

ગુલામી

વાઝી

રથનાર
મેહરવાન બેન બા
વાઝીઆલ

૫૦૨૬

ગુલાંમી ખાઝાર.

(એક વાર્તા.)

લખનાર તથા પ્રગટ કરનાર,
મેહરવાન બેજનજી ઘડીઆલી.

મુંબઈ.

(સર્વ હક્ક કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ધી 'શમસેર' પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

કીંમત રૂ. ૧૥

હારમોન્યમ શીખનારને અચ્છી ટક !

જલદી ઉસ્તાદવગર શીખવા માટે.

જાણીતી હારમોન્યમ ગાઈડો:—

“ખુરશીદ જરનીગાર”ના જાણીતા ખેલની હારમોન્યમ ગાઈડ. ફક્ત આના ચાર

“જુગાર”ની હારમોન્યમ ગાઈડ. ફક્ત આના ચાર.

‘અવચવ’ હારમોન્યમ ગાઈડ જેમાં લગભગ દરેક માનિતા ખેલનાં સુંદર ગાયણો ચુટી કાઢી શીગરમાં નોટસ આપી છે. ફક્ત આના ચાર.

‘હારમોન્યમ ગાઈડ’ ચાર ભાગમાં રચનાર, એમ. એચ મહેરઅલી દરેકના ફક્ત આના દસ.

માસ્તરની હારમોન્યમ ગાઈડ. ભાગ ૨, દરેકના આના છ

વારતા, નાટક, સાહિત્યને લગતી દરેક ચોપડીઓ તેમજ સ્કુલને ને કોલેજ લગતી દરેક ચોપડીઓ કિફાયત ભાવે મળશે.

ખાહારગામ ‘વેદ્યુ પેખલ’થી માલ અડપથી અને સસતે ભાવે મોકલીશું.

ખહારથી ખરીદ્યા અગાઉ એક વખત નીચલે ઠેકાણે ખબર કહાડશે તો તમને ફાયદોજ થશે.

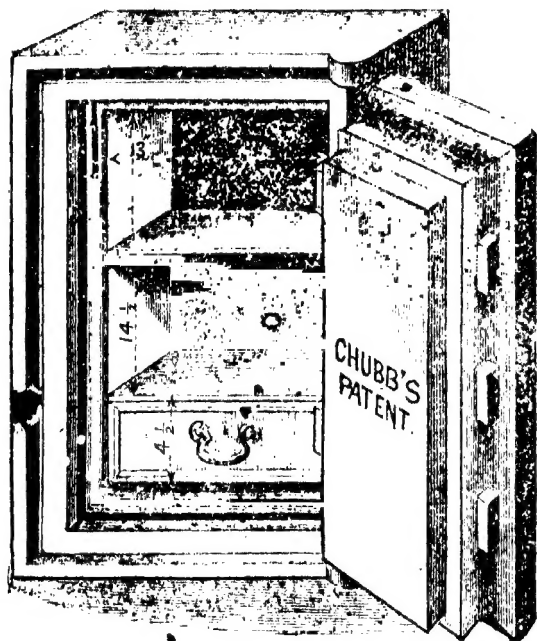
જહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ.

પુસ્તકો વેચનાર, પ્રગટ કરનાર, વીગેરે

ગોરા ખબર કોટ, મુંબાઇ.

ચખની ચારમર પ્લેટની તીજેરીઓ.

ચખ'ડ વાલેલી વગર સાંધાની

ચખની લોખંડની
પેટીઓ, ચખના પે-
ટ્ટ તાલાં કલો, વ-
ગેરે કીફાયતે મળશે.

“Medium Qua-
lity cheap Pad-
locks” ચખના દીદ,
સર્ઈતીંગ, પેપર, કેશ,
તથા કીખોક્ષીક્ષ વગેરે
પણ મળશે.

હમારે લાં જોન જોન્સના ખાનુઓ તથા ગ્રહસ્થોને વાપરવા
લાયકનાં શુનાં તથા રૂપાનાં દડીયાલો, શુનાનાં છેરાઓ, લોફ્ટો
પેનશીલો, ચાર્મશ વગેરે મળશે.

ચખની જીએલ સેફ મખમલ જડેલી મેહોગનીની રૂપાટ સાથે
ભાવ ધણાજ મધ્યમ રાખ્યા છે.

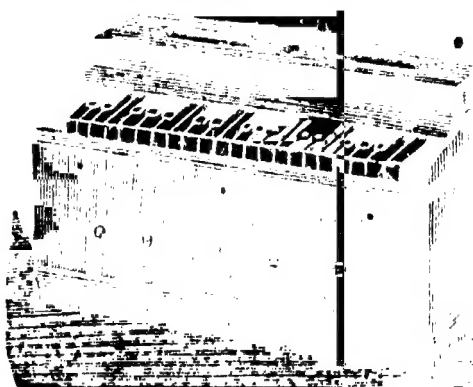
એક્સલ પેશતનજી.

ચખસ બોક્ષ અને લોક માર્ટ,

નાડબ પારસી બજાર સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

COOVERJEE D. MISTRY
KHETWADI 7TH LANE,
BOMBAY.

અનપચંદ્ર ફોલ્ડીંગ હારમોનીયમો
ઓરેન્ડરથી જનાવી આપશું.

અમારા કારખાનાની સેલ્યાર
લેવેલી ખાતરી કરો.

હારમોનીયમ.

વાજાં અને ગાયણની ઉત્તમ કળાનું યોજીતોને અને મુંબય
હરી પોતાના માનવંત મેહેરખાન ધરાકોને જાહેર કરવાની રજ
લઈ છું કે હિન્દની, હવાને ખરની ખાસ બનાવેલી ટકાવ મધુર
અને ધરાકોને કામદો થાય તેવી હાશયત ફોલ્ડીંગ હારમોનીયમો
હમારા કારખાનામાં અમારી પોતાની દેખરેખ હેઠલ બનાવવામાં આવે
છે તેથી સર્વે ખરીદદાર સદ્યગ્રહરથોને અરજ કરવામાં આવે છે કે
ખીનને લાંથી હારમોનીયમો ખરીદ કરવા આગમજ હમારે લાં
એકવાર આવી ખાતરી કરી જવું.

મુંબઈની તેમજ બહારગામોની દરેક જાહેર નાટક કુંઠ મા
અમારા હારમોનીયમો ચાલુ વપરાસમાં છે એજ અમારા હારમો-
નીયમના ટકાઉપણાની અને અમારા નામ અને કામની.
જાહેર સર્વોદ્ધીકે છે. કુંવરજી ડી. મીસતરી.

ટકાણું—ખેતવાડી ૭ મી ગલી,—મુંબઈ.

ડાક્ટર જેલેટનું પેપટોફર.

10:

કામકાજ કરવાની નાખુશી, મન તથા તનની આળસાઈ, એકાંતવાસની ખુશી, માથાનો સખત દુખારો, કમરનું દુખવું, કલેજાનું સંકોચાવું, દીલનો ચાલુ ધપકારો, જીખનું કમતરપણું પાચનશક્તિનો બગાડો, ઉંધમાં ખલલ અથવા ઉંધનું ઉડી જવું, હીસટીરીયા, સ્ત્રીઓનાં ગરભાશયનાં સરવે જતનાં દરદો, હસતાન સંખંધી સરવે પ્રકારનો બગાડ, ધાતુનું જવું, વગેરે, સ્ત્રી, પુરુશ તેમજ બચ્ચાંઓમાં બોહીના કમતર થઈ જવાથી નીપજતાં સરવે દરદોનો એક અમુદ્ય ઈલાજ.

પુરતી વીગત માટે ચોપાનીઆં મંગાવી જુઓ.

દરેક દવા વેચનારને ત્યાંથી આ દવા મળશે.

હીંદુસ્તાન તથા સીલોન માટે ઈરેલા એકલા આડતીયા.

દામોદર રતનસી,

નાં ૨૭, કાળબા દેવી રોડ, મુંબઈ, નાં ૫૮, કેનીંગ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

ખરશેદજી મનચેરજી ભેશાનીઆ.

જીનાઈ
દિયાનીશ
જે
વેલાતી

રેશમી કાપડના વેપારી.

ના. ૧૨૭ જીની. પોલીશ કોરટ, હોરનબી રોડ, મુંબઈ.

હું નીચે શહી કરનાર માહુરા માનપુર્વક કદરદાન ધરાકો તેમજ શદબાનું અને ગ્રહસ્થાને જણાવાની રજા લેવું છું કે મારો પોતીકો ચીનાઈ, જેપાનીશ, ફ્રેંચ, વેલાતી વગેરે જથા બંધ તથા છુટક રેશમી સુતરાઉ તથા ગરમ કોંપડનો ધંધો મારી ખાશ દેખરેખ અને કારભાર હેઠલ જીની પોલીશ કોર્ટવાળા મકાનમાં નવી તહરાના માલ અને ગોઠવણ શાથે ચાલે છે.

દર મેલે નવી તહરાનું રેશમી કાપડ તથા લેટ આપવા લાયક સુંદર ચાંદીકામ આવે છે.

જીક કસબ વગેરે માટે કાબેલ ઊશતાદો રાખ્યા છે

આહારગામના ઓદરોપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે, અને મંગાવેલો માલ વેલ્યુ પેબલથી મોકલવામાં આવે છે, નમુનાઓ જોઈતી ચીજના પુરા પાડવામાં આવે છે.

ખરશેદજી મનચેરજી ભેશાનીઆ.

સી. ફરેદુનની કુંપની.

મોજાં કાપડ વીગેરેના વેપારીઓ અને
મનપસંદ સીવવાનું ખાતું.

નાં ૩૫, દેવલનો મોહોલો કોટ મુંબાઈ.

અમારે ત્યાં ધણી ઉંચી જાતનું ગરમ તથા સુતરાઉ કાપડ ધણાજ કીકાયત ભાવે મલે છે. સરવે ટેસ્તને ખરની તરાંહો અને રંગ મલસે. અમારે સીવવાનું ખાતું એક ધણાજ હસ્તાદ કતરની દેખરેખ તળે છે અને ધરાકને બધે બેસતા મનપસંદ કપડાંઓ સીવી આપવાની ધણી માલજી રાખવામાં આવે છે.

અમારા ભાવ એકજ અને ધણાજ વાજળી છે.

અમારે ત્યાં ભેટ આપવા માટે ફેનસી ગુદસનો અછો સંગ્રહ ભેગો કીધેલો છે જેવાં કે ડેસીંગ તથા રાઈડીંગ કેસીસ, આલખમસ, બલોતીંગ પેડસ, લેડીસ કમ્પેનીઅનસ, પરસીસ, કીસતમસ તથા બરથ ડે કારડસ વીગેરે વાજળી ભાવે મલસે. સરસ માલ, જયી સીલાઈ અને વાજળી ભાવથી ફરી અમોએ ફક્ત અધી વરસમાં કેવો સંતોષ આપીઓ છે તેની સાબેતી અમારા દરરોજ વધતા જતા ધરાકોની સંખ્યાજ બતાવી આપે છે.

અમારા ખાતાંની એકજ વાર મુલાકાત લેવાની ખાસ અરજ કરીએ છીએ.

સી. ફરેદુનની કું.

દેવલનો મોહોલો કોટ.

સૌથી સસતી અને સવાદીશ
ચાહે પુરી પાડનારે ખાતું.

હમારા ખરા માલ

માટે

ખોટી તારીફની જરૂર

નથી.

ચાહેના નમુના મફત.

ઔદત્ત નવરોજી મોવડાવાલા.

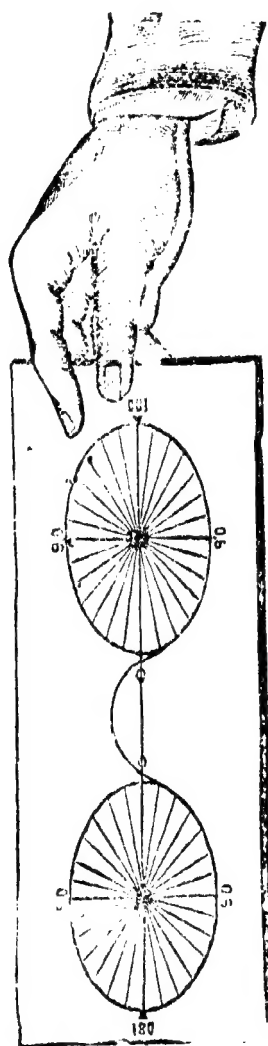
કાચાવેલીમાં આવેલાં

ધી બનડલા ટી પલાન્ટેશન

એકલા એજન્ટ.

બજારગેટ સ્ટ્રીટ કોલ, મુંબઈ.

૬૧૦ મેહરજીભાઈ રસતમજી શેઠના.

પંદર વરસના અનુભવવાળા આંખના ડાક્ટર, જેવણ લંડનની રોયલ ઓફથેલમીક આસ્પીટલની સરડીશીફ્ટ ધરાવે છે તેવણ પોતાની ખેતવાડીની આંશીસમાં નવામાં નવી જણાયલી રેટીનાસ્કોપી નામની રીતથી આંખ તપાસી ઘણા ઉંચા વેલાતી પથ્થરના ચશ્મા લાગુ પાડે છે. મેલાપનો વખત: ૧૧ થી ૧ અને ૩ થી ૫.

આહારગામવાળાઓના ઓરડર ઉપર પણ ધ્યાન આપવામાં આવશે.

૬૧૦ મે. ૩. શેઠનાનું આં-રીડર્ષન કાનના હરેક પ્રકારના દરદોનો રામખાન ધરાવે છે. કાનના ગમે તેવાં દરદો, જેવાં કે મેલ, દુખારો, રસી, પડ તથા કાનમાં થતા આવાજો અને બેહરપણ આ દવાથી ઘણાજ જલદી આરામ આપી દુખ દૂર થાય છે. શીશી ૧ ની કીંમત રૂ. ૧

મલવાનું ઠેકાણું મે. કે. પનીકું, એદલજી અધર્સ સીવાય ખીજ જાણીતા દવા વેચનારાઓ પાસેથી મલશે.

ખરાબમાં ખરાબ આંટણુનો અ-કસીર મલમ કીંમત રૂ. ૧)

૬૧૦ મેહરજીભાઈ રસતમજી શેઠનાના દવાખાનામાંથી મલશે.

ટે૦: ખેતવાડી, મુંબઈ.

ધી જીખીલીસાઈકલ કુંઠ કાળખાદેવી.

ઉંચા પ્રકારની દનથો
પતાયરઝની ઈંગલીશ
ખાઈસીકલના વેચનાર.

રોથવેલ અમ્મરીઆ
કોઈતુર દરકોપ ઈન-
ત્રેપીડ.

ખાનુઓ તથા ગ્રહસથો માટે ઉંચા પ્રકારની સાઈકલો વેચનાર.

અમારી “રોથવેલ” “અમ્મરીઆ” અને (“ઈનત્રેપીડ”) મજબુતાઈ તથા ટકાવિપણામાં એવી તો સરસ છે કે તેવા પ્રકારની બીજી કોઈ પણ સાઈકલો તેની બરોબરી કરી શકી નથી. શોખીન ગ્રહસથો તથા સરત રમનારાઓ અને વેપારી વરગને માટે તો તે ખાસ બનાવેલી છે. ઉંચી જાતની નયુમેટીક ત્રેપીલક ડનલોપ ટાયર તથા કુશન ટાયરવાળી સાઈકલો, અમારાં સંખ્યાબંધ ધરાકોને માત્ર એક વર્ષમાં પસંદ પડી છે.

દરેક જાતની સાઈકલ એકસેસરીઝ સસતામાં સસ્તે ભાવે મલશે.

ધણે એછે ભારે રીપેર કરી આપવામાં આવશે તેમજ હુશીયાર સા ઈક્લીસટો પાસે ટયુશન અપાવવામાં આવશે.

દરેક જાતનાં તાયરસનો મોટો જથ્થો આવ્યોછે,

ગોવંદજી વસનજી

ઠાકોરદવાર

આખાં હિંદુસ્તાનમાં જાણીતી

અને

પ્રજામાં ભારે વિશ્વાસ ધરાવનારી મીઠાઈની

મોટી દુકાન.

અમારી દુકાને પારસી, હિન્દુ તથા મુસલમાન ભાઈઓના ખરની તમામ દેશી મીઠાઈઓ ફક્ત સોજાં ધીની તથા સાચી કેસરનીજ બનાવવામાં આવે છે, અમારી દુકાનમાં બીજી ઠેકલીક દુકાનો માફક મીઠાઈમાં પીલો રંગ મુદલ વપરાતો નથી. એકજવાર વરદી નોંધાવવાથી ખાત્રી થશે.

ગોવંદજી વસનજી,

ઠાકોરદવાર.

 મેહરબાની કરી વાંચવાને ચુકશે નહીં.

રતનજી જહાંગીરની કુંઠ

ચોખી ચાંદીના તથા જરમન સીલવરનાં સ્પેશીયલ
ફોલીડીના વાસણો ખનાવનાર તથા વેચનાર.

નાં ૨૦૫ બજારગેટ સીટ કોટ.

અમે સરવે લોકોને જણાવવાની અરજ કરીએ છીએ જે અમારી ઉ-
પલ્લી દુકાણે ચોખાં ચાંદીનાં વાસણો જાત જાતના મલે છે અને વરદીથી ધણાજ
કીકાયત ભાવે ખનાવી આપવામાં આવે છે. અમારે ત્યાં ધણીક ચાંદીની
ચીજો તૈયાર અને કીકાયત ભાવે મળે છે. અને મુદલ ઠગાવાની ધાંતી નથી.

ખીજી ચીનાઈ કોપર આસનાં તથા જરમન સીલવર પેહેલાનાં વા-
સણો હમેશા તૈયાર અને કીકાયતે મારકીટનાં ભાવે વેચાય છે. જરમન સી-
લવરમાં ત્રણ ચાર જાતો આવતી હોવાથી ધણાંક જણાઓ ખીચારાં. ઠગાઈ
જાય છે તેઓને વીનંતી કરવામાં આવે છે. જે હમારે ત્રીજાં ખીલકુલ ઠગા-
વાની ધાંતી છેજ નહીં કારણ અમારે ત્યાં સોજો માલ મારકીટ ભાવે અને
એકજ ભાવે વેચવામાં આવે છે કે જેથી કશી રીતનું છેતરાયું પડે નહીં.

એ સિવાય અમારે ત્રીજાં સોના તથા રૂપાંની ગીલીત ધણાંજ કીકાયતે
ગેરંતી સાથે કરી આપવામાં આવે છે. જેવા કે કાંટા, ચમચા, બંગલાની
ખતીનાં લાપો, ગાડી ઘોડાનાં સામાણ વિગરે. જે વિશે એકવાર ગીલીટ કરાવી
ખાત્રી કરી જેવા વિનંતી કરીએ છીએ.

બહાર ગામનાં ઓરડોપર તુરત ધ્યાન આપવામાં આવે છે અને લખ્યા
મુજબ વામદાસર બરોબર રવાના કરવામાં આવે છે.

એકવાર અમારી દુકાનની ભેટ લેવા ચુકવું નહીં.

તમારા માનીતા અને બાણીતા.

બચુડીચારમને સદા યાદ કરજો ! કાંચ કે એથી તમારો ચહેરો સુંદર થાય છે. ગોરો ગોલાળી ચહેરો, ખુબસુરત દીપતી મુગત, મુવાળી મખ-મલ જેવી ચાંમડી બેમીસાલ ગોરી ગરદન, રૂપાળા પોચા નરમ હાથ અને ખીલેલી બહારદાર જુવાની વગર તમે ખુબસુરત કેમ કહેવાઓ ! એમ કહીશ્યે કે સ્ત્રી જાતનાં આંગ સણગારની જાણસની દીપ આ બચુડીચારમ વગર અધૂરી તો તે ખોટું નથી. જવાન અળગાઓ જેમ એનાપર પ્રસન્ન છે તેમ હમરે પુગેલી બાઈઓ ખુબસુરતી ટેકની રાખવાને એની મદદ લે છે અને વરધ હમરે પુગેલી બાનુઓ મદદગાર તરીકે એને પોતાની કળે રાખે છે. ચાંમડીપર પડી આવતા હાથ, ખરખચી થયેલી ચાંમડી, ખીલ અને કાળાં ધાભાં જે ધણી સ્ત્રીઓનાં સુંદર છાંને એજ લગાડે છે તે એથી દુર થાય છે. એની આખેહુખ નક્કલ થઈ છે, કારણ કે એના ગુણ જાણીશું ચુકા છે તેથી નક્કલ કરનારાઓ ભોળી પ્રભ પર લાભ લેવાને ચુક્યા નથી. કીમત રૂ ૧-૬.

ફલોરલ હેર દુશ-આજકાલ લોકને તો એજ પસંદ પડ્યું છે. કાળા લાંબા પેચદાર પોચા સુવાળા બાલથી ભરેલું માથું જે ન હોય તો બાઈઓ તમારી ખુબસુરતી ને ફેટલી ઝાંખ લાગે ? ખુબસુરતીને ઝળક આપવાને બાલ તો ફેટલી આમુપાણુ છે, તેને જાળવવાને ફલોરલ હેર દુશ એક અમતયની ખોટ પુરી પાડે છે. એમાં બાલ વધારવાના, તેને ચળકતા અને સુવાળા કરવાના તથા ઝાંખ અને ખોરા દુર કરી માથાં અને મગજને ઠંડક આપવાના ખાસ ગુણો સાથે માથાંમાં સુગંધી ફુલોનો પમરાટ કરી દે છે. વેલાયતમાં ખનાવેલું છે અને સુગંધમાં તેમજ બાલનું રક્ષણ કરવાના ગુણોમાં એની ભેડી નથીજ. કીમત રૂ ૧-૬.

પકા રૂસમાં-આ નવોજ પાઉડર ચાંમડીને ખરાબ કર્યા વીના ન-કામા બાલને દુર કરવાને બહુજ કીમતી અને અકસીર છે. કીમત રૂ ૧-૨

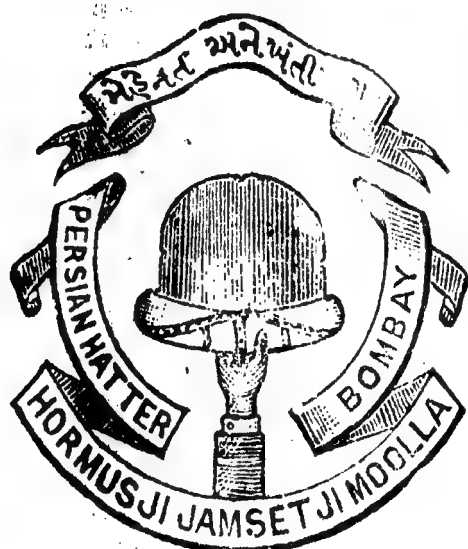
હાડસ કેપીલારાય-માથાંના બાલને ચીકાસની જરૂર હોય તો આ તેલ ધણુજ કીમતી છે. એ કદી ચમરાતું નથી, ખુશખોથી ભરપૂર છે અને સુકાઈ જતાં તાળકને હમેશાં નરમ અને લીનું રાખે છે. કીમત રૂ ૧-૪.

લેવીનસ લાઈસ લોશન-માથાંમાં પડી આવતી બુનો નાશ કરવાને આ લોશનની ભેડી નથી. કીમત રૂ ૧-૪.

ગોડબલ્ડસ તેજપાળ આસપીટલની સામે માદન સનસની કુા૦
કરનાકરોડ—મુંબઈ.

ફેટા! ફેટા!! ફેટા!!!

હમારા રેશા ખરીદવાથી પાછલથી થતા ફાયદા. હમો વગર
દાંમ લેવે હમારા ફેટા સાફ કરી આપીએ છીએ એજ
હમો હમારા ગ્રહાકોની સેવા ખજવીએ છીએ.

હમોને આસરો આપનારા
સાહેબોનો હમો બાર બાર
ગિપકાર માનીએ છઈએ ને
હવે પછીતો આપનારા સા-
હેબોનોબી.

સુધારા તથા વધારા સાથે
થોડે નફે બાહોલું વેચાન, હ-
મારી જતી મેહેનતની પીઠાન
વાંચો જે હોય કદાચ.

ખસ વ આંમ વરથોરતી
સાહેબોને માનપુર્વક અરજ
કરવામાં આવે છે જે હમેશાં
વલતના નામોના કારખા-
નાવાલાએને વધુ દાંમ આપી

ફેટાઓના બાબમાં સુધારો તથા વધારો કરી ખાસ ઝોરડરનો માલ
મંગાવયો છે, જે ખુદ નજરો નજર જોવાથીજ ખાતરી થસે.

“ભાઈ હોરમજી જમશેદજી મુલ્લાએ બ્યારથી ફેટા વેચવાને
ધંધો માંડયો છે. ત્યારથી હું મારે માટે તથા મારા છોકરાએને માટે એવડ
નનાજ ફેટા ખરીદ કરું છું. એ ફેટા સખત, સેજા સોબીતા, સગવા
ભરેલા અને પેહરવામાં વાપરવા લાયક છે અને તેમાંના સારા માલની અ
બલામણુ શ્રીમી આપતાં મને ખુશી ઉપજે છે.”

લાં કે ખુશરો નવરોજી કાખરાજી.

ટેકાણું—ચરનીવારી જીનું સુનાપોરની ગતીની સાંધે, મુંબઈ.

હોરમજી જમશેદજી મુલ્લાં, પરસીયન હેટર.

સસતાં પુસ્તકો ? સસતાં પુસ્તકો ? ?

અગાઉ કરતાં અરધી કિંમતે

જેહોગીર કરાંછીવાળી અરેબિયન નાઇટ્સ.

આ જગ જહોર વાંચવા લાયક બન્ને પુસ્તક સાથે (રૂપ) પાનાનું, રોયલ આઠ પેજ સાઇઝનું, જડા કાગલપર છાપેલું તથા કપડાંની બીલ્ડ એમ્બોસ બાંધાઇથી મહેલું રૂપીઆ બેમાં અમો આપીએ છીએ, પોસ્ટેજ ૦-

નવી વાર્તા—મુંગી ભાર્યા અને મોછ મિત્ર.

તે “મહેલી મોહન” ના બનાવનાર.

ખરો પ્રેમ શું છે ? મુસાફરીથી થતા ફાયદા, જુગારથી થતી હાણી વગેરેનો ખરો ચીતાર આપનારી વાર્તા, પાના ૨૬૦) ડેમી આઠ પેજ, સ્લેન કાગળ ઉપર છાપેલું તથા કપડાંની બીલ્ડ એમ્બોસની બાઇન્ડિંગ કિંમત રૂપીઆ દોઢ. પોસ્ટેજ ૦) =

અસલ કરતાં અરધી કિંમતે.

રજપુત વીરવ્રત કથા.

મરહુમ સાયર રૂસતમ ઈરાણી કૃત અતી ઉત્તમ વાર્તાનો સંગ્રહ આના આઠમાં પોસ્ટેજ ૦)!!

છપાઈ છે.

શ્રીમદભાગવત—મુળ સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી ભાષાંતર સહીત

(દશમ, એકાદશ અને દ્વાદશ સુધ્ધાં)

રોયલ આઠ પેજ કાગળ ઉપર ધણીક સુંદર રીતે છાપેલો ૧૨૦૦ પૃષ્ઠોનો સંગ્રહ હીવાળીને શુભ ટાંકણે પ્રભની હજુર મુકીશું—અગાઉથી ધરાઈ થનાર પાસે ફક્ત રૂ. ૪ પોસ્ટેજ ૦!! = પાછળથી રૂપ) થી સરસ્વતિ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, કરનાક રોડ, મુંબઈ તથા ફરેક બુકસેલરને ત્યાંથી મળશે.

બહારગામથી મંગાવનારને વી. પી. થી મોકલીશું.

આ લખત કે જેની સરતો નીચે મુજબ છે તે એક તરફ મુંબઈ વરલી કલીવલાંડ હીલ દાદરના પારસી રહેવાસીઓ ખાટલીવાળાની કુાં જેઓ કોલેરાની ખાસ દવા નામે 'કોલેરોલ'ના ખનાવનાર છે તે એક તરફ અને બીજી તરફ મુંબઈના સરવે ગરીબ લોકો વચે થયલું છે. આ લખત કરવાનું કારણ એ છે જે કોલેરાની દવા કોલેરોલ જેબી ગરીબ માણસ હપલી ખાટલીવાળાની કુાં પાસેથી આજથી છ મહીનામાં મંગાવશે તેને મફત આપવામાં આવશે. અને તે સાથે એકજ સરત ફક્ત કરવામાં આવશે કે 'કોલેરોલ' કેવી રીતે વાપરવું તે વીશેની સમજણ નમુનાની મફત ખાટલી સાથે આપેલી છે તેજ પ્રમાણે વાપરવું જેથી જેઓ વાપરે તેઓ તેનો પુરતો લાભ મેળવે. આ લખત ખાટલીવાળાની કુાં ને કમુલ મંજુર છે સહી અને તેને વાસતે મનકુર કુંપનીએ આ લખતપર સહી કરી છે (સાક્ષી) હો. લી. ખાટલીવાળા.

ખાટલીવાળાની કુંપની.

વરલી તાં ૧ જુલાઈ ૧૮૮૮.

કોલેરોલની પુરકજી સરટીફિકેટો માહેથી નીચે લખેલી સરટીફિકેટ વાંચવાની તસદી લેવી.

J. Chavis Esq. Superintendent Water Works. Bombay Municipality:—Lives of my Workmen who reside in the municipal Water Works Chawl at Chichpokli and attacked by cholera have been saved by Batliwalla & Co's "Cholerol". Its effect was marvellous. There was not a single case of failure.

છેક દુર મધરાસથી એક અવાજ !!!

સી. શ્રીન એસકવાયર મીઠાનાં અગરના માજી ઓફીસર અને હાલી સોજ વેન ગોપાળા બહાદુરના સેક્રેટરી ૧૯ મી મે ૧૮૮૮ ને દીને લખે છે કે મને ૧૯ દીવસ વેર તાવ આવ્યો અને મારી દવા કરવા માટે બે વેલાતથી પસાર થયલા ડાક્ટરો આવતા હતા પણ મને કશો ફરક પડ્યો નહી. સેવટે મને ખાટલીવાળા એગયુમીક્ષયર લેવાની ભલામણ થઈ અને તે થોડુ લીધા પછીના મારો તાવ ગયો છે અને તયાર પછીના પાછા આવ્યો નથી. ખાટલીવાળાની ટાલીઆ તાવની ગોળીઓ અથવા મીક્ષયર અને ખાટલીવાળાની કુાંનું કોલેરોલ દરેક ઠેકાણે વેચાય છે ખાટલી ૧) નો ૩૧) જે મળવા અડચણ પડે તો ડાક્ટર ખાટલીવાળાને વરલી દાદર મુંબઈ લખવું આ તાર કરવો. વેપારીઓને દીસકાઉંટ આપવામાં આવશે.

હરીદાસ વાલજી મીઠાધવાલા. ચીરાખનાર.

દુક વખતમાં જાણીતી થયેલી અને પ્રજામાં ભારે
વિશ્વાસ ધરાવનારી દુકાન.

અમારી ઉપલી દુકાણે તમામ જાતની મીઠાઈઓ જેવી કે સુતરફેની, જલેબી
ધણી જાતનાં હલવા, અધણીના લાડવા, મોરા પેંડા, માવો વિગરે વિગરે સોભા
ધીની ને સાચી કેશરની ખનાવવામાં આવે છે. અમારી દુકાને મીઠાઈમાં
ખીનઓની માફક રંગ નાખવામાં આવતો નથી.

અમે અમારી મીઠાઈને માટે મોટી મોટી વડાઈ મારતા નથી પણ એક-
વાર અમારી ઓરડર બુક ભેઠ જવાની અરજ કરીએ છઈએ કે જેથી પુર
ખીનઓની માફક ખાત્રી થાય.

અમારી દુકાણે દુક વખતમાં પારશીઓમાં તેમજ સરવે જાતમાં ધણી
જાણીતી થઈ છે કારણે એાખું ધી, સાચી કેશર, સારી ખનાવત એ તેનું કારણ છે.

અમારી દુકાણે નાના ખચ્યાઓને પણ ઠગાવાની ધારતી નથી, કારણ
અમારી મીઠાઈની ઝાઝી તારીફ ન કરતાં એકવાર વરદી આપી ખાત્રી કરવા
અરજ કરીએ છઈએ.

ખહાર ગામનાં ઓરડરે બિપર તુરત ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

મેહરખાની કરી એકવાર દુકાણની જરૂર લેટ લેવી.

હિંદ ભુમીના

એક

પ્રબંધસા

ચેરાગ

મરહુમ ડૉક્ટર

કેપ્ટન નસરવાંનજી ખાહાદુરજી એમ. ડી. (લંડન.)

ની

એક

ગાંભીર યાદને

આ

પુસ્તક અર્પણ કરું છું.

મે. એ. ધડીઆલી.

અમુલ્ય પુસ્તકોની ભેટ

કિંમત કેટપાલ અર્થ કાંઈ નહિં.

શુભ તેમ કિંમતથી પણ ખરેખર અમુલ્ય નીચે લખેલા પુસ્તકો પૈકી જે જેને જોઈતું હોય તેણે એકજ પુસ્તક મગાવવું જે તેને તેની કિંમત કેટપાલઅર્થ કાંઈ પણ લીધા સિવાય મોકલી આપવામાં આવશે એકથી વધારે પુસ્તકની માગણી કરવી નહિં એમ અરજ કરવામાં આવે છે.

કામશાસ્ત્ર	ગુજરાતી, અંગ્રાલી, મરાઠી, તથા હિન્દી
મહિલામિત્ર	ગુજરાતી.
સ્વપ્નવિચાર	„
સંગીત શ્રવિત રસક	} „
મણીવચન	
ખાજુગર	„
લક્ષ્મણ મૂર્તિ	મરાઠી.
સુવાતક	ગુજરાતી, મરાઠી હિન્દી.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી.

આતંક નિગ્રહ ઔષધાલય.

જામનગર, મુંબઈ, કલકત્તા.

દીખાચો.

"No matter with what solemnities he may have been devoted upon the altar of slavery, the moment he touches the sacred soil of Britain, the altar and the god sink together in the dust and he stands redoomed regenerated, and disenthralled, by the irresistible genius of universal emancipation."—CURRAN.

"Pen is mightier than Sword" એ જાણીતી કેહેવતને ઇંગ્લાંડ દેશની નામીયી લખનારી મીસીસ હરીયટ બીચર સ્ટોની ચુનંદી અને ભાગ્યશાલી કલમે આજેહુખ ખરી પાડી આપી છે. *Uncle Tom's Cabin*

ચાલુ સદીની અધવચમાં અમેરિકા ખંડના કેટલાક ભાગોમાં ગુલામી વેપાર જેવો જબુન ધંધો જે વખતે પુર બહારમાં ચાલતો હતો, તે દરમ્યાન એ મરહુમ ખાંતુએ ત્યાં નજરે નજર જોયલા છાતી ફાડી નાખનારા બનાવોની વીગતો એકઠી કરી, એ વેપારનો એક સિદ્ધા ચીતાર નોવેલના આકારમાં ઇંગ્લાંડ દેશમાં પ્રસિદ્ધ કરી, દુન્યાના સર્વ ઇંગ્રજી વાંચનારાંઓમાં મોટો હોહોકાર કરી મેળ્યો.

લખો નકલો ખપી જતાં અને આવૃત્તિઓ પાછળ આવૃત્તિઓ નીકળતાં દુન્યામાં સરવથી વધુ બોહોજો ફેલાવો પામી એ નોવેલે મુદ્રેલી દુન્યાને બેદરકારીની ગાફેલીમાંથી બેદાર કીમી, ઇંગ્લાંડના ચુનંદા વક્તાઓને એ વેપાર સામે ધુભરો કરવા દોરવ્યા, અને દયાળુ બ્રિટીશ સરકારને તેની સામે સખખત પગલાં ભરવાની ફરજ પાડી. *Uncle Tom's Cabin*

ખ્રિસ્તી ધરમના ઉપાધ્યાયો એ વેપારની તરફેણમાં હતા. તેઓનું કે-
હેવું એ હતું કે આ દુનિયામાં જન્મ પામતાં કાળા લોકોને તે કીરતારે ગેરી
ચામડી ધરાવનાર આદમીઓની નોકરી બળવવા માટે ઉતાર્યા હતા !

પાદરીઓનું આ કેહેવું સ્વાર્થી પ્રજાના ગળાંમાં સહેલથી ઉતર્યું, અને
કાળા ચાંમડી ધરાવનાર અમેરિકન અને આફ્રિકનોને ઢોરોની માફક વાપડ-
વાને સહેજ પણ આંચકી ખાધી નહીં.

બળવાન પાદરી વર્ગ અને પ્રજા સાંમે લડવું એ માહા જોખમ ભરેલું
કામ હોવા છતાં ઓસ્તવારીથી લડનારાઓ અતે કાળ્યા અને એ વેપાર લગભગ
જડમેખથી ઉખડી ગયો, જો કે સદંતર તો નહીંજ, કારણ આફ્રિકાના કેટ-
લાક ભાગોમાં આજે પણ એ વેપાર છુપી રીતે ચાલે છે, જે બાબદ વાંચનારે
આ વાર્તા વાંચતી વખતે યાદ રાખવી એવી મારી ચરજ છે.

આ પુસ્તક તે ઇંગ્લેન્ડ નોવેલને આભારી છે માટે મારેથી એક 'નોવે-
લીસ્ટ' તરીકે ખપવાનો દાવો થઈ શકે નહીં; પણ સરળ ભાષામાં, ગુજ-
રાતી વાંચનારાંઓના કાંનને મધુરતા આપે એવા ચોક્કસ ફેરફારો સાથ પ્ર-
જાની સેવામાં હાજર થવું એ કંઈ વદદન સહેલ કાંમ નથી.

“છટ ! ઇંગ્લેન્ડ પરથી લખાયેલી છે !” એવું બોલી ઇંગ્લેન્ડ પુસ્ત-
કોના આધારે લખાયેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો તરફ તુચ્છકાર બતાવનારાઓ, ગુ-
જરાતી સાહિત્યના દુશ્મનોજ ગણાશે, કારણ તેઓએ યાદ રાખવું કે ગુજ-
રાતી સાહિત્યમાં ધણાં ખરાં સઘળાં સારાં પુસ્તકો ઇંગ્લેન્ડ નોવેલોનેજ
આભારી છે.

સવાલો પુછાય છે કે અસલ (original) નોવેલો કાં નથી લખતા ?

જવાબમાં જાણવું કે ગુજરાતી વાંચનારી આલમ લખનારાઓની કદર
બુજવામાં પહોંત છે. અસલ લખાણ કરવા માટે એક લખનારને, હાથ ધરેલાં

કાંમ માટે ધણી બાબદોનો બારીક અભ્યાસ કરવો પડે, જેમ કરવા માટે વખતનો ભોગ, બિન હાંસલે, આપતાં કેમ પરવડે ?

માટે જ્યાં સુધી વાંચક વર્ગ ગુજરાતી લખાણોની પુરતી અને જેવી જે ઇચ્છે તેવી કદર નહીં પીછાંણે ત્યાં સુધી ઉમદા ઇંગરેજી નોવેલોને આધારે લખાયેલાં પુસ્તકોજ ગણીમત ગણાય.

સેવટે આ પુસ્તક આગમજથી ખરીદનારાં બાનુઓ અને ગૃહસ્થોનો ખરાં દીક્ષથી ઉપકાર મેળવી પુરસદને વખતે લખાયેલું એક એક પુસ્તક દર વરસે બાહાર પાડી વાંચક વર્ગની સેવા બજાવવાની ઉમેદ સાથે આ દીખાચો ખતમ કરું છું.

તા. ૧ ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૮. } મેહેરવાંન બેજનજી ધડીચાલી.

બનામે ખુદા.

ગુલામી બાઝાર

પ્રકરણ ૧ લું

સાદું !

અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં આવેલાં કેનટકી સંસ્થાનમાં આ-
પણી વાર્તા જન્મ પામે છે.

ફ્રેન્ચરિઆરી મહીનાની એક સરદ સાંજરે, ઉપલાં સંસ્થાનનાં ફ્રેન્ક
ફાઈ રોહેરના આબરુદાર લતાપર આવેલાં એક કુશાદે મકાનના પુર
થયેરાથી સણગારેલાં દીવાનખાનામાં, બે ગ્રહસ્થો કંઈ ગંભીર ગુફતેગુમાં
મરાગુલ હતા.

સગવડને ખાતર આપણે એ બે શખસોને ગ્રહસ્થો કહી ગયા
છીએ, તોપણ તેઓમાંના એક તરફ નજર ફેંકતા માલમ પડતું હતું કે
તે એ માનભર્યા શખ્સને લાયક હતો નહીં. કદે દીંગણો, બરેલો, ચેહેરે
બેડોળ અને વિકાળ દેખાવનો આ શખસ, બેશક હલકી ઓલાદનો છતાં
કુળવાંન તરીકે અપવાની પેરવીમાં કંઈક વિચિત્ર ચાળાઓ અને આવ

ભાવ કરતો નજરે પડતો હતો, જે બેઠંગી હીલચાલ તેનાં ચેહેરા અને બદનની ખાંમીઓમાં એક વધુ એળને હમેરી તેના સાથીની નજર આગળ તેને એક ધીકકારવા જોગ માણસ તરીકે રજુ કાઢેા હતો.

પોપાક પણ તેના સાધારણ દેખાવને જોય દેતો હતો, કારણ જે કે તે કીંમતી અને બપકાદાર હતો તે છતાં સારા 'ટેસ્ટ'ની ગેરહાજરીમાં ખીલકુલ દીપ્તોજ ન હતો. તેના બગ અને ખડખડા હાથોની આંગળીઓપર અગણીત વીંટીઓ ઝલકતી હતી, જ્યારે લટકાવેલા ભારી સોનાના છેડાને દબન ચારએકની સંખ્યામાં કદે મોટા અને વજનદાર સિક્કાઓ પોરવેલા હતા કે જેઓને વાતચીત દરમ્યાં ખખડાવાની તે હલકો પુરવ અતિ સંભાળ લેતો હતો !

ભાપા પણ વ્યાકુળના કાનુનોને શોભાવે એવી હતી; અને વારંવાર જે ચોક્કસ શબ્દો ઉચ્ચારવાની તે તરદી લેતો હતો, તે જોકે દરેક બાબદનું ખારીક વર્ણન આપવાની હમારી ખાએશ છતાં અતરે ટપકાવવાને લલચાવે એવા નથી.

પ્રીય વાંચનાર! આ શબ્દસને આપણે હેલીના નામથી ઓળખીશું.

તેની પાસે બેંલો તે મકાંનનો માલેક મીં શૈલખી પોતાના સાથીથી દરેક બાબદમાં જુદો પડતો હતો. તેના દેખાવ, પોપાક, વાતચીત અને અદા એક ખરા ગ્રહસ્થને શોભાવે એવાં હતાં.

હેલી ખુશ મીઠનજમાં હતો, જ્યારે મીં શૈલખી કંઈક શોકાતુર દીસતો હતો.

“આ શરતે એ બાબદનો હું છેડો લાવવા માંગુ છું” શૈલખી ગમગીનીથી બોલ્યો.

“વેપાર કરવાની એ રીતી મને પસંદ નથી.—એ ધોરણે હું વેપાર કરવાને તૈયાર થાઉં નહીં” હેલી ટેબલ પર પડેલી ખાટલીમાંથી સરાય રેડતાં બોલ્યો.

“હું ખાતરી આપું છું ભાઈ હેલી” શેલખી ઘણાજ ધીમે અવાજે બોલ્યો “કે આપણાં બજારમાં ટામ જેવો ગુલામ મળવો મુશ્કેલી છે—આગલ વધી પ્રમાણીકપણે કહું તો એ ગુલામની જોડી મલવી મુશ્કેલી છે. પ્રમાણીક, ઉદ્યોગી, અને ચાળાક મારા એ વિશ્વાસુ ગુલામથી મને છુટું પડવા ગમતું નથી, તે છતાં તારું કરજ અદા કરવા માટે એ પગલું ભરવા પણ હું તૈયાર છું.

“ટામ એટલો વિશ્વાસુ અને નીમકહલાલ છે એવું સમજી હું અલંત ખુશી છું” હેલી દારૂનું ગ્લાસ ઉથલાવતાં બોલ્યો “પણ તે છતાં એ સાદું મને પરવડે એવું નથી.”

“ત્યારે તારી શરતો શું છે ?” શેલખીએ કચવાઈને પુછ્યું.

“એજ કે ટામ સાથે કોઈ ખીજે ગુલામ ઉમેરવામાં—”

હેલી જવાબ આપતાં ઉપલો વાક્ય પુરો કરે, તેટલાં તે સુંદર દીવાનખાનાનું આરણું ઉગાડ્યું, અને ક્વોડરન નામે ઝોળખાતી ગોરી ચાંમડી ધરાવનાર ખુબસૂરત ગુલામ જાતનો, સુમારે પાંચથી છ વરસની વયનો, એક છોકરો દાખલ થયો.

મન હરી લે એવા તેના નાનકડા ચેહેરામાં ગોઠવાયલી બે ચળકતી આંખોના અળકાટે હેલીનું પેહેલું ધ્યાન ખેંચ્યું.

સંભાળથી હોરેલાં તેના કાળા બાળના જીલશાંઓ, ગોરી દુધ જેવી ગરદનની સૂક્ષ્મ સૂઈદીમાં સૂધ્ધ કાળાશનો આમેજ કરી તે રોનક-

દાર ગરદનને દીપાવી રહ્યાં હતાં, જ્યારે કારીગીરીથી તૈયાર કાંધેલો એક બહુ રંગનો જબ્બો તેનાં પટલાં અને કોમલ બદનપર શોભી રહ્યો હતો.

તેના આવભાવમાં છોકરવન શરમાળપણું જે કે જોવામાં આવતું હતું, તે છતાં જે બીનધારતીથી તે પોતાના કંઈ તરફ જોતો હતો તેપરથી અનુમાન કરી શકાય કે તે ગુલામ-છોકરો પોતાના ધણીનો સારો આહ અને લાડ મેળવવા પાંખ્યો હતો.

“ નાનાં હેરી ” શૈલબી તેને પોતા પાસે ખેંચતાં બોલ્યો “ આ મહસ્થ મારા એક દોસ્ત છે. એવણુને તારું ગાણું સંભળાવ.”

ધણીનો હુકમ થતાંજ તે ભુલકાંએ પોતાના સધળાં નાનાં બળથી નાચવાનું શરૂ કરી, મધુર અને ખુલ્લા અવાજે ગાવા માંડ્યું.

શરૂાબની કેફમાં ચકચુર બનેલો હેલી, તેના રમુજ ચાળાઓ અને મીઠો અવાજ સાંભળી, ગાયણની દ્વેરમાં તાલી પાડતો, શાખાશીના સખુનો ઉચ્ચારવા લાગ્યો.

ગાયણ ખલાસ થતાં, નાચતાં લાગેલી થાક ઉતારવા હેરી થોડો વખત થોભ્યો.

થોડી પળ વીતવા બાદ શૈલબીએ તે ભુલકાંના કાનપર પડી કંઈ કહ્યું.

પણ તે બોલવાનું પુરૂ થાય તેટલાં એકાએક, તે ભુલકાંના આખા બદનના ચપળ અવયવોએ કદરૂપું અને ખેડાલ રૂપ લીધું! પીઠમાંથી ગોચા એક ખુંધ જન્મ પાંમી, અને મુખ ચીયું કરી, આંખો આગળ એક હાથનો ઓળો કરી, બીજા હાથે ખુણામાં પડેલી એક વોડીંગ

સ્ટીક લઈ તેપર ટેકટો આસપાસના યુકતો અને લંઝાડતો આખે
ઝોરડે ફરવા લાગ્યા.

હેલીના પુછવાથી તેણે જણાવ્યું કે, તેને એકાએક જરા નજલાની
અસર થઈ આવી હતી !

અને ગ્રહસ્થો ધ્રુમ હસ્યા.

“ વાહ ! વાહ ! કેવું બુલકું ! ” હેલી પેટ પકડી હસતો શેલખીની
પીઠપર એક છાપડ ઝાડતાં બોલ્યો “ ખસ ! સાદું નક્કી ! બાઇ શેલખી
આ પોર્ચાને ટોમની સાથે ઉમેરી તારા કરજના પેટાંમાં મને આપવા
કમુલ થા, અને હું મારો દાવો બ્યાન્સીકે અદા થયલો સમજશ. ”

આ પળે વળી તે દીવાનખાનાનું બારણું ધીમેથી ઉઘાડ્યું, અને
આશરે પચીસ વરસની એક તરણુ જવાંન ઝોરત દાખલ થઈ. પેલાં
રંગીલાં બુલકાં તરફ ફક્ત એક નજર નાંખી તેણી તરફ જોતાં તેણીને
તેની માતા તરીકે હેલીએ તુરત પીછાંણી ! તેજ મનહરણુ અપરો !
તેજ પુખ્તસરત ભરેલી આંખો ! અને તેજ કાળા બાલના બુલકાં ! તે-
ણીના છુરા ગાલોપરનો ગુલાબી છંટકાવ, હેલી જેવા સખસની હી-
મતવાન અને ટીકટી આંખોની અસરથી વધુ અને વધુ ફેલાતોજ ગયો.

ગુલામી સોદા કરનાર હેલીની આંખો ચમકવા લાગી.

નાનુક શુંદર ધાટનું તેણીનું બદન, કામલ નાના હાથો, અને
તે સુંદરીની ઘુટીનાં ધાટની કીમત તે ગુલામી બાઝારમાં સોદા
કરનાર ખવીસની આંખોએ એક પળમાં કરી લીધી :

“ કેમ એલીઝ ? ” શેલખીએ તેણીને માયાથી પુછ્યું.

“હું તો ફક્ત હેરીને જોતી હતી” તેણી દીલપત્રીર અવાજે બોલી, અને તુરતજ તે નાનું બુલકું પોતાની માતા તરફ જબ્બામા ભરી લીધેલી ફૂટ સાથે દોડી ગયું.

“ઠીક છે, ત્યારે એને લઈ જા” શૈલખી બેદરકારીથી બોલ્યો.

એલીઝા ઝડપથી પોતાના બાળકને કેડપર લઈ બાહ્યર જતી રહી.

“કેવી ખુબસુરત!” હેલી બોલ્યો “મારી ખાતરી છે, શૈલખી કે એ છોકરીની કીંમત તરીકે તને હજારો ડોલરો મળશે.

“હું તેણીનાં વેચાણથી દોલતમંદ થવા માંગતો નથી” શૈલખી રહેજ નાખુશ દીલે બોલ્યો, અને વાત ફેરવી નાખવાની મતલબથી વાર્ધનની ખીજ બાટલી ઉમેડી તેના ઉત્તમપણા વિષે તારીફ કરવા લાગ્યો.

“અહુ અચ્છો! પેહેલા નંબરનો વાર્ધન!” માણસ વેચુ બાંગડ હેલી, શૈલખીની વાત ફેરવવાની મતલબ પાંખી જઈ, તેનાં ખભાંપર ખુશ મીજાજે પોતાના ખડખડા અને ભરેલા હાથની એક નાની જોવી છાપડ મારતાં બોલ્યો “મારી મરજી એ છોકરીને વેચાતી લેવાની છે. બોલ જોઈ વાઈ એ ગુલામડી માટે તું શું કીંમત લેવા તૈયાર થશે?

“મારી મોહોરદાર” શૈલખી પોતાનો ખરડો દાખતાં જરા ખીજવાઈ બોલ્યો “એ ગુલામડીથી તેણીનાં પોતાનાં વજન જેટલાં સોનાં માટે પણ છુટ્ટી પડવા તૈયાર થાય નહીં, એટલી એ છોકરી હમારાં કુટુંબમાં માનીતી થઈ પડી છે.”

“શું? શું?” હેલી અજાણ થઈ એક ખીજ છાપડ શૈલખીના ખરડાપર લગાવતાં બોલ્યો “એક માણસના વજનનાં સોનાં માટે

સાડું !

એક ગુખ્તમંડીથી છુટી પડવા તમારી મોહોરદાર આનાકાની કરે ? અરે પણ ભાઈ શેલખી ! આરતોમાં ગણત્રીજ શું બળીયજો ! એક માણસના વજન જેટલાં સોનામાંથી કેટલી એસલેટ, સૂંકલી, ઘડીઆળ અને કપડાં વેચાતાં લેવાઈ શકાય તે તેણીને બતાવી આપો અને પછી જુવો કે તેણીનો વીચાર કેવો ફેરવાઈ જશે !”

“હું એ બાબતપર વધુ ચુનોચરા કરવા માંગતો નથી ” શેલખી પોતાની ખુરશી જરા દુર ખસેડતાં બાર મુકી બોલ્યો.

“ત્યારે કંઈ નહીં તો નાના હેરી માટે સાડું કરશો ?”

“નહી” જવાબ મલ્યો.

“ત્યારે માફ લેજો તારી પાસે કેમ વશુલ કરવું તે મને ખરાબર ખબર છે” (હેલીએ) તરીઆપાવ ફેંકી, તોછડાઈનો ઉપયોગ કરી તપી જઈ બોલ્યો.

શેલખી આથી વીચારમાં પડી ચુપ થઈ ગયો.

“હેરી જેવા નાની ઉમરના છોકરાને વેચાતો લેવાથી તને શું શંકા થનાર છે ?” અંતે તે ચુપકાડી તોડી બોલ્યો.

હેલી શેલખીને રાહપર આવતાં જોઈ, મનમાં ખુશ થવા લાગ્યો.

“મારો એક દોસ્ત એવા નાના છોકરાને ઉછેરવાનો ધંધો કરે છે, કારણ એવા ચંચલ નાના છોકરાઓ મોટા થતાં, તેઓની હુસીયારીના પ્રતાપે કોઈ અમીરોના હજુરીયાઓ તરીકે યા એવીજ કોઈ ઉંચી નોકરી માટે મોટી કીંમતે વેચી શકાય છે.”

“એ છોકરાને વેચવાનું માફ દીલ થતું નથી” શેલખી કાલા-

વાલાની હપે બોલ્યો. ખરી વાત એ છે હેલી, કે હું માણસાઇ ખવાસ ધરાવનાર છું, અને તેથી એક બચ્ચાને તેની માતાના હાથમાંથી ખુચવી લેવાને ધીકકાફ છું.”

“બચ્ચીત ! બચ્ચીત ! હું બરાબર સમજ્યો !” ગરીબ બીચારા હેલીને દયા લાગી “એવું તો ખરૂં જ તો ! બચ્ચાની માતાને જીદાઈના ઝેરી જખમ જેવો તેવો નહીં હોય. પણ મારી પાસે તેનો પણ ધલાજ છે ! ધારો કે તમારાં મોહોરદાર એ ગુલામડીને કંઈ કામને બાહાને એકુ બે મહીના એકલી બાહારગામ મોકળે, અને પાછી ફરતાં તેણીને તેણીનાં બચ્ચાના અચખુચ મોતની ખબર કરવામાં આવે ! કેમ રીક કેની ! એ તાલ કેવી ?

“મને ધાસ્તી છે કે એમ બનવું મુશ્કેલી છે” શંકબી બોલ્યો.

“અરે ! તારું બહુ થાય શંકબી !” બોજો હેલી કપાળ કુટી બોલ્યો “એ કવોડરૂન જાતના ગુલામો ગોરી ચાંમડીઓ ધરાવવા છતાં આપણાં ગોરા લોકોના જેવાં લાગણીવાલાં નથી ! સંભાળથી હાર પાડેલાં એવાં કામો અને બનાવો તેઓ થોડા વખતમાં ભુલી જાય છે.”

“લોક કહેછે” દયાળુ લાગણીના હેલીએ આગળ ચલાવ્યું “કે ગુલામી વેપાર કરવાથી, વેપાર કરનારાઓની લાગણી સુત મારી જાય છે. પણ મને તો કદી એમ માલમ પડ્યું નથી ! અને તે ફક્ત એટલાજ માટે કે બીજા સોદાગરોથી મારી ઉઠીઓ તદ્દન જીતીજ છે. ઘણી વખત મેં બીજા વેપારીઓની માલિકીની ગુલામડીઓને તેઓના હાથમાંથી બચ્ચાઓને જોઈ જીલમથી છીનવી લઈ વેચવામાં આવ્યા બાદ દીવાની બનેલી જોઈ છે. ઘણીજ ખરાબ રૂઠી ! માલતે (!) બગાડી નાખનારી રૂઠી ! ગમે મહીનેજ એક અતિ ખુબસુરત ગુલામડીને આવી

જાતનાં વેચાણથી બેકીંમત થયેલી મેં જાતે જોઈ છે. જે સખસ તેણીને ખરીદનાર હતો તે સખસે તેણીના બાળકને તેણી સાથે ખરીદવાને સાફ ના પાડી. એ વાત જાણતાં તે ખુબસુરત ગુલામડી પોતાના બાળકને ગુંદરની માફક છાતી સાથે વળગાવી રહતી અને બાલ પીખતી ઉભી, પણ અતે તે બાળકને તેણીનાં હાથમાંથી ખુચવી લઈ બાહાર મોકલી દેવામાં આવ્યું, અને પેલા ધણીએ તેણીને એકલી ખરીદી. પણ પરિણામ શું આવ્યું? એજ કે તેણી ગાંડી બની જઈ એક અઠવાડિયામાં મરણ પામી! દશ હજાર ડોલરની ખોટ! ફક્ત ધંધો કરવાની આવડ ન હોવાને લીધે! હંમેશાં માણસાઈ ખવાસને બાજતુંજ ચાલવું જોઈએ, સાહેબ, એવો મારો અનુભવ છે.”

અને ગુલામી વેપારનો કરનાર હેલી, પવીત્ર ચુકાદો આપવા બાદ ખુરશીએ અટકેલી પડ્યો!

“ પોતાની બગાઈ મારવી અને પસંદ નથી” ખુરશી પર અટકેલી બેસતાં નહીં પરવડવાથી વળી તરે બેસી તેણે આગળ ચલાવ્યું “પણ સચ્ચાઈ અને બોલવાની ફરજ પાડે છે. મારે વિષે લોક એવું ધારે છે કે બજારમાં વેચાતા ગુલામોમાં સાચી સરસ ગુલામો હું વેચી શકું છું- અને મારા હાથમાં આવેલા ગુલામો થોડીજ સંખ્યામાં મરણ પામે છે. એ બધું જ્ઞાના પ્રતાપે? ફક્ત મારા માણસાઈ ખવાસને લીધે! અને માણસાઈ ખવાસ, સાહેબ, મારી કમાણીનો એક જખરો થાંભો છે!”

શું જવાબ આપવો તે ન સુજવાથી શેલબીએ એક ટુકડા “ખચ્ચીત” માં પટાવ્યું. — ૬ — ૭

“ મારે માટેના એ મારા વિચારોને લીધે મારા ભાઈ/બંધ સો-

દાગરો મને હસી, મારી એ રૂઢીને ધીકકારે છે. પણ તેઓથી હંમેશા જુદો પડી હું બાણસાઈ ખવાસનેજ વળગવા માગું છું. ભલે જોમએ તો બીજાઓ પાપના કાંમ કરી મેતાંને શીર થાય!” આટલું બોલી તે ખડખડ હસવા લાગ્યો.

માણસાઈ ખવાસની તકસીલ સમજ પાડવાની ગુલાંમીનેથી પેટ ભરનાર હેલીની રીતમાં કંઈ એટલું બધું અસંલપણ આમેજ હતું કે શેલખીને પણ તેના સાથે હસવું આવી ગયું. કદાચ પ્રીય વાંચનાર! તું પણ હસતો હશે. પણ તારે યાદ રાખવું કે હાલ માણસાઈ ખવાસ અને ધનસારીપણુ જુદી જુદી વિચિત્ર આકારોમાં બતાવવામાં આવેછે, અને માણસાઈ ખવાસ ધરાવનાર આદમ. શું કેહશે અને કરશે તેનો કંઈ છેડોજ નથી!

“વારું આપણે આપણી અસલી બાબદપર આવ્યે” હેલી બોલ્યો ‘હરિને વેચવા તું કયુલ છેની શેલખી?’”

“હું એ બાબદપર મારાં મોહોરદાર સાથે મસલત કરી તુંને આવતી કાલે જવાબ આપીશ “શેલખી વીચાર કરી બોલ્યો.

હેલી બીજે દીને ચોક્કસ વખતે મલવાનું નક્કી કરી શેલખીનું ઘર છોડી ગયો, અને તેની પીઠ ફરતાંજ શેલખીએ કપાળ કુટી ટેબલપર માથું નાંખી દીધું “

“માણસાઈ ખવાસ? એના માણસાઈ ખવાસને આગ લાગે!” તે દુઃખી દીલે બબડ્યો. “મારા માનીતા ટોમ અને હરિ તમોને છેલ્લી સલામ! ગરીબ બીચારી એલીઝા! હું મચ્છુંચ કે એ ઢોંગી ખવીસને બદલે કોઈ બીજાના હાથમાં એ નાવારેસો ગયાં હતે!”

મીઠા જીલખી માયાળુ અને ઉદાર ખવાસનો મહસ્થ હતો, અને પોતાના ગુલામો સાથે એવી વર્તણૂકથી ચાલતો હતો, કે નેઓ ગુલામી મધમાં બંધાયલા છતાં, તેઓને ફરયાદ કરવાનું કંઈ પણ કારણ મળતું ન હતું.

અભાગ્યાં ઓધડીએ તેણે મોટા પાયાપર સદેા કીધો હતો અને આખેર તે હેલી જેવા એક બદમાશના સપાટામાં આવ્યો.

હવે એવું બન્યું કે હેલી અને શેલખી વચ્ચે ઉપલી વાત ચાલતી હતી તે દરમ્યાન કંઈ કામને માટે બારણું આગલ આવતાં એલીઝા હેરીના વેચાણ માટેના સ્ટેન્ડસાજ ઈસારો મૂકી, આગળ શું વાત ચાલે છે તે સમજવા ઘણી આતુરતાથી ઉભી, પણ કમનસીમે પોતાની બાંધના હાંક મારવાથી તેણીને લાંથી પોતાની મરજી વિરૂધ્ધ બહુ પડ્યું.

તોપણ તેણીએ એટલું તો સાંભળ્યું હતું કે તે ગુલામો વેપારીએ તેણીના બેટાના વેચાણની માંગણી કીધી હતી.

તેણીની છાતી ધપકવા લાગી, અને તેણીએ કુદરતી રીતે પોતાનાં ફરજંદને છાતી સાથે એટલાં નેરથી દાખ્યું કે તે બુલકુ પોતાની દુઃખી માતા તરફ અન્યબીથી ટીકવા લાગ્યું.

દુઃખથી બાવરી બનેલી એલીઝા, જેમાંનું જેવી હાલતમાં ફરવા લાગી. તેણીની હાલતમાં થયેલો અચપ્પુચ ફેરફાર મીસીસ જીલખીના જેવામાં તુરત આવ્યો, કારણ કામકાજ કરતાં તે કમનસીબ ગુલામ-ડીએ ચાહના પ્યાલાંતો ખુરદો કીધો, દારૂકામની ટીકાંટરો ઉઘી વાલી, અને માંગેલાં ગવનને બદલે, રાતના પહેડી સુવાનો જબ્બો લાવી, ઓરતુ દોર કરી નાંખ્યું.

એલીઝા ! એલીઝા ! ! આજે એમ કાંય ?” મીસીસ શેલબીએ અભયપૂર્વક પૂછ્યું.

એલીઝા ચોંટી !

“અરે બાઈ !” તેણી પોતાની શેઠાંણી તરફ જોઈ એટલુંજ બોલી શકી, અને એકાએક ડુરકે ડુરકે રડી પડી, પાસે પડેલી ખુરશીપર બેસી જઈ, ડચકાં ખાવા લાગી.

મીસીસ શેલબી ધબરાઈ જઈ પોતાની માનીતી ગુલામડીને પ-ટાવવા લાગી.

“એલીઝા ! બેટા ! તને શું છે ! મને કહે !”

“અરે બાઈ” એલીઝા જેમ તેમ બોલી “શેઠ કોઈ ગુલામી વેપારી સાથે દીવાનખાનામાં મસલત ચલાવે છે.”

“વારું પણ તેથી તું શા માટે રડે છે !” મીસીસ શેલબી એલીઝાનું રડવાનું કારણ કંઈ જાણતી નથી, એવું જાણી એક છુટકારાના દમ ખેંચી બોલી, કારણ એલીઝાને તેણી પોતાની બેટી સમાન ચાહતી હતી.”

“અરે શેઠાંણી !” મારા હરીને તેવણ વેચવાનું સાદું કરે છે” અને તે ગરીબ અબળા ખુરશીમાં વધુ સંકોચાઈ, વહાંલાં ફરજાંને વધુ અને વધુ દાબતી બોલી.

“તારા શેઠ હરીને વેચે ? ગાંડી છાકરી, વળી એ શું ધખાચે ?” મીસીસ શેલબી પટાવી બોલી “તું જાણેયતો ખરી કેની કે તારા શેઠ ગુલામી વેપારી સાથે કદીથી કામ પાડતા નથી ? અને તે ઉપરાંત સારી ચાલ ચલનના ગુલામોને તો તેવણ કદીથી વેચવા નિકળે નહીં.”

માયાળુ શેઠાંણીની કુનેહ ભરી સમજવટથી એલીઝાની ધારતી થોડે ધણે દરજ્જે દુર થઇ—પણ સદંતર તો નહીં.

મીસીસ શેલ્પી એક અતિ માન પાંગેલી અને ઉંચા કુળની બાનું હતી. કેળવણીનું ગોઠેર અચ્છી રીતે સંપાદન કીધેલું હોવાથી, અને પોતાના જાતી માયાળું ખવાસ અને રેહેમી નજરથી, ગુલામો ધરાવનાર શેઠાંણીઓમાં તેણી એક નકલ કરવા જોગ શેઠાંણી થઈ પડી હતી. અને ગુલામો તેણીને બાઇ તરીકે નહીં પણ માતા તરીકે આહતાં હતાં. તેણી જેટલી એક નકલ કરવા જોગ શેઠાંણી હતી તેટલીજ એક નમુનેદાર મોહારદાર પણ હતી. અને શેલ્પીના દરેક કામમાં તેણી અતિ મદદગાર થઈ પડતી હતી.

હેલીના જવા પછી શેલ્પીની છાતીપર જે મોટો પથ્થર આવી પડ્યો, તે એજ હતો કે પોતાના નીમકહલાલ નેકર ટોમ તેમજ એલીઝાના બેટા હેરીને વેચવાનો પોતાનો વીચાર મીસીસ શેલ્પી આંગળ કેવી રીતે જાહેર કરવો.

આ બાળુ પોતાના પત્નીની બારીક હાલતનો સહેજ પણ ખ્યાલ નહીં ધરાવતી હોવાથી, મીસીસ શેલ્પી એલીઝાની ધારતીને હશી કાઢી તે બાબદ સહેજમાં વીસરી ગઈ.

પ્રકરણ ૨ જી.

માતા.

એલીઝા જાતે જાકે એક ગુલામ ઓરત હતી, તે છતાં નાનપણથીજ તેણીને મીસીસ શેલ્પીએ પુર પ્રેમથી ઉધારી હતી.

અમેરીકાના કેનટકી સંસ્થાનમાં મુસાફરી કરી આવેલા મુસાફરો એલીઝાની બાતના ગુલામોની ખુબસૂરતીની અતિ તારીફ કરે છે, અને આગળ પ્રકરણમાં વર્ણવેલી એલીઝાની ખુબસૂરતી કંઈ આ વારતાની અસલ લખનારીની કલ્પનાથી ઉત્તરત્ર યયલી નહી, પણ નજરે જોયલી એક ગુલામ મુલાનો બાતની અબલાને લગતી છે.

પોતાની શેઠાણીના સાહુકાર હેઠળ એલીઝા પેલી બલકે જેના ફાંદમાં ગુલામીઓ સંદેશથી જઈ પડે છે, તેના સપાટામાં આવ્યા વગર બાર બેઠણની વચે પુગી.

કમરે પુગા બાદ તેણીના લગન પાસેની માલેકીના એક ગુલામ નામે ડ્યોર્ગ સાથ કરવામાં આવ્યાં.

શેઠાણીની એન્ટેટ નજદીક આવેલાં એક કારખાનાના માલેકે એ ગુલામને એક કામદાર તરીકે તેના અસત્ર ચાલેકને દર માસે ચોક્કસ લવાજમ આપી તેની પાસેથી ઉછીંદા લીધો હતો, કે બ્યાં પોતાની બત્રી હુશીઆરી અને ખંતીપણાથી એ ગુલામ એક ઉપ્યોગી માણસ થઈ પડ્યો નહી—એટલુંજ નહીં પણ તે માલિકે રીતભાતનો ખુબ સુરત ગુલામ, પોતાના કામમાં એટલો તે કુશળ તથા પામ્યો કે ટુંક વખતના અનુભવ બાદ તેણે સજી સાફ કરવાનું એક યંત્ર એવી કહાડી, તે સંસ્થાનમાં મોટી નામના મેળવી, કારખાનાના સર્વ કામદારો અને પોતાના શેઠના અતિ માનીતો થઈ પડ્યો.

આટલું છતાં અફસોસ! તે કાયદાની નજરમાં એક માણસ નહી પણ ચીજ તરીકે દેખાતો હોવાને લીધે તેના આ સંઘળા દીપતા ગુણો એક નિર્ધન શેઠને લીધે, એ કીંમતી થઈ પડ્યા.

પોતાના પંકાચલા ગુલામની નવી શોધ વિષે વાકેફ થતાંજ તેનો શેઠ તેની મુલાકાતે ગયો, ન્યાં તે કારખાનાના માલેકે સેને મોટા આ વકાર આપી જીયોર્જ જેવા ઉપયોગી ગુલામનો માલેક થવા માટે તેને મુખારખાદી આપી.

કારખાનામાં દાખલ થના બાદ પોતાનું શોધી કાઢાડેલું યંત્ર અને તેને ચલાવવાની રીત જીયોર્જે જાતે બતાવી. પણ અશ્વસા પોતા વિષેની વાનખી મગરૂરીથી ખુશાલીમાં આવેલા આ ચંચળ ગુલામની વાતચીત કરવાની ધપ ધપ, તેની ખુબસુરતી, અને તેના મરદાંની દેખાવે, આ સખસના જીગરમાં એકાએક જલાપો બરણ કાઢ્યો. પોતાની એસ્ટેટ પર ખેતીનો કરનાર એક નાંચીજ ગુલામ એક ઉપયોગી યંત્ર શોધી કાઢાડે અને ગ્રહસ્થના જેટલું માન મેળવે તે તેનાથી દેખી શકાયું નહીં. તુરતજ તેણે કારખાનાના માલેક અને સર્વેની અન્યખી વચ્ચે જીયોર્જનો પગાર માંગી તેને સાંથી લઇ જવાનો ધરાદો જાહેર કાઢ્યો.

“પણ સાહેબ” ગાફેલ બનેલા કારખાનાના ધણીએ કાલાંવાલા કીધા “શું તમારો ઠરાવ ઘણો અચખુચ નથી?”

“તેથી શું થયું?” જળાપાને આધીન થયલા ખુબખે દમામથી જવાબ આપ્યો. “શું એ માણસ મારો નથી?”

“જો તમે માંગો તો એનો પગાર બમણો કરી આપું સાહેબ” માલેક કગલી બોલ્યો.

તેવી કાંઈ મારી ધારણા નથી” અદેખો ~~જવાબ મળ્યો.~~

“પણ એને એજ હુન્નર તરફ વળણ છે તેનો તો કાંઈ ખ્યાલ કરો?”

“હશે!” વલી તુચ્છ જવાબ મલ્યો “એના કરતાં બીજાં કામો-
પર એ ધ્યાન પુગાડે તો સારું.”

“પણ વીચાર કરો શાહેબ કે એને એક હિયોગી યંત્ર સોહોધી
કહાડયું છે.”

“યંત્ર?” પેલાએ ખડખડ હસી જણાવ્યું “વખત અને કામના
બચાવ માટે યંત્ર? નહીં વાર? પણ તમેને માયમ તો છેની કે ગુલામ
માત્ર પોતેજ કામ અને વખતનું બંધાવનાર એક યંત્ર છે.?”

એક ગુલામની શોધ! આ-આં-હા-હા-હા નહીં. એવણને તો
હું સાથેજ લઈ જઈશ.

બીચારો જીયોર્જ તો પુટલુંજ થઈ ઉઠ્યો. બીડેલા દાંત, દાબેલા
હોઠ, અને ચલકતી આંખો તો શક્ત બહારની આશાંતી દેખાડતાં હતાં,
પણ જે ખરી આગ સલગી હતી તે તો તે ગરીબ ગુલામનાં જી-
રમાં હતી, જે આજે તેના તન બદનની રંગોને ધુન્તવી મેલી. મુશકેલી
એ દમ લેતાં લાગણીઓનો ઉભરો કદાચ તે કમભાગ્યે ખાલી કરી
પોતાપર કમ બખતીનો દીવસ લાવી મેળવે પણ તેમ કરનાં પેલા
માયાલુ તેમજ દુરઅદેશ કારખાનાવલાએ સમય સુચકતા વાપડી તેને
અટકાવ્યો. “જીયોર્જ શરણુ થા” જીયોર્જના ખુલાંપર હાથ નાંખી
તેનાં કાનપર પડી તે હસે એલ્યો “વખત જતાં હું તુંને મદદ કરી
શકીશ.”

કાનપર પડી બોલવાનું મુજ શેઠે સમજ્યું, અને તેની મતલબ
પાંમી જઈ પોતાની સત્તા જીયોર્જપર બહુ મજબુતીથી વાપડવાનો તેજ
વખતે તેણે પકકો દરાવ કીધો.

અંતે જ્યોર્જને લઈ જવામાં આવ્યો. પોતાની હુસીઆરીના પ્રતાપે નામના મેળવી, કારખાનામાં ઉપરી દાખલ એકવાર સાહેબી ભોગવનાર તે કમનસીબ ગુનાંમ આખરે ખેતીને લગતાં એક સૌથી હલકાં કામપર વહીવટ કરવા લાગ્યો. પોતાની સલામતી ખાતર, આગળા શેઠે આપેલી ઉમેદમાં, પોતાના ઘાટકી માલેકને અપમાન ભર્યા શબ્દો બોલી તેને ગુસ્સે કરવાની સર્વ ઇચ્છાઓ તેણે દાખી નાખી, પણ અફસોસ! આંખોમાં ચમકતો ગુસ્સાનો આતશ, નાકના નસકોરાંઓનો ડુંકારો અને ગુસ્સાભર્યું કપાળ ખતાવી આવતું કે એક માણસ—લોહી અને માંસનું બનેલું આદમી—ચીજ તરીકે તે કેમ વપરાય?

~ (તેણે માયાલુ શેઠ યાદ આવ્યો.

ભોગવેલું છુટાપણું, એકીઝા દીલદારનો મીઠો પ્યાર, નાનીં-હેરી ખેટાની ગમત, અને મીશીશ શેલબીની મમતા એ સધળાંની યાદ તેના જીગરને કોતરવા લાગ્યું; અને ખચ્ચીત મોહોરદાર ચા ખાવીંદ છતાં પવિત્ર લગનનું મોતેખર સુખ, ખેટો છતાં પીતા યા માના તરફનો લાડ, અને છેલ્લે, તારું બહાલુ છુટાપણું, અરે વાંચનાર! તારી પાસેથી છીનવી લેવામાં આવે તો તને આપણા જ્યોર્જના કરતાં કંઈ વધુ દુઃખ લાગે? નહીં! નહીં! તેટલુંજ! તેટલુંજ! કારણ તે ગુલામ છતાં, હીનાયલી જાત છતાં, તેની લાગણીઓ, તું ઉંચા કુલનો છતાં, તારાજ જેવી છે! તે સરજનહાર પીતાએ સર્વેને જુદી જુદી પકિતએ આ દુન્યાના નાટક તખ્તપર, જુદા જુદા ભાગો બજાવવા સરજાવયા છે એ ખરું, પણ તે સાથે તેણે બખ્શેલાં દહાપણને દોડાવતાં, જન્મ અને મરણને એકજ રીતી તરફ નેગાહ કરતા, તને માલમ પડશે કે અહના અની આલા તર્વ એકજ છે.

એલીઝા સાથે પોતાના લગન બાદ ઇયોર્જ ફક્ત ચાર વરસ એલીઝાનું સુખ જોવા પામ્યો હતો, જે દરમ્યાન એ ફરજદો ખોવા પછી નાનો હેરી જનમ પામી જીવવા પામ્યો હતો, જેનાં જીવવાથી અને બીજા ગુલાંમોની સ્થિતિ સાથે પોતાને સરખાવી પોતાને ભાગ્ય-શાલી જોઈ, તે ગરીબ જોડું પોતાના અચ્છાં નસીબ માટે તે શહેબના ચુકર કરી સુખ ચેનમાં દહાડા કાઢાડતું હતું.

પણ તે સુખ હવે રહ્યું નહી.

જ્યોર્જને લઈ જવાની દુઃખદાયક ખર્ચર એલીઝાના ટાંકે ટાંકા ધીલા કરવાને ખસ હતી. જે સુખ હંમેશા ચાહે એવી તેણીની આશા હતી, તે સુખ અચબુચ ગુમ થઈ ગયું; જેનો વીચાર કરતાં દુઃખની એક થીસ પાડી તેણી જમીનપર ઢગલો થઈ પડી.

ઇયોર્જના જવા પછી એ ત્રણ અડવાડીએ પેલો ભલો કારખાના વાલો પોતાના વચનને વળગી રહી ઇયોર્જના શેક પાસે ગયો, અને ઘણા કાળાવાલા કરવા સાથે ત્રણ ઘણો મુસારો આપવા જણાવી, ઇયોર્જને પોતા સાથે મોકલવા તેને સમજાવવા લાગ્યો.

“મેહેરબાની કરી મારા કામની વચ્ચે આવવાની તકલીફ લેતા જ ના!” પેલાએ નિર્દય જવાબ આપ્યો. “હું મારું કામ બરાબર સમજું છું.”

“હું કોઈના કામમાં વચ્ચે પડું એવો માણસ નથી, પણ હું મારું છું કે એમ કરવાથી તમો બન્નેને ફાયદો છે.”

“બધું મને ખબર છે” નાના દીલનો પેલો સખસ ચીચવાઈ બોલ્યો. “વધુ પતરાઈ અહીં ચાલનાર નથી! તમારી મતલબ મને

બરાબર ખમર છે. આ છુટાપણાનો (!) દેશ છે સાહેબ ! એ માણસ મારો છે, અને એની સાથે કોઈપણ રીતે કામ લેવાનો મને એકલાને હક છે.

આ પ્રમાણે જીયોર્જની છેલ્લી ઉમેદ પણ ઉધી વળી—હવે કંઈજ નહીં પણ દરેક પંજે ઘાટફીપણાંની નવી નવી ખનાવટોના દુઃખ તો ક્યડાધ કંગાળ મોતે મરવાની આશા રહી.

પ્રકરણ ૩ જી

ભરથાર અને પીતા.

એક સાંજરે મીસીસ શેલબી બાહાર સીધારેલી હોવાથી, ઘરનાં કામ કાજથી પરવાડી દુઃખી દીલની એલીઝા ગમગીન એહરે માના હેરીને લઈ બાગમાં ઉભી હતી, તેટલાં તેણીના ખભાંપર કોઈએ હાથ મુક્યો, પાછું ફરી જોતાં તેણીની આંખોમાં ખુશાલી પહોંચી રહી.

આ આવનાર જીયોર્જ હતો.

એલીઝા જ્યોર્જને હરખથી ભેટી, તેને પોતાના નાનકડા પણ સફાઈદાર અને સુંદર ઓરડામાં લઈ ગઈ અને તેને પ્યાર અને દુઃખથી નીહાલતી ઉભી. જીયોર્જનો લેવાઈ ગયેલો દેખાવ જોઈ તેણીની આંખોમાં પાણી આવી ગયાં.

“બરાબર મહીને દહાડે, મારા વાહાલા જાન, આપણે મળ્યાં! એમ કહાં મુઠી ચાલશે? શું આપણે દરરોજ નહીં મળી શકીશું? ઓ!

જાન મને જણાવ કે તે દહાડો હું ક્યારે જોઈશિ?” એલીઝા પોતાના ખાવિંદને ગલ્લે વલગી બોલી.

જ્યોર્જ જવાબ આપવા વગર ફક્ત ડોકુ હીલવી બેઠો.

“નહી? કાંઈ નહીં?” એલીઝા રડી પડી બોલી “મને-મારા નાના હેરીને મલવા તારો શેઠ તુને એક અરધા કલાકની રજા નહીં આપશે? અરધો કલાક-ફક્ત પા કલાક-અરે ફક્ત પાંચ મીનીટ તે આપણને મળવા નહીં દેશે?”

“તુને? આપણા હેરીને?” જ્યોર્જ બોલ્યો “હું ઈચ્છું કે એ જન્મ્યો ન હોતે! અરે! ખુદા! હું ચાહું કે હું પોતે આ દુન્યામાં આવતો ન હોતે!”

આ બોલોથી એલીઝા ગભરાઈ જઈ બેસી ગઈ અને પોતાના પતીના ખભાંપર માથું નાખી દઈ આંશુઓ ખેરવવા લાગી.

“અરે! મારી ગરીબ મોહોરદાર! જ્યોર્જ પોતાનો દુઃખા અવાજ બદલી પ્યારથી બોલ્યો “મારા આ બોલોથી તુને બળાપો લાગે તેમાં નવાઈ શું? અરે! મેં વગર વીચારે તારું હીલ દુખવ્યું છે”

પણ વળી તેના અવાજમાં તેની સઘળી કોશિશો છતાં, દુઃખી લાગણીઓ ઉભરી નીકળી.

“ખુદા! ઓ ખુદા!!” તે બોલ્યો “એલીઝા! ઓ એલીઝા!! હું ઈચ્છું કે મેં તને નહીં જોઈ હોતે! અને ત્યારે કદાચ તું હાલ સુખી હોતે!

“નહી! નહી! હજારો દુઃખ છતાં તારી હાજરીમાં હું સુખી

હું. મને કંઈ જોઈતું નથી, તારી આખા દીવસની જુદાઈ છતાં ફક્ત પાંચ મીનીટ દરરોજ તારો મુખડા જોઈ મને સુખી સમજાસા."

“હા! આપણે સુખી હતા!” ગંગલતી છાતીના અવાજ મળ્યો.
“પણ હવે પછી નહી.”

જ્યોર્જ હેરીને પોતાના ખોલામાં લીધો, અને તેની મોટી કાલી ભમર જેવી આંખોમાં નજર ફેડવી રાખતાં તેના જુલકારોમાં રેશમ જેવા બાલમાં આંગણાં લોટી, તેનાં ગોરાં કપાલપર એક ખોસો લીધો.

“આખાદ તારા જેવો એલીઝા!” જ્યોર્જ વળી બોલ્યો “અને તું તો દુન્યામાં સૌથી ખુબસુરત ઓરત છે! તે છતાં! તે છતાં! હું ઈચ્છું કે મેં તેને જોઈ ન હતો. તેં મને જોયો ન હતો! એલીઝા મારા નશીબમાં તારીપાસી સરખાયલી છે. મારી જિંદગી હવે મને અકારી છે. સદ્ગુણ ખમવાની કેશેશમાં શું હાંસલ? અરે! ખુદ હું મુવેલો હતો!”

“સખર! સખર! જ્યોર્જ તું શું સખુરી રાખી શકે નહી? દાર-ખાનું છોડવાથી તુંને ઘણું લાગતું હશે. હું જાણું કે તારો શેઠ એક ઘાટકી પુરૂષ છે, પણ તોખી ખુદ ખાતર સખુરી પકડ”

“સખુરી?” જ્યોર્જ બોલ્યો “સખુરી પકડવામાં મેં કંઈ બાકાત રાખ્યું છે? શું જ્યારે તે મને લઈ ગયો તે વખતે મારા મુખમાંથી એક ખોલ પણ નીકળ્યો હતો? અરે! મેં તેને મારી મેહેનતથી ઉપ-જેલી પાછાં પાછાં આપી દીધી હતી.”

“ખચ્ચોત! ખચ્ચોત!” એલીઝા બોલી “આપણા બાબમાં— તારા બાબમાં— ઘણું જ ખરાબ થયું છે, પણ ગમે તોપણ તે તારે મોકલે છે.”

“મારો માલેક?” જીયોર્જ ગુસ્સે થઇ બોલ્યો “તેને મારો માલેક કોણે બનાવ્યો? મારીપર તેને શું હક છે? તે ॥ જેબોજ હું એક માણસ છું. કામકાજમાં હું તેના કરતાં વધુ માહિતગાર છું. તેના કરતા હું વધુ અચ્છી રીતે લખી વાંચી બાંધું છું, અને એ બધું મને કોણે શીખવ્યું? મારી પોતાની મેળે હું શીખ્યો. એલીઝા! તે પોતાની નબળાઇઓ બરાબર સમજે છે. દરેક બાબદમાં તે મારા કરતાં હિતરતો છે એવી તેની પક્ષી ખાતરી થયેલી છે, અને તેટલા ખાતરજ તે મને ધીકારે છે. મને હલકો પાડવાની અને બોખરો કરવાની કોશેશ કરે છે. અરે! હલકામાં હલકું ગંધીતું કામ હવે હું વધુ વખત કરી શકનાર નથી. લોહી અને માંસનું બનેલું આદમી કેટલી સમુરી રાખે? ગઇ કાલેજ તે મુજબે મને ઝાડ સાથે બાંધી ફટકાવી નાંખ્યો.”

“અરે! એને મારો ઘણી કોણે બનાવ્યો? મારાં બદનનો માલેક તેને કોણે બનાવ્યો? નહીં હું નહીં ખમીશ. નહીં-કયુ નહીં!”

એલીઝા ખુજતી મુંગી ઉભી રહી. પોતાના ખાવિંદને મગજની આવી અસ્થિર હાલતમાં તેણીએ કયુ જોયો ન હતો. તેણીએ તેને પટાવી મુંગો રાખવાની ઘણી કોશેશ કરી. પણ તેણીની સમજવટ ગોયા ગુસ્સાના મોજાઓ વચ્ચે બરની માફક વળી જતી હતી.

“હા એમ થવુંજ જોઈએ! હું એમ કરીશ” જીયોર્જ વળી બબડ્યો.

“તું શું કરશે જીયોર્જ? ખુદા ખાતર કંઈ અવિચારી કાંમ કરતો ના; અરે ફક્ત ખુદાપર વિશવાસ રાખી બધી રીતેજ ચાલવામાં કાયદો છે. તે જરૂર તારાં હુકમનો છુટકો કરશે.”

“હું ખુદાપર વિશ્વાસ રાખી શકતો નથી.” જ્યોર્જ બોલ્યો “તે આવા બનાવો બનવાનું કેમ દે છે?”

“નહી, જ્યોર્જ, આપણને તેનામાં વિશ્વાસ રાખવોનું સમ્મત છે. મારાં શેકાણી કહે છે કે કંઈ માફ થાય ત્યારે ખચ્ચીત ધારવું કે ખુદા કાંઈ સારું કરનાર છે.”

“ખચ્ચીત! ખચ્ચીત!” જ્યોર્જ અણકા કરી બોલ્યો “એક આરામમાં મશગુલ રહેવાં માલેતુજીરોને મનસે આવું બોલવું ઘણું સહેલ છે! તેણીને મારી જગાં આપી પછી એ સવાલ પુછ! નહીં. એલીઝા તું ધારેય તે કરતાં હું વધુ દુઃખી છું. મેં બધી વીગત તુને કહી નથી

“હજી વળી શું બાકી છે?” તેણી નીસોસ મારી બોલી.

“ગઈ પરમદીને તે મુજી મને કહેતો હતો કે તેણે મને તારી સાથે પરણાવવામાં મુર્ખાઈ કીધી હતી. અરે મારી મીઠી મોહર-દોર! તે કહે છે કે તારીજ શીખવણીથી તેના કહેવા પ્રમાણે હું મગર થઈ પાંચો છું. આજે મને તેણે ખુલ્લું જણાવ્યું કે તારી સાથની આ મુલાકાત છેલ્લી છે! બીજી ઓરત પસંદ કરી તે મને પોતાના મુકામપરજ રહેવાનું ધરમાંન આપે છે!”

“પણ શું આપણે લગનના ગાંઠથી એક થયાં નથી?” નિદોષ એલીઝા હમતાઈ બોલી.

“પણ મારી ગરીબ એલીઝા, શું તુને ખબર નથી કે એક ગુલામને લગનના હકો ભોગવવાની સત્તા તેના ઘણીના ઢાંઠાપર આધાર રાખે છે? તે જો ચાહેતો એક પળમાં આપણને છુટા પાડી શકે, અને

તેથીજ હું કહું છું કે આપણે એક મેકને જોયાં ન હોતે. મારો ગરીબ નાનકડો હેરી જન્મ્યોજ ન હોતો ! કાણ જાણે છે કે એના પણ એના આપના જોવાજ હાલ નહી થશે ? ”

“ અરે પણ મારાં શેઠાણી એટલાં માયાલું છે ! ” એલીઝા હેરીને છાતીએ દાખી ખોલી.

“ એ ખરું ” જીયોર્જ બોલ્યો “ પણ તારાં શેઠ શેઠાણી કદાચ કાલે મરણ પામે તો ? પછી તમારો ધણી કોઇ બીજો થાય ખરો કેની ? તમેતો કોઇ બીજાને વેચવામાં આવે કેની ? એલીઝા ! એલીઝા યાદ રાખજો કે એની ખુશ્મરતી, હુશીઆરી અને ચાલાકીજ કાઈ દીવસ તારું જીવન વીંધી નાંખશે. એક દીવસ કોઇ એને મોટી કીમતે લેયકી જશે. ”

એલીઝાનો જીવ ગભરાટથી ધ્રુવા લાગ્યો. પેલા ગુલાંમી વેપારી હેલીની પુર્તી તેણીને દેખાવા લાગી; શીકકી અને ધુનતી માહા મુશકેલીએ દમ લેતી તે ગરીબ અખળાનો દેખાવ ખરેખર દયાજનક હતો. (

આંખો ફાટી હેરી ગમ જોઇ, તેણીએ પોતાના શક વિષે જીયોર્જને વાકેફ કરવા અર્ધું મન કરીધું; પણ કાંઈ વિચાર આવતાં અચકી ડભી.

જીયોર્જ પોતાની મોહોરદારને આવી હાલતમાં જોઇ શક્યો નહી. તેણીને વળગી તે ઝાર ખેઝાર રડ્યો.

આંશુથી ખલાસી પામતાં તેઓને જરા રાહત મલી.

“ મારી વાહાલી એલીઝા ! ” જીયોર્જ બોલ્યો “ છેલ્લી સલામ ! ”

“ છેલ્લી સલામ ? અરે ! છેલ્લી સલામ કાંય. ”

“છેલ્લી સલામ, એટલા માટે કે હું વધુ વાર અહીં રહેનાર નથી.”

“ત્યારે તું ક્યા જશે?”

“કેનેડા! ગુલામી બપતાથી બાકાત ભુમી! છુટાપણાનું ખ્રિદિશ સરથાન કેનેડા! ત્યાં હું નાસી જઈશ. અને એકવાર જો હું ત્યાં પુગ્યો તો મારા ઇજનેરી જ્ઞાનની દોલતે તુને અને મારા દીકરાને વેચાતા લઈશ! તારો શેઠ દયાળુ છે તો તે તુને અને હેરીને વેચવા ના પાડશે નહીં.”

“પણ જો તું પકડાશે તો?”

“નહીં એલીઝા હું પકડાનાર નથી. હું પેહેલ્લાં મરી જઈશ. એલીઝા તું મને સમજી લે. સઘળી ગોડવણ કરવા બાદ એક અઠવા-ડીયામાં હું અહીંથી નાસી જનાર છું. તું મારી સલામતીને ખાતર બંદગી કરશે કેની?”

એલીઝાએ ઝાર બેઝાર રડી તેમ કરવાનું વચન આપ્યું.

ખાવિદ અને મોહોરદાર એક એકનો મુખડો ટીકવા લાગ્યાં. છુટા પડતી વખતના બોલોથી તેઓના હોઠો ફફડતા લાગ્યા. અને ગમીના આંસુઓ અને ડચકાં વચ્ચે તે કમનસીબ જોકુ છુડું પડ્યું!

ઓ જુદાર્થ!

* * * * *

ઉપસો બનાવ બનતો હતો તેજ વખતે, તે મકાનનાં એક બીજા ભાગમાં, હેલી અને જૈનબી સાથે બેસી પોતપોતા વચ્ચેના દહેણાં ફેવાંનો નીકાલ કરવા બેઠા હતા.

“આલો મીં શેલખી” હેલી કાગજીઆંઓથી ભરપુર ટેબલ-પરથી એક એક ચુકું-કુંચકી તેને તપાસવા બાદ શેલખીને આપતાં બોલ્યો “આ વેચાણ ખતપર સહી કરો.”

શેલખીએ તે ખતપર ઝડપથી સહી મુકી હેલોને તુરત સપુરદ કરી દીધું.

“આ સાટાંથી તમે ખુશી થયલા લાગતા નથી” હેલીએ શેલખીને દિલગીર બેઠા ટકોરથી પુછ્યું.

“હેલી” શેલખી બોલ્યો “હું આશા રાખુંચ કે તું તારું વચન પાલી એ નાવારેસોને કોઇ સારે હાથેજ વેચશે, હું માંગી લઉં છું કે કોઇખી શખસને હાથ એવોને વેચતાં પેહેલાં તેની ચાલ ચલન વિષે તારે પક્કી ખાતરી કરવી.”

“અને આ પ્રમાણે શેલખીનો માંગનાર પોતાનું લહેણું પટાવી વિદાય થયો.

પ્રકરણ ૪ થું.

હુંખી માતાની લાગણીઓ.

રાત પડતાં મીસ્ટર અને મીસીસ શેલખી આરામ લેવાના ઓરડામાં ગયાં, જ્યાં શેલખી એક મોટી આર્મચેર પર બેસી તુરતના આ

વેલાં મેલના કાગળે વાંચવા બેઠો, જ્યારે તેની મોહરદાર એક આય-
નાના તખ્તા નજદીક દબી રહી પોતાના બાલ સાફ કરવા લાગી. બાલ
હોરવાનું કામ તેણી તે સાંજે એલીઝાને સોંપવા જતી હતી. પણ
તેણીનો જરદ થયો એહેરો, અને મંદ આંખો જોઈ તે વીચાર ફેરવી
મમતાથી એલીઝાને આગમ લેવા જવા ફરમાવી, પોતાને હાથે તે
કાંમ કરવાનું મુલતવી રાખ્યું. અને તે રાત્રે પોતાનો આ વીચાર અમ-
લમાં લાવતાં કુદરતી રીતે એલીઝાના શક માટેની બાબદ વિષે વાત
કરવાનું ધ્યાન દોડ્યું.

“પ્યારા ભરથાર” તેણીએ, બેદરકારીથી વાત છેડી “પેલો હલકા
દેખાવનો ખુબખ જેવો આસામી બે ચાર દહાડા થયા અહીં શું કાંમ
આવ્યા કરે છે? એ કાણ છે વાઈ?”

“તેનું નામ હેલી છે” શેલખીએ અકર વકરે જવાંખું “આંખી
કાગળેમાં પાછું માથું ખોસ્તું.

“હેલી? પણ એનું અહીં કામ શું છે?”

“કામ એટલે?” શેલખીએ ટુંકમાં પટાવ્યું “કાંઈ ધંધાને
લગતુંજ તો”

“ધંધાને લગતું કામ? પણ એ તો તમે સાથે કંઈ ધણીજ
બેહાધથી ચાલતો હતો, જાણે આપણું મકાનતો એના બાવાનુંજ!”

“માંગનારાઓની વર્તાણુંક હંમેશાં એવીજ હોય છે. મારી પર
એનું થોડું ધણું નાણું નીકલે છે.”

“શું તે એક ગુલામી વેપારી છે?” પોતાના ધણીના એહેરાપર
કાંઈ ગભરાટ જોઈ તેણીએ પુછ્યું.

“તે કેમ જાણ્યું?” શેલખીએ અજબ થઈ જાણવા માંગ્યું.

“ગદ કાલેજ એલીઝા મને કેહતી હતી કે તમે તેની સાથ નાના હેરીને વેચવાની ગોઠવણ કરતા હતા. તેણીના બેલોમાં કહું તો તે હેરીને વેચાતો લેવા માંગતો હતો. નાપાક ચોર!”

શેલખી હાથમાં પકડેલું કાગળ ધ્યાનથી વાંચવા લાગ્યો, પણ તેને ખબર ન હતી કે તે કાગળ તેણે ઉધું પકડ્યું હતું.

“પણ મેં તો એલીઝાની એ વાતને હશી કહાડી. સ્વપ્ને પણ મારા માન્યામાં ન આવે કે તમે હેરી જેવા રમુજ લુલકાંને વેચી નાખી આપણી એલીઝાને જુદાઇના જુરાપામાં નાંખો. ખીયારી ખાવી-દત્તું સુખ તો જેવું જોઈએ તેવું પામે છે. મેં તો એલીઝાને સાફ જણાવ્યું છે કે આપણા કોઈપણ ગુલામોને તમે કદીખી વેચો નહીં એવો તમારો ઠરાવ છે.”

“હા, ખીયારી” શેલખી જરા હીમત લાવી બોલ્યો. મેં અત્યાર સુધી એવોજ વીચાર રાખ્યો હતો. પણ વાત એ છે કે મારા ધંધામાં મને મોટી ખોટ આવવાથી આપણા થોડા ઘણા ગુલામો મને વેચવા પડશે.”

“વેચવા પડશે?” મીસીસ શેલખી એક છલાંગ મારી ઉછડી અજબખીથી બોલી દાઝ્યું વકાફતી ઉભી “કોણને? પેલા ખવીશને? નહીં! નહીં! મારા ખાવિદ તમારે એવી મશકેરી કરવી સજાવાર નથી.”

“હું ઘણોજ દલગીરીથી જણાવું છું, કે મારું બોલવું ગંભીર-તાથી પુર છે” શેલખી બોલ્યો “અને મેં આપણા ટોમને વેચવાનું સાદું પણ કીધું છે.”

“કોણને?” વધુ અજ્ઞયબી વચ્ચે મીસીસ શેલબી પુકારી ઉઠી.
 “કોણને? ટોમ? આપણુ નીમકહલાલ વફાદાર ગુલામ—તમોને બચ-
 ગીથી રમાડનાર ટોમને? અરે ખાવીંદ? જે ગુલામને તમોએ છુટાપણું
 બખશવાની કચુક્તાત આપી હતી તેને! હા! હવે તમારા બોલવામાં શક
 હોયજ નહીં. હવેજ હું ખાતરીથી માનું છું કે તમોએ હરીને—ગરીબ
 એલીઝાના ફરજંદને પણ પેલા ખવીસને હાથ વેચ્યો છે. અરે મારી
 એલીઝા ગરીબ એલીઝા! તારા શું હાલ થશે!” અને મીસીસ શેલબી
 બળાપા અને ગુસ્સા વચ્ચે ગોચા દબાઈ જવા લાગી.

“હા, મેં ટોમ અને હરીને બંનેને વેચવાનું સાદું કીધું છે”
 શેલબીએ છાતીપરથી બાર હલકો કરી નાંખ્યો!

પણ આપણા સર્વ ગુલામોમાંથી એ લોકોનેજ કાંય પસંદ કીધાં?
 અરે ભરથાર જે તમોને વેચવાંજ પડે તો એ લોક સિવાય બીજા
 બધાંએને વેચી નાંખો.”

“એલીઝા સિવાય જે બધાંને વેચ્યું તો તેઓ એ બન્ને ગુલોમોથી
 અરધું પણ દામ લાવી આપે નહીં. એલીઝાની માંગણી પણ તેણે બહુ
 મોટી રકમ માટે કીધી હતી.

“કંગાળ!” મીસીસ શેલબી દાંત કચકચાવી બોલી “ગુલામી
 વેપારપર ખુદનો શ્વાપ છે!”

“પણ તે માંગણી મેં તુચ્છકારી કાઢાડી” શેલબી બોલ્યો.

“સખર, મારા વાહાલા ભરથાર,” મીસીસ શેલબી બોલી “મને
 માફ કરો—પણ બોલ્યા વગર ચાલતું નથી કે, ટોમ જેવા નીમક-
 હલાલ, બચરવાલ ગુલામને પરાયે હાથે વેચવો એ જીલ્લભાત સમાન

છે. અરે ભરથાર ! તે એવો છેકે આપણા માટે જાન પણ આપવા તૈયાર થાય.

“હું જાણું છું, મને ખબર છે.” શેલબી ગુંચવાઇ બોલ્યો “પણ હું નાચાર છું !”

“અરે, ખુદા ! મીસીસ શેલબી ખુરસીપર કઢંગી રીતે બેસતાં હાકેરાઇ બોલી. “ખુદાઇ કાનુનોને માન આપી, નાનપણથીજ, એ ગરીબ અબણુ અને નાચાર લોકો તરફ મારી ફરજ બજાવવાને મેં પુરતું કીધું છે. તેઓને મા બાપ, બાઇ, બેન, બચ્ચાં, અને ધરમ તરફ ફરજ બજાવવાને મેંજ શીખવ્યું છે ! પણ તે સઘળું ફેકટ ! ગરીબ એલીઝા આપણા વિષે શું ધારશે ? અરે ! હુંજ તેણીના કુમલાં મગજપર છાપ મારનાર છું કે એક જીવ—ખુદનો બનાવેલો ફક્ત એકજ અમર જીવ—દુન્યાના ખંજના આગળ બેકીંમતી છે. કીંમતી માનવી, શરીર અને આત્માં વેચી શકાય ?”

“હું દલગીર છું કે તુંને એ વેચાણથી એટલી બધી દલગીરી ઉપજે છે” શેલબી ટેબલપર માથું નાંખી બોલ્યો “પણ સઘું ફેકટ, ફેકટ છે. બળાપો કરવામાં કંઈ સાર નથી. પ્યારી મોહરદાર તું મારી નાણાંસંબંધી હાલતથી નાવાકેફ છે. શું ટોમ અને હેરીને લીધે મારો આખો સંસાર ઉઘો વજેલાં બેવાને તું તૈયાર થશે ? એ છોકરાની ચંચળાઈથી ખુશ થઇ તેને તેના કરતાં દશ ઘણી કીંમત મને આપી લાલચાવ્યો ! બાકી ટોમ અને હેરીને તેઓની ખરી કીંમતે વેચતાં મારા કરજનો દશમો ભાગ પણ ફેડી શકાય નહીં.”

મીસીસ શેલબી બેબાખરી બની ઉભા રહી.

“ગુલામી વેપારપર ખુદના આપ છે !” તેણી અંતે પુકારી હતી “ધણી અને ગુલામ બન્નેપર આપ છે ! અરે પણ તે આપથી આપણાં કુટુંબ અને મારા ગરીબ ગુલામોને બાકાત રાખવાનો મેં ઇરાવ કીધો હતો. પણ અંતે! અરે! અંતે! બચપણથી પાળેલાં તે ગરીબ લોકને મારા આશરા હેઠળથી દુર કરવામાં આવશે.”

“વહાલા બાવિંદ” તેણીએ ઢવપર આવી ઉમેર્યું “મારું બધું જરીઆન આપી દઇ તમારું કરજ આપવા હું તૈયાર છું, પણ ટોમ અને હેરીને તો હું કદીથી વેચવા દેનાર નથી”

“ખરી વાત એ છે” શંલખી બોલ્યો “કે તારું જરીઆન મારું કરજ આગળ કુચ્છ બીસાદમાં નથી; બીજું, વેચાણ ખતપર સહી સાખ થયલી હોવાથી હેલી જેવો માણસ પોતાના હાથમાં આવેલી સોનાંની ચલ્લી મુકી દે એવો માણસ નથી. ખુદના શોકર કર! કારણ તે માણસ આપણને ખુવાર કરી શકતે! યાદ રાખજો પ્યારી મોહોરદાર, કે તે બદમાસના હાથે આપણે બાખાંપરખાં થઇ ગયાં હોતે.”

“અને એવા માણસનાં હાથમાં મારો બલો ટોમ અને બોલકણો હરી!” મીશીશ શંલખી રડી પડી બોલી.

“હેલી આવતી કાલેજ તેઓનો કબજો લેનાર છે” શંલખી પોતાની મોહોરદારને પટ્ટાવતાં બોલ્યો. “વાસ્તે હવે રડવા બળવામાં કંઈજ સાર નથી. મારી મુશ્કેલીમાં જે તું મને મદદ કરશે તો મને મોટો રાહત મળશે. આવતી કાલે સવારના આઠ કલાકને સુમારે એલીઝાને તારી સાથ તું કેટલે બાહાર લઈ જાજે કે તમારી ગેરહાજરીમાં હરીને તે ચંકાળ ગુપચુપ ઉઠાવી જશે”

“નહી ! નહી ! મીશીશ શેલખી બોલી “એ ઘાટકી કામમાં હું તમોને જરાપણ મદદ કરનાર નથી. હું તેઓને જતે મલી, એ વાત જણાવીશ, તેઓના દુઃખમાં ભાગ લઇ તેઓને દીલાશે આપીશ; હા ! તેઓએ એટલું તો જાણવુંજ જોઇએ કે હું એ કામથી નારાજ — અરે દુઃખી છું !”

પ્યારા વાંચનાર ! ઉપલી દુઃખદાયક વાતચીત કરનારાં ધણી ધણીઆણી ઉપરાંત તે વાત સાંભળનાર ડોઈ ત્રીજું પણ ત્યાં હતું— અને તે તું ધારે છે તેમ એલીઝા પોતે હતી.

તે રાત્રે માયાળુ શેઠાણી પોતાના ખાવિંદ આગળ પોતા વિષેની વાતચીત જરૂર છેડશે એવી ખાત્રી સાથ તેણી ભરાતી ધુપાતી તેઓના ખારણાં નજદીક આવી, એક ખુણામાં ભરાતાં સઘળી વાત સાંભલી લીધી.

અવાજને આવતા અંધ પડી જઇ સઘળું ચુપાચુપ થતાં તેણી વળી ધુપાતી ભરાતી પોતાના ઓરડા તરફ ચાલી. શીક્રી, ધુજતી, અને અઠડાઈ ગયેલી તે શરમાળ ઓરડા કંઈ જુદાજ પ્રકારની દીસવા લાગી.

“અરે ! મારા બેટા ! અરે ! દીકરા હરી !” ઓરડામાં દાખલ થતાંજ તેણી પોતાના નરમ રોળસારાપર મોતીના દાણાંની માફક આંસુના કતારા નાંખતી, અને ધુજતી બોલી “તુંને વેચી નાંખવામાં આવ્યો છે ! પણ નહી ! નહી ! તારી માતા તને ખંચાંવસે !

હાંસતી અને રડતી, તેણી પુતના પાળણાં આગળ ગઇ અને તે ઉંઘમાં પડેલા નાના જનનીને, વહાલ, ધારતી અને આશાની લાગણીઓ વચ્ચે ટીકવા લાગી.

તે ઉંઘની ગાંઠેલીમાં પડેલાં નિર્દોષ બાળકના ચેહરાપર સુંદર

દુઃખી માતાની લાગણીઓ.

૩૩

મુલકાંઓ ખોરાધ પડેલાં હતાં. તેનું ગુલાખી મુખ અધું ખુલ્લું હતું, જેના નાના ચુરખ્ખર હાથો ખીછાનાની બાહાર લટકતાં હતાં જ્યારે તેના મુખપર હરવાનો જે સંસ્કાર રમી રહ્યો હતો તે ગોયા સુરજના કીરણની માફક ઝળકતો હતો.

એવું ખુબચુરત તે બાળ તરફ કાણુ ન ખેંચાય ? તેની અર આવી પડવાના કાંઈ દુઃખથી આગમનથી વાકેફ થયેલો એક અંબણો સખસ પણ દુઃખી થાય, એ તદ્દન બનવા જોગ છે તો તે વખતની તેની ખુદ માતાની દુઃખી લાગણીઓનો શું પાર હશે ?

અરે ! વાંચનારી એક માતા ! અરે વાંચનાર એક પીતા ! તારાં ફરજંદને તું એવી હાલતમાં મેલાયલું જોતાં તું શું કરવાનું બાકી રાખે ? ઉપલી હાલતમાં તું પોતાને મુકી જો, અને આપો આપ એલીઃ જાના પાર વિનાના દુઃખનો તુંને ખ્યાલ આવશે.

પણ હવે જ્યારે તેણી વાંકી વળી ફરજંદને બોકી લેવા ગઇ ત્યારે તેણીના આંખમાંથી એક પણ ટીપું પડ્યું નહીં, કારણ આંસુથી ખલાસી પામવા પછી આપણું હૃદય કંઈ દુઃખના ચાલુ ચચવાટમાં પાણીના આંસુ નહીં પણ લોહીના આંસુઓ વરસાવે છે; અને તે પણ કાંઈની જાણ વગર — છુપા છુપા !

ફરજંદને ઉંઘાવું મેલી તુરત તેણી લેખવાની ટેબલ પાસે જઈ એક કાગળના ટુકડા પર નીચે પ્રમાણે ચીતરી કાઢાડ્યું; —

“ મારાં વાહાલાં શેઠાંણી, તમેજે મને નીમકહરાંમ સમજવી નહીં. મારે વારતે તમારાં મનમાં કાંઈપણ ખુશ લાવવું નહીં. તમે અને શેઠ વચ્ચેની વાત મેં સાંભળી છે. હું મારા ફરજંદને બંધાવવાની

કાશીશ કરીશ. મારી તરફની માયા માટે ખુદા તમોને બદલો આપે.”

“એલીઝા.”

હવેથી તે કાગળની કપડીની ઘડી વાળી તે પર સરનામું લખી ટેબલ પર મુકી દીધી.

એ કામ પુરું કરી નાના હર્રીના કપડાંની કપાટો ખોલી તે માં હેથી અગત જોગ કપડાંનું પેકેટ બનાવી પોતાની કમ્બરની આસપાસ બાંધ્યું, અને તે હેતવંતી માતા આવી ઘડી પળના વખતમાં પણ પોતાના ફરજંદના બે ત્રણ માનીતાં રમકડાંઓ સાથે લેવા ચુકી નહીં. સઘળી તૈયારી બાદ તેણીએ હર્રીને આસ્તે રહી જગાડ્યો.”

“માયજી તમો મને કાંદા લઈ જવો છો!” હર્રી ઉંઘમાંથી ઉઠતાં આંખો ચોલી બોલ્યો.

“આસ્તે ! આસ્તે ! હર્રી દીકરા આસ્તે !” તેણી બોલી “ધી-મેથી બોલ મારા વાહાલાં ફરજંદ, નહીં તો તેઓ સાંભળશે ! ગુલાંમી સોદા કરનાર એક ખૂબીશને હાથ તુંને વેચવામાં આવ્યો છે. મારા હર્રી તુંને તારી માતા બચાવશે. ચાલ વેક, આ ટોપી અને કોટ પેહેડી લે.”

એલીઝાનો ધભરાટ જોઈ તે ચાલાક જુલકું કંઈ અસાધારણ બનાવ બન્યો છે એટલું પાંમવાને ચુક્યું નહીં, અને માતાના ફરમાન પ્રમાણે ઉતાવળેથી કપડાં પેહેરી લીધાં.

સઘળું ઠીકઠીક ચતાંજ એલીઝા હર્રીને ડેડપર લઈ ધુપા ધુપ કરની બાહાર નીકળી પડી.

રાત ચંદની અને તારાથી ભરપુર છતાં સખત થૂંડી પડતી હોવાથી એલીઝાએ ધાસ્તીથી વળગી બેટેલા હેરીના આંગપર ગરમ શાલ નાંખી.

બાગમાંથી નીકળી તેની અતિ ઝડપથી આસરે પાંચ મીનીટ ચાલવા બાદ એક નાનાં ઘર આગળ આવી પુગી; અહીં આવી તેણી થોભી, અને મકાનનો દરવાજો ધીમેથી ઠોક્યો.

આ નાના મકાનમાં રહેનાર કોઈજ નહીં પણ હેલીને નાના હેરી સાથે વેચવામાં આવેલાં ટૉમ નામનો ગુલામ હતો.

“કોણ એલીઝા?” તે ગુલામે પોતેજ બારણું ઢગાડતાં મોડી રાત્રે એલીઝાને એકલી આવેલી જોઈ અનન્યપ્રીતી પુછ્યું. તેની પાછળ તેની ઝોરત આવી લાગી.

પણ મોડી રાત્રે એલીઝાને બહાર આવેલી જોવાથી ઉત્પન્ન થયેલી અનન્યપ્રીતીમાં તેણીના ખીંચેલા એહેરા અને રડતી આંખોએ વધુ ઉન્મેષ કીધો.”

“કોણ એલીઝા?” વળી તેણે વિસ્મય પાંખી પુછ્યું.

“હા” એલીઝા ધભરાટથી બોલી “હું નાસી જાવું છું!”

“નાસી જાય છે?” ટૉમ દાઝુ વકાસી દગ થઈ બોલ્યો.

“હા, શૈલખી શેઠે, મારા હેરીને વેચી નાંખ્યો છે.”

“વેચી નાંખ્યો?” ટૉમ અને તેની ઝોરત બન્ને એકઠે અવાજે બોલી ઉઠ્યાં.

“હા!”

“પણ તેં એ વાત કેમ જાણી?”

“એલીઝાએ દુકામાં બધી હકીકત જણાવી.

“અરે! ટોમ તારું શું થશે” વાત પુરી થતાં તેણીએ ઉમેર્યું.

“મારું શું થશે!” અન્યબીમાં ગરક થયલા તે સીધી ગુલાંમે એક ફાળ ખાઈ પુછ્યું.

“શેઠે તુને પણ વેચી નાંખ્યો છે! તુને વેચાતો લેનાર ખવીશ આવતી કાલે તારો કબજો લેવા આવનાર છે.”

એલીઝાનાં આ હેલ્લાં બોલવા દરમ્યાંન ટોમ દધાઈ ઉભો, પણ ધીમે ધીમે તેણીનાં બોલવાની મતલબ તેના અચખ્ય ગભરાયલાં મગજમાં ઉતરતા તે એક ખુરશીપર બેસી ગયો — નહીં, ફસડાઈ પડી ચોતાના ગુલ્લોપર માથું નાખી દીધું.

“અરે ખુદા! અરે ખુદા!” ટોમની ઓરત કગલી પડી “મારા મરીબ બરથારે એવો તે શું ગુનાહ કીધો કે શેઠે એને વેચી નાંખ્યો?”

“શેઠે એમાં વાંક નથી. તેણે આ પગલું પરજ્યાત ભર્યું છે.”

“અરે પણ મારા ફક્ત આપણે પણ હમારી પક્ષ ખેંચી નહીં?”

“અરે, તે ફીક્સ્ટાઈ બસલતનાં બાનુંએ, શેઠે સમજવવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી; એવી બલી બાઈને આવી રીતે મુકી જવા હું પાપ સમજું છું પણ અરે! મારા હૃદયે આતર તેમ કરવા સીવાય કશું નથી.

“જ્યારે એમજ છે તો ઠામ — મારા વાહલા ધણી” તે ગરીબ સ્ત્રીનું નવધારે રડતાં બોલી “તું પણ નાસી જા.”

“મારે નાસવું નથી” પોતાનું માથું આસ્તેથી ઉચકતા ફલગીરી પણ ધીરજથી આસપાસ જોઈ તે નીમકહલાલ ગુલામ ડોકુ ધુનાવી બોલ્યો. નહીં નહીં! મારે નાહસવું નથી! એલીઝા તું જા! કારણ તારાં ફરજંદને બંચાવવા ખાતર નાહસ્વાને તુંને હક છે. પણ હું તેમ કરનાર નથી! શું નાસી જઈ મારા ધણીને પાયામાલ કરે? તેની મીલકત વેચાવી દઉં? નહીં! મારાપર આવતું દુઃખ હું ધીરજથી સહન કરીશ” તેણે ઉમેર્યું, પણ તેમ કરતાં તેની પોહોલી ખતીમાંથી એક ઉડી હાથનો અવાજ નીકળ્યો — “મેં કદીખી મારો બોલ તોડ્યો નથી. મેં કદીખી એક ખોટું કામ કીધું નથી, ત્યારે જો પ્યારી વાંચલા હું છેલ્લી ધડીએ મારા ધણી સાથે જોડી તેને પાયામાલ કરવાનું ખોટું કામ શા માટે કરે? એલીઝાનાં કહેવા પ્રમાણે એલીખી રોઠનો કાંઈપણ વાંક નથી. વાદ રાખજે, વાંચલા, હું તે રોઠ તારી અને મારા બચ્ચાંઓની અચ્છી સંભાળ લેશે.”

અહીં તે કમબખ્ત ગુલામ, કરચલી વળેલા ગુચ્છાદાર બાલવાળાં નાના નાના માથાઓથી બંરપુર ખાટલીઓ તરફ ફર્યા અને મોટે સહિ રડી પડી બંને હાથો વતી ચેહેરાને ધાંકી દઈ એક પુરુષાને અટકી પડ્યો.

ભારી અને ખોખરાં દયકાંઓથી તે પુરુષી ધુજી રહી, અને તેની રહતી આંખોના આંશુઓ, ચેહેરાપર લકેલા હાથના આંગભોઓપરથી સરી પડી જમીનપર ટપકવા લાગ્યા,

આંસુઓ, સાહેબો, એવાં આંસુઓ, કે જે એક પીતા પોતાના બાળકોના મરણની પાડી શકે; આંસુઓ, બાનુંઓ, એવાં આંસુઓ, કે જે ફક્ત એક માદર વાહલાં બાળકને મરતાં દેખીનેજ પાડી શકે! — કારણ સાહેબો, તે ગુલાંમ એક ગુલાંમ છતાં માણસજ હતો, અને તમે પણ એક માણસજ છો, અને બાનુંઓ, જે કે તમે રેશમી પોષાકો અને જરીઆનોથી સજાયલાં છો, તોપણ જીંદગીના જુદા જુદા તબક્કાઓની આફતો અને માહાત્મ દુઃખો દરમ્યાન, તમે ફક્ત એકજ — એકજ લાગણી ધરાવી શકો છો !

“ નાહસ એલીઝા નાહાસ ” અંતે ટોમ જરા ધીરજ ધરી બોલ્યો “ ઉતાવલે પગલાં ભરશે નહીં તો તારા ઘણા પુરા હાલ થશે. જા, ખુદા તુને ધારી આપે.”

“ હા, હું જાઉં છું ” એલીઝા જતાં જતાં બોલી “ અરે પણ મારા વાહલા જીયોર્જ — માસ પ્યારા ખાવિંદને કેહેજો કે હું દુટ્ટેલાં જગરે તેને છોડી ગયું છું ”

આસીરવાદ આંસુઓ, અને છેલ્લી સલામોના બેગા કોલ —
 ૧ કાર વચ્ચે એલીઝા નાના હેરીને લઇ પવન વેગે નીકળી ચાલી —
 દાડવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૫ મું.

સોધ.

મી० અને મીસીસ શૈલખી રાખેતા પ્રમાણે બીજી સહવારે સપ્તરે ઉઠવાને બદલે ઘણા મોડાં ઉઠ્યાં કારણ દલગીરીએ તેઓને મોડી રાત સુધી જગાડ્યા હતાં.

“અન્યથા જેવું છેકે એલીઝા હજી ઉપર કેમ આવતી નથી?” મીસીસ શૈલખી એલીઝાને ફેકટ હાંકે મારતી ઠાકી જઈ બોલી.

આખા ઘરમાં એલીઝાને નામની ખુશ પડી રહી, મીસીસ શૈલખી નીચે થું ગડબડ થાયછે તે બાબેની તેહકાક કરવા નીચે ઉતરવા જતી હતી તેટલા એક ગુલામ—છોકરો ગભરાટમાં ઉપર ચઢી આવ્યો.

“બાપુ! શેઠ! એલીઝા, નાના હરીને લઈ કેઠે નાસી ગઈ છે! તેણીના ઓરડાનું બારણું ઉગાડું જોતાં હું અંદર દાખલ થયો, જ્યાં એલીઝાને જોવાને બદલે ટેબલપર આ ચીઠી પડેલી જોઈ, બ્યારે કપાટો સઘલી છડેચોક ઉગાડી હોવા ઉપરાંત કપડા, લતા અને હરીને રમવાના રમકડાં એ સર્વ વેર વીખર પડેલું હતું.”

શેઠ શેઠાણી એક એકનો એહેરો જોવા પડ્યાં.

“પરવરદેગાર તારો થું આભાર માનું! મીસીસ શૈલખીથી ખુશાલીના આવેશમાં બોલાઈ ગયું.

“ધેવકુશ અનાડી ! એ તું શું બોલી ?” શેલખીએ મીઠાસ બોધ પોતાની ઓરતને સખત હપકો આપ્યો “તુંને મારી આખરની જરા-પણુ દરકાર નથી. જે એલીઝા ખૂચીત નાસી ગઇ હશે તો મને કે-ટલું ખરાબ લાગશે ? હેલી મારે માટે શું ધારશે ? મારી આખરને કેવો ધોકો !”

બારણાં બારીઓ ઉંગાડ ઢાંકવાનો અવાજ, દોડધામ, ખુમાખુમ અને મડબડ રહેજમાં પંઠરાઇ ગઇ.”

શેઠે કાંધેલા હુકમની રૂએ, ગોરા, કાળા, ધઉંવણી, રંગબેરંગી મુખકાઓ, ખુણે ખટોલે અજાયબીથી દાયાં વકાસી, એલીઝાની સોંધ ખોલમાં કામે લાગેલાં નજરે પડ્યા.

પણુ સર્વની એકજ ઉમેદ હતી—સર્વ કોઇ ખરાં દીલથી ઇચ્છતું હતું કે, એલીઝા ખચીત નાસીજ ગઈ હોય.

“વડી રાંધનારી, તોમની ઓરત વાયલા, જે આહતે તો એ ખાખ-દમાં ખણું અજવાલું નાંખી શકતે, પણુ તેણી કંઈપણુ મડબડ કરવા વગર સુપકીડી અખતમાર કરી બેઠી હતી. તેણીના કાળા ચલકતા અંતે સદાના હસતા મુખડાપર હમેશાની ખુશાલી નજર ન પડતાં, રડમેસપણે તેની સંધણીના કામમાં રોકાયલી માલમ પડતી હતી.

સોંધ ખોલને અંજન આબ્યો, સર્વ કોઈની ખાત્રી થઈ કે એ-લીઝા નાસી ગઇ હતી.

કુડીબંધ સિંધી લુલકાંઓ પેલા ગુલામી વેપારી પર ગોયા તેના ધંધા તરફના અણગમા માટે વેર ભેવાનો એકજ મનમુખો કરી,

વરંડાના કટેરાઓ પર કમગડાની માફક ચઢી બેઠાં; અને દરેક જણ તે ગુલામી સોદાગરને તે અણગમતી ખબર સર્વથા પેહેલાં આપવાને ઠાંપી રહ્યું.

“કાથું ભોપ મશે.” નાનો એન્ડી કાલી મેસ જેવી બોમી ધવડતો બોલ્યો.

“ખાસી પહેાડ શટે તેવી ગાલો નહી દેશે કે.” એન્ડીની બેન મેન્ડી, ખુબ હસ્તી, દુધ્યા રંગના દાંતોની બે હારો ખતાલતાં બોલી.

અંતે હેલી સરીમતરાક થઇ આવી લાગ્યો.

નાનાં સીધીઓએ તેણે ઘેરી લઈ ખુબ ખનાવવા માંડ્યો અને દરેક મુખમાથી માઠા સમાચાર નીકલી રહ્યાં.

નાની સીધણ મેનડીની અગાહી ખરી પડી.

હેલી નાસીપાસીની અગનમાં પોતાના ખરાં રૂપમાં પ્રગટી નીકલી સંધાને ચોપરવાદીનો સરપાવ આપવા લાગ્યો.

તેણે હાથમાં પકડેલા મોઝાના ચાખકાના કસથી તેઓ દુર ખસી ગયાં ખરાં, પણ એક એકને ગળે લાગી ઢગલો થઇ પડતાં, પેંપુંના અવાજ વચ્ચે તેઓએ તેની ઠેકડી કરવાતું તો આલુજ રાખ્યું.

હેલી અફળાતો ઝીકતો, શેલખીના ધરમાં દાખલ થઈ, વચરરજાએ તેના આરામ લેવાના ઝોરડામાં ધુસી ગયો.

“એ શું ખરી વાત છે, શેલખી, કે પેલી ગુલામડી, મેં ખરી દેલા ફકતાને લઈ નામી ગઇ છે.” તેણે શેલખીને ખુબ હીલવતાં મુઠકું.

“મીં હેલી” શેલખી મીઝસ જોઈ બોલ્યો “તમારા જેવા બેઅદબ શખસ સાથે હું વાત કરવા રાજી નથી.”

“હું મારી માગું છું” હેલી બોલ્યો “પણ એ વાત સાંભળી હું મારી અભયખી દબારી શકતો નથી. શું એ વાત ખરી છે?”

“સાહેબ,” શેલખી બોલ્યો “જો તમે મારી સાથે વાતજ કરવા માંગતા હોવો તો, અહસ્થપણાનો કાંતુન માદ રાખી સબ્યતાથી બોલો”

“અહીં આવ એન્ડી છોકરા” તેણે પેટ પકડી હસ્તા નાન! એન્ડી તરફ જોઈ ઉમેર્યું “આ અહસ્થની ટોપી તેમજ ચાપકો લઈ બાજુએ મુક”

“સાહેબ” તે હેલી તરફ ફરી બોલ્યો “મેહેરબાની કરી આ ખુરશીપર જગા લેવો.”

હેલી ખુરશીપર બેસી ગયો.

“હા સાહેબ!” શેલખી બોલ્યો “મને દલગીરીથી જણાવવું પડે છે, કે ગઈ કાલની આપણા વચ્ચેની ચાલતી વાત તે છોકરીએ કાંઈ કાસમે સાંભલી લઈ, ગભરાટની મારી પોતાનાં બચ્ચાંને લઈ નાસી ગઈ છે”

“હું આ કામમાં વાજખીપણાંની આજ્ઞા રાખતો હતો” હેલી શક લાવી બોલ્યો.

“સાહેબ!” શેલખી દમમાંથી બોલ્યો “તમારા આ ~~ટીફાની~~ મતલબ મારે શું સમજવી જોઈએ? યાદ રાખવું કે, મારી આખરપર સખુન લઈ જનાર શખસ માટે મારો એકજ જવાબ છે”

નીચ, હીચકારો, ગુલામી સોદાગર શૈલખીના તાપ આગલુ દખી ગયો.
જવાબમાં ફક્ત તે ધીમાં અવાજે કંઈ બબડવા લાગ્યો.

“મીં હેલી” શૈલખી બોલ્યો “તમેને અતિ દલગીર થવાનાં પુરતાં કારણો છે, એજ જાણીને, મારા આરામ લેવાના ઝોરઠામાં વગર રજાએ ધુસી આવવાની તમારી બેઅદમ ચાલ માટે અખાડા કરે છું, પણ તે છતાં મારે એટલું તો તમેને કહેવુંજ પડશે કે તમારી પાસે ગમે એવા કારણો હોવા છતાં મારી આખર પર શક લઈ જવા તમેને દેનાર નથી. તમારી મતા પાછી મેળવી આપવાને હું બંધાયલો છું એટલું તો મારે કબૂલ કરવુંજ જોઈએ, અને તે માટે મારા નોકર નફરો, ગુલામો, ગાદી અને ઘોડા તમારી સેવામાં તૈયાર છે, જેઓની મદદથી તમે એ છોકરીની પુઠ પકડી, તેણીને આસાનીથી પકડી શકશો. ટુંકમાં હેલી “શૈલખી એકાએક બોલવાની ઢપ બદલી નરમ અવાજે બોલ્યો “તમારે માટે સૌથી સરસ રસ્તો તો એજ છે કે, તમારો સ્વભાવ કાબુમાં રાખી જરા જીવને શાંતી આપો. ચાલો નાસ્તો તૈયાર છે, જેને ઈનમાફ આપવા બાદ શું કરવું તેને વિચાર કરીશું” ૧૫

મીશીસ શૈલખી આવો રાહઘાટ જોતાં કંઈ કાંમતું બાહણું કાઢી, નાસ્તાપર સાથે બેસવાનું ના પાડી ઉઠી ગઈ.

“મડમ સાહેબને ગરીબની હાજરી પસંદ હોય એમ લાગતું નથી” હેલી જરા હસીને બોલ્યો.

“મારી મોહોરદાર વિષે એટલું છુટથી બોલાવું સમજવાનું મને પસંદ નથી” શૈલખી વળી ફર્માનમાં બોલ્યો.

“એ તો રહેજ મેં મસ્કેરી કીધી, મીઠો ફેલખી” હેલી ખ-
રયાણો પડી બોલ્યો.

“હા, પણ કેટલીક મસ્કેરીઓ, બીજીઓ કરતાં, પસંદ કરવા
નોગ નથી.”

“નખ્ખોડ ગીયામાં આજે કેટલો ફેરફાર?” હેલી મનમાં ફફડ્યો.

ટામ અને એલીજાના બેટા હેરીના વેચાણને લગતી વાત શેલ-
ખીના સઘલા ગુલાંમોમાં ફેલાતાંજ, તેઓના હોરાકોશ ઉઠી ગયા.

અન્યબીમાં ગરકાવ થઇ તેઓ સાથે મલી શીકરમંદીથી એક
એક સાથે ગુસ ગુસ કરવા લાગ્યા. શેલખી તેઓને કદીખી પરાયે હાથે
વેચે નહીં, એવી તેઓની આજદીન મુદ્દી પક્કી ખાતરી હતી, પણ
હવે તો તેઓને જુદીજ બાબદ પર વીચાર કરવાનો હતો.

હેલીને હાથ વેચાયલો ગુલાંમ ટામ, સર્વ ગુલાંમોપર સરદાર. સમાન
હતો, પણ તેના જવા પછી, તેની જગ્યા લેવા માટે સેમ નાંમનો ગુ-
લાંમ તૈયાર થયો. આ ગુલાંમ, ઘણો પ્રમાણીક છતાં, ખલકાં મગજનો
હોવાને લીધે, બીજા ગુલાંમોં માફક બવિખ્યની શીકરમાં ન પડતાં, ટામના
જવા પછી ગુલાંમોપર સાહેબી કરવાના ખ્યાલથી ખુશ થવા લાગ્યો.

સેમ ખુશાલીમાં હતો.

ગુલાંમોમાં પોતાના બવિખ્ય વિષે વાત ચાલતી હતી, તેટલાં એન્ડી
ગુલાંમ તેઓ વચ્ચે દાખલ થયો.

“સેમ” તો બોલ્યો “ફેલખી સેડે માડી નેડવનો હુકમ આપ્યો
છે, મરણ આપણને પેલા હેલી સાથે એલીજાની પુઠ પકડવી.”

“ ઠીક છે ” સૈમ છાતી ઠોઠી બોલ્યો “ બચ્ચાણુઓ ! શેઠે ગાડી નેડવાનો હુકમ મોકલ્યો છે તેપરથી તમારી ખાતરી થશે-એ આવવી કાલથી ટામની જગા હું લેનાર છું. સર્વ જણાઓએ મારા હુકમને તાબે થઈ ચાલવું પડશે. મારા નવા ઓધવાની ફરજ હું કેવી રીતે બળ લાઉં છું તે તો જુવો. બોલ બોલતાં એલીઝાને પકડી પાડી સર્વની સાખાસી મેલવીશ.”

“ અરે પણ સૈમ, એન્ડી કાનમાં પડી બોલ્યો. “ શેઠાણીની મરજી નથી કે એલીઝાને પકડવામા આવે, સંભાળજે નહીં તો મરીજ ગયો.”

“ એ બાબદ તેં કેમ જાણી ” સૈમ આંખો ફાડી બોલ્યો.

“ કાંઈપણ રીતે પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે તેણી એલીઝાના પકડાવાથી નાખુશ થશે ”

સૈમ માથું ઘાડી કોઠને બટનો પોરવતાં વીચારમાં ઉભો, ને-
માનું એક કૂટે પડી જવાથી તેની જગા સોફાવાટરના ખાટલીના તારે લીધી હતી.

મુખત વીચાર કરવા બાદ તેણે એન્ડીની શીખામણ પ્રમાણે ચાલવાનો ઠરાવ કીધો, જે ઠરાવ સાથ વળી કાંઈ ખીજે વીચાર પણ તેના મગજમાં ઝટ આવી ગયો.

આંખોના ડોળાઓ ગુમાવતો અને હસી હસી સુદૃઢ દુધ્યા રંગના ઢાંતોની બે કારો બતાવતો, તે સિધ્ધી બાર્ડ ગાડી એડવા ગયો, જે કાંમ કરવા પછી તેણે ફેલીના સ્વારી કરવાના પુશની ટકુની બેઠ લીધી.

“અરે વાહણ!” પીઠ યોક્તાં લે જનવરનો તીખાસ જોઈ તે બોલ્યો “જાણીદાર જનવર તો ખરું! તારી ખરાબર ખબર લેવાશે!”

પંપાળતો પસવારતો તેણે તે સ્થાણ પ્રાણીને થડો પાડી, આસપાસ જોતાં ઠીક લાગ જોઈ સ્વારીના જીનની નીચે કંમ કાંટા કાંટા વાલી ચીજ સેરવી દીધી, અને જીનને પાછું ગોઠવી ઠીકઠાક કરી, આંખો ધુમાવતો અને ધુમ દસ્તો લાંબી ખસી ગયો.

“સેમ! સેમ!” મીશીસ શંલખીએ તેને બોલાવ્યો “તું અને એન્ડી હેલી સાથે એલીજાની ખુઠ પકડવા ગાવો, પણ જો જો હું! આપણો ઘોડો ગંધ કાલનો લંગડાયલો છે વાસ્તે ઘણો દોઢાવો નહીં!”

સેમે તેમ કરવાનું માથે લેતાં મીશીસ શંલખી લાંબી જતી રહી.

“એન્ડી” સેમ એન્ડીને આંખો મારતાં બોલ્યો “હેલીનો ઘોડો ખણે તુફાંની છે! જોજો હું!”

“અરે વાહ!” એન્ડી, કંઈ નવું જીનું થશે એવું પાંખી જઈ દાંત કહાડવા લાગ્યો.

“અને જો” સેમ બોલ્યો “હેલી જોવો દુર જઈ પડે કે એના ટકુંને થડો પાડવાની આપણી શરજ છે આપણે તેને નાસી જતો અટકાવશું! હા! જરૂર અટકાવશું!”

અને તે બે રિધ્ધીભાઈએ પોત પોતાના ખભાંપર માથાંએ નાંખી દઈ, ત્યાકડી ફેડી નાચવા લાગ્યા.

હેલી બહાર આવી લાગ્યો. દીલખુશ કાશીના કપો ચોક્કસ સંખ્યામાં લીધાથી તે જરા સાંત લાગતો હતો.

એન્ડી અને સેમ પોતાની તૈયારીઓ કરવા દોડધામમાં પડ્યા.

પોષાક સજી તેઓ હેલી પાસ આવી ઉભા, જે પોષાક જે કે સાધારણ હતો તે છતાં પ્રકૃત એકજ ચીજ નવાઇ ભરેલી હતી.

જેના માથાપર ટોપીને બદલે ખજુરીના પાંદડાંની બનાવેલી મીપટીઓ હતી, કે જેની બરાબર વચમાં એક લાંબી અને તિક્ષણ સલી વણી લીધેલી જોવામાં આવતી હતી.

આ જોઇ હેલી જરા અન્યથા થયો ખરો, પણ એલીઝાને પકડવાના વીચારોમાં તેનું મગજ રોકાયલું હોવાને લીધે તેણે આ બાબતની કંઈ દરકાર કીધી નહીં.

સર્વ તૈયારી 'કરી તેઓ "સાહેબને" મદદ કરવા દોડ્યા.

"પોચાઓ" હેલી પોતાના ટટુ આગળ જઈ તેપર સ્વારી કરવાની તૈયારી કરતા બોલ્યો "હુસ્તારી રાખજો, આપણને જરાપણુ વખત ખોવો નથી"

"જરા પણુ નહીં." સેમ હેલીના હાથમાં ઘોડાની લગામ આપી પાવડો ધરતાં બોલ્યો, ન્યારે એન્ડી, ગાડીમાં જોડેલા ઘોડાને છોડવાના કામમાં મશગુલ થયો.

"ઠીક છે." હેલી જીનપર ચઢતાં બોલ્યો; પણ પાવડો હજી બેસવા પાંખે તેટલાં, કોણ જાણે શું કારણસર તેના "પાણીદાર" ઘોડાએ એક સખ્ત આંચકો ખાઈ પોતાના બલા શેઠને આસરે પાંચ છ વારને છોટ ફેંકી નાસવા લાગ્યો. સેમ અન્યથાની એક બુમ પાડી તે ઘોડાની લગામ પકડવાની કોશિશ કરવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નહીં,

પણ સદા હજાર અફસોસ ! માથામાં પેહેડેલી પેલી ખજુરીની પટીની વચમાં ગુટેલી પેલી લાંબી અને તિક્ષણ સલીજ તે ટુટી આંખમાં ભોકવા ફતેહ પામ્યો !

અલખત ! આથી કાંઈ તે પ્રાણી શાંત થયું જ નહીં, અને એક જોર મારી સેમને બાજુ નાંખી દઈ તિરસ્કારના એ ત્રણ ખખાર મારી હવામાં ઉડવા લાગ્યો, જ્યારે આગમજથી કીધેલાં “કન્ડ્રાકટ” ની ઇએ એન્ડીએ ગાડીમાં બેઠેલા ઘોડાને પણ છોડી દીધો, જે પણ પેલી સફીની નદુષ અસરથી ગરમ બની જઈ, હેલીના ઘોડા પાછળ દોડવા લાગ્યો.

દેખાવ જોવા લાયક થઈ પડ્યો !

સેમ અને એન્ડી, બુમો પાડતા, ફક્ત દશ પંદર વારના ઘેરાવા અંદરજ અહીં તહીં દોડધામ કરતા નજરે પડ્યા. કુતરાંઓ ભોંસી બુમરાંણુ કરવાં લાગ્યાં, માછક, મોઝ, મેન્ડી, ફેની વગેરે હપસી બુલકાંઓ, બહુજ ઉભટથી, જરાપણ ઠાક્યા વગર, તાબડા ફેડી હુરરેનો પુકાર કરતાં ધરતાં ધરાયાં નહીં.

હેલી જમીનપરથી ઉઠી સંધાએને ચોપરવાદીનો સરપાવ આપવા લાગ્યો; અને શેલખી અને તેની મોહોરદાર કસેજ પકડી હસવા લાગ્યાં. તેઓને એ બાબદનો બેદ સમજ પડ્યો નહીં, પણ મીસીસ શેલખી એ સેમનું કંઈ કારસ્તાન નકકી ધાર્યું.

અતે એન્ડી અને સેમ ઘોડાઓને પકડવા તેઓ પાછળ દોડ્યા, અને એક કલાકની મોટી ઝેહેમત પછી હેલીનો ઘોડો જરા ઠંડો પડી ધીમે થઈ ગયો, પણ સેમના તેની પાસે જઈ લાગતાં વળી પેલી

સલીની કંઈ જાદુઈ અસરે, હેલીના મોટા ફરડાટ વચ્ચે, ચારે પગે ઢોલવા માંડ્યું.

સંમના “પકડો ! પકડો !” ના પુકારોને કંઈજ વજન મળ્યું નહીં.

અંતે બપોરના બારને અમલે તેઓએ બન્ને ઘોડાઓને પકડી પાડ્યા.

“અંતે મેં એને પકડ્યો !” સંમ હેલી તરફ જોઈ રહેલી ધપે બોલ્યો.

“તે” હેલી બખારી હત્યો “નાપાક ! તારે લીધે તો આ બનાવ બન્યો.”

“જોયું કેની ? બલાંની દુન્યાજ નથી ?” સંમે મોહોડું કુમલાવી નિર્દોષ દેખાવે એન્ડી આગળ મોટો બનાપો જાહેર કીધો.

“વાર ! વાર !” હેલી અધીરાઇથી બોલ્યો “તમારી મોહો-કાંણમાં મારા ત્રણ કલાક ફોકટમાં બરબાદ ગયા. ચાલો પુઠ પકડવાની તૈયારી કરો.”

“શું ?” સંમે બવાં ચહડાવી, બહુજ અજાણ થઇ જઇ બોલ્યો “આટલી રખડ પછી જરા પાલુ આશાયેશ નહીં ? સાહેબ, હમેને કંઈ નહીં તો બે કલાકની પાલુ આશાયેશ મળવી જોઈએ !”

મીસીસ રોલબી જોણી પોતાની મોટી ગમત વચ્ચે આ વાત સમજતી હતી તેણીએ આ કટોકટના વખતમાં, એલીઝાને નાહાસ્વાનો વધુ વખત આપવાની મતલબથી, પોતાનો ભાગ બજાવવાને ઠરાવ કરી હેલી પાસે આવી, અને તેનાં કામમાં નહીં ધારેલી અડચણ

આવી પહેલી જોઈ ઘણીજ નમનતા થી પોતાની દલગીરી જાહેર કરી એમથીને એમથીજ જમીનેજ જવાની બોંહોસ કીધી.

હેલીને પોતાની મરજી વિરુદ્ધ તેમ કરવાની ફરજ પડી, અને મીશીશ શેલખી, તેણી સાથે ઘરમાં દાખલ થઈ. (

જ્યારે સમ અને એન્ડીએ આખો ગમ્યાવતાં તબેલા તરફને રસ્તો લીધો જ્યાં તેઓની મત અને ઠેકડીનું પુછવુંજ શું? (

પ્રકરણ ૬ હું

માદરની જેહમત.

આગલાં પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, મધરાતને સુમારે, ટોમન, ઘરમાંથી નીકળી આગળ વધતી એકીઝાના દુઃખી દીલનું જ્યાંન કરવું મુશ્કેલ છે.

(૧) દરેક આળખીતી જગાએ છોડી તેણી આગળ વધી; જે જગા-પર તેણી ઉઠતી હતી, જે જાડોની નીચે બેસી બાળ વયથી રમતી હતી, જે બાળમાં પોતાની ઘણી સાથે ફરી આવિંદને દીલખુશ વા-મોથી રીઝવા પોતાનું અને તેનું મનરંજન કરતી હતી, તે સર્વની

તરફ એક પણ નજર ન ફેંકતાં દીવાનીની માફક આગળ અને આગળ દોડી.

••

તેણીના મગજમાં ઘોળપણ સર્વ ખુરા ખ્યાલોમાં આવતા બચતી સમજ ધરાવતો માતા તરીકેનો પ્યાર તેણીને વધુ પડતો હતો. નાનો હેરી તેણી સાથે ચાલી શકે એટલું કઠવત ધરાવતો હતો તે છતાં તેને જમીનપર ઉભો રાખી તેને પાંખડી પકડી ચલાવવાનો ખાલી ખ્યાલ વટીક તેણીને ધુન્નવવાને બસ હતો!

બરફ પર ચાલતાં થતા અવાજથી તેણી ધુન્નવા લાગી, હીલતાં પાંદડાંનો અવાજ વટીક સમજ તેણીને ધરક પડવા લાગ્યા, જે ધાસ્તીઓની અસરે તેણી બમણા જોરે દોડી, જેમ કરતાં તેણીનાં બદનમાં પ્રસરી રહેલું અસાધારણ કઠવન જોઈ તેણીને પોતાને અજાણ્યા લાગી તાંદરોડા નાના હેરીનું ભારી વજન તેણીને પીછાં સમાન હલકું લાગ્યું.

ધાસ્તીનો દરેક આંચકો તેણીમાં ઉત્પન્ન થયેલાં અસાધારણ જોરમાં વધુ અને વધુ ઉમેરો કરતો રહ્યો અને તે સાથે તેણીના શીકકો હોઠોમાંથી બંદગીના અવાજો નીકળી રહ્યા “મદદ! મદદ! ખુદા મને બચાવ—મારાં બચ્ચાંને બચાવ!”

અરે વાંચનારી બાનુ! જો તું એક માતા હોય અને તું જાણતી હોય કે તારાં બચ્ચાંને આવતી કાલે કોઈ દોજખી ગુલામી વેપારીને સપુરદ કરવામાં આવનાર છે—જો તે તે ખવીસને જોયો હોય, તારી ખાતરી થઈ હોય કે તેને વેચવાના ખતો પર સહી વટીક થઈ ચુકી છે, અને તેને બચાવવાને ખાતર મધરાતના ૧૨ નાં અમલથી તે સહવાર પડતાં મુધીનોજ વખત શકત તુંને મળતો હોય તો તું કેટલી

જેરમાં દોડે વાર? ફેટલા માઇલો, તારાં નિર્દોષ અચ્ચાને છાતીએ દાખી દોડે વાર-ના ઉડે?"

“માયજી, મને જાગવાની કંઈ જરૂર છે?” હેરી ગુફુ આ-
“નાં બોલ્યો.

“નહી, મારા લાડકવાયા જાન” એલીજા બોલી “તું એલાશક...
સુષ જા.”

“પણ માયજી, મારા ઉગાઈ જવા પછી, તમે કહેા છો તેના હાથમાં મને જવાતો નહીં દેશો કેની?”

“નહીં! નહીં! ખુદ મારી મદદે આવશે” દુઃખી માતા વધુ શીકકે ચેહેરે બેલી.

“તમારી ખાતરી છે?”

“હા મારી ખાતરી છે” એલીજા બોલી પણ પોતાના અવાજ પોતેજ ચોંકી, કારણ તેણીને લાગ્યું કે તે અવાજ ખુદ તેણીનો ન હતો.

હેરી માદરના ગલાંપર માથું નાંખી સૂઈ ગયો, જેના ગરમ હાથો અને દમ તેણીના દીલને લાગતાં ગોયા વીજલીક પ્રવાહ તેણીના બદ- નમાં નાંખી હોય તે માફક તેણીની દરેકે દરેક હીલચાલમાં આતશી શોલા બરપા કીધો!

આહા! મગજની હાલતની અસર અઘનપર નવાઇ જેવી છે, જે જીવ સટોસટના વખતે લોહીને સુરીસું બનાવી, મસોને લોખંડી તારની ઉપમાં આપી, થોડો વખત દુર્બળને જરાવર બનાવે છે!

મોહિણી ખેતરોની હદ પસાર કરી સહવાઈ પડતાં તેણી ધોરી રસ્તાપર આવી ચઢી.

તેણીને પેહેલે વીચાર પાસે આવેલું એક ગામડું પસાર કરી આંડી પડેલી ઓહીયો નદી ઓલંગવાનો હતો; ત્યારબાદી ફક્ત તેણીએ ખુદાપરજ વિશ્વાસ રાખવા ધાર્યો.

સહવાઈ પડતાં પકડાઈ આવવાની ધાસ્તીને લીધે તેણીએ હેનીએ ઉતારી મોતાના પેપાક સરખો કરી મધ્યમ પગલે ચાલુ મુક્યું.

ધોરી રસ્તો પસાર કરી તેણી ગીચ જંગલમાં આવી પુગી ન્ય વેહેતા ઝરામાંથી નિર્મળ પાણી લઈ તરસ છીંચાવી, જંગલમાં ઉગત ફળો તોડી હેરી આગળ મુક્યાં. જેણે ધનસાક આપતાં, હેરીએ પોતાની માતાને જમતી નહીં જોઈ, તે હેતવતાં બાળકે તેણીની મરદ આસપાસ નાના હાથો નાખી તેણીના જસ્દ એહેરા તરફ ટગર ટગર ટીક તેણીના મુખમાં ફળના કટકો આપેલા—પણ તે ખુકલાઓ એલીઝાબેથમાં મુઠવા લાગ્યા.

“નહી! નહી! બેટા મારા! ઓહીયો નદીને પેપ પાર જવા અ જમજ મને ખાલું હરામ છે”

હજી સીનીટના વીસામાં આદ તેણી આમળ વધી અને સુરજ અર પામવાને એક કલાક આગમજ ઓહીઓ નદીને કીનારે આવી પુગી.

પણ ઓ નીરાસી!

એલીઝાબી નીરાસીનો શું પાર? શિયાળાની સખત ઠંડીને લી નદીનું પાણી કોઈ કોઈ ઠંડાણે બંધાઈ જઈ અરફના કુકડા જગે જ

તરતા હતા. નદીની એવી અરધ અંધાયત્રી હાલત વચ્ચે પેલે પાર જવા માટે હોડીઓ “ભાડે” મેલી શકે એ માટે તેણીને શક ઉપજ્યો.

એલીઝા કીનારા પર આવી ન ધારેલી અડચણ જોઈ નાસીપાસી વચ્ચે ઊભી રહી; અને થોડો વખત થોભી પુછપરછ માટે તે નદીના કીનારા નજદીક આવેલાં એક હોટેલમાં દાખલ થઈ.

આ હોટેલની માલિકણ કે જેની ગંધવાના કામમાં મશગુલ હતી તેણીએ એલીઝાને અચ્છો આવકાર આપ્યો.

“પેલે પાર જવા માટે કોઈ મોટવાનો મળી આવશે?” એલીઝાએ પુછ્યું.

“નહી” તે માલિકણે જવાબ આપ્યો “આજથી બોટો અંધ થઈ છે” પણ તું પેલે પાર જવા માટે એટલી અધીરી કાંય છે?” તેણીએ એલીઝાનો ગભરાયલો ચહેરો જોઈ શક્ય પુછ્યું.

“પેલે પાર આવેલાં એક ગામડાંમાં મારું એક અચ્ચું ઘણું બે-હાલ છે” એલીઝાએ કહ્યું “જે ખખર આજે ખપોરે સમજી હું આટલી જતાવળથી અહીં આવી છું કે તે મારાં અચ્ચાંને હું જીવતું જોઈ શકું”.

આ ખુશાસાથી પેલી માલિકનનો શક દુર થયો અને તેણીએ એલીઝાને આરામ લેવા માટે બોલોન કરી તેણીને એક ઓરડામાં લઈ ગઈ જ્યાં હેરી થાકને લીધે તુરત ઉંઘમાં પડ્યો.

પ્રીય વાંચનાર! એવીજાને અહીં પકતી મુઠ્ઠી આપણે તેણીની પુઠ પકડનારાઓની ખબર થઈએ”

* * * * *

ને કે મીશીસ શેલખીએ હેલીને ખાણાંનો જલદીથી નીકાલ લાવવાનું વચન આપ્યું હતું તે છતાં તેમ બની શક્યું નહીં.

ગુલામોમાં કંઈ કારણને લીધે એવો ખ્યાલ બેઠો કે હેલીને ખોટી કરવાથી બાઈ સાહેબ ગુસ્સે થનાર નથી, અને તેનાં પરિણામ તરીકે તે દીવસે કંઈ સંખ્યાબંધ અકસમાતો બનવા પામ્યા.

ઈંગ્રેજ ખાણાંની પેહેલીજ “દીશ” સુપ ધોળી નાંખવાની એક સિદ્ધી ભુલકાંએ બેદરકારી વાપડી, જે ફરીથી બનાવતાં ટોમની ઓગ્રાંત વાયલાંએ લગભગ એક કલાક ઉપર ગાલી કહાડયો.

હેલીએ અધીરાઈથી સુપ વગર ચામશે એવું જણાવી ખાણું આગળ ચલાવવાની માંગણી કીધી પણ મીશીસ શેલખીને તેમ કરવાં ધણીજ શરમ લાગી અને સુપ આવી લાગતાં સુધી હેલીને થોભવાની કાકલુદી કીધી.

એક નાપાકે જમવાના ઓરડામાં કંઈ અકસમાતને લીધે પાંણીનો મસ મોટો હાંડો તોડી પાડયો, જે પાણી સુકાવી નાંખવાને લગભગ બીજો અરધો કલાક જતા રહ્યો. અને હજી તો તે ઓરડો પુરે પુરે સુકાયો નહીં તેટલાં બીજાંએ જમવાના કોડી કાંમનો આખા સટનો ખુરદો કરવાની ભુલ કીધી. મીશીસ શેલખીને બહુજ બારી પડી ગયું અને હેલીની હજારો હજાર માંથી ચાલી કંઈ કપાય નહીં રહેતાં ખાણું

થોભાવી બન્ધરમાંથી એક આખો સટ વેચાતો લઈ આવવા એક ગુલાંમને દોડાવ્યો.

હેલીનો તો દમજ ઉપર આવી ગયો. તે ખુરશીપર નહીં ઠરતાં અકરવકરે આખે ઓરડે ફરવા લાગ્યો.

અતે ખાણાનું કામ આગળ ચાલ્યું.

શૈલખીએ ટોમને પોતાની પાસે બોલાવ્યો.

“ટોમ” શૈલખી માયાથી બોલ્યો “આવતી કાલે તું મારેથી છુટો પડનાર હોવાથી, આજનો દીવસ હું તુંને છુટાપણું બધું છું “આ અહસ્થને મેં તું કાલે સહવારે આ જગાએ આવી ઉભો રહેશે તે માટે એક હજાર ડોલરની જમીનગીરી આપી છે, મને તારી પર વિશ્વાસ છે. મારા ગરીબ છોકરા જા! એક દીવસનું ટુંકું છુટાપણું પણ તુંને પ્યાડું લાગશે. જ તારે ગમે ત્યાં ફર”

“અને જોરે એમ સંભાળજે!” હેલી ટોમ તરફ ડોલા કકડાવી બોલ્યો “યાદ રાખજે કે જો તું તારા ઘણીના વિશ્વાસનો ભંગ કરશે તો તુંને તેમજ તારા શેઠને ઘણુંજ ખમવું પડશે.

“શૈલખી” તે શૈલખી તરફ ફરી બોલ્યો “હું તમોને સલાહ આપું છું કે ગુલાંમો પર એટલો વિશ્વાસ રાખવો સજાવાર નથી.”

“સાહેબ” તોમ ખડો થઈ બોલ્યો “મારા હાલના શેઠ શૈલખીના મરહુમ માતાજીએ, આજે પાંત્રીસ વરસની વાત ઉપર મારી ફક્ત દસ વરસની વયે, એવણે એક ખાળક તરીકે મારા હાથમાં

સંભાળ માટે મુક્યા હતા. તે દરમ્યાન, એ શેડને હું પુછવામાં વાજખી ગણાઉં, કે મેં એ પણુ ખોટું કાંમ કરીધું છે?”

શેલખીતું ‘હધયું’ બરાબ આવ્યું.

“તારું કેહેલું ખરું છે, મારા ગરીબ ટોમ” તે આંખે હાથ દઈ ખોલ્યો. “અરે પણુ હું નાચાર—કંગાળ?”

“મારા નીમકહલાલ ટોમ “મીશીશ શેલખી આંખો નુંછતાં ખોલી” હું મારી બનતી કોશેશ કરી તુંને પાછો વેચાતો લઈશ.”

“અને મી. હેલી” તેણી હેલી તરફ ફરી ખોલી “ટોમને કાષ્ટ ગ્રહસ્થને વેચ્યા ‘પછી તેનું’ નામ તથા ઠેકાણું જણાવવાની મેહેરબાની કરજો”

“અલબત્ત! અલબત્ત!” હેલી ખોલ્યો “હું જરૂર યાદ રાખીશ—અને અકસર કરી તમારા રૂપેરી અવાજે કીધેલી માંગણી મને હંમેશાં યાદ રહેશે!”

હેલીની આ તોછડાઈથી મીશીસ શેલખીને ધણો ગુસ્સો ભાગ્યો. પણુ એલીઝાને નાહસ્વાની વધુ રકમ આપવા માટે પોતાનો ગુસ્સો દાખી દઈ હશી હશીને કંઈ જુદી જુદી બાબદોપર વાદવિવાદ ચલાવી વખત ગાળ્યો.

ત્રણ વાગાને મારે ખાણું ખલાશ થતાં હેલી બધાંની રજા લઈ બહાર આવ્યો, અને સઘળી તૈયારી બાદ એલીઝાની પુઠે પડ્યો.

આપણા સંમ અને એડીની “ઝડપ” ને લીધે રસ્તે ધણુ અકસ્માતો થવા પછી, અતે તેઓ જે હોટેલમાં એલીઝાએ આરામ લીધો

હતો તે જમાએ સુરજ અસ્ત પાંમવાને વખતે આવી પુગયા. હોટેલની ઓંક બારી આગળ ઉભી રહી એલીઝા શું રસ્તો લેવો તેના વીચારમાં ઉભી હતી, તેટલાં નીચેથી પસાર થતા સેમની નજર તેણીપર અચ-
બચ પડી. હેલી અને એન્ડી તેની પછવાડે આસરે ચાર પાંચ વારને
છેડે હતા.

સંમે આ પળે સમયસુચકતા વાપડી પોતાને માથેની ગ્રાપી નાંણે
પવનથી કડી ગઈ હોય તેમ કહારી નાંખી, જેને પકડવા જતાં તેણે
એક મોટી ધુમ પાડી, જેપર એલીઝાનું ધ્યાન ખેંચાતાં તરતજ તેણીએ
પોતાનું ડોકું અંદર ખેંચી લીધું જ્યારે હેલી તે બારી નીચેના રસ્તાપરથી
પસાર થઈ તે હોટેલના આગલા દરવાજા આગળ આવી ઉભો.

એલીઝાના ગભરાટનો કંઈ પારજ રહ્યો નહીં. ઝડપથી તપાસ
કરતાં તેં ઓરડામાં એક બારણું તેણીની નજરે પડ્યું અને એક છલાંગ-
જમેત હરીને પોતાની આઠમાં લઈ તેણી તે બારણું ઉઘાડી બહાર પડી.

પણ કમનસીમે તેમ કરનાં હેલીની નજર તેણી પર પડી. હેલી
ઘોડાપરથી કુદી પડ્યો અને મુખારક અને એન્ડીને હાંકે મારતો એ-
લીઝા તરફ ધસ્યો. નાહાસ્તી એલીઝાના પગો જમીનપર તો ભાગ્યેજ
લાગતા હતા. આખના પલકારા સમેત તેણી નદીનાં કીનારાપર આવી
પુગી. હેલી પણ તેણીની છેક નજદીક આવી પોહાંચ્યો.

પણ અરે—

સર્વની અગ્નયમી વચ્ચે- એક જમરી ચીસ પાડી એલીઝાએ
નદીમાં ઝીપલાવ્યું જીવપર આવેલી તે અબલા પેહેલેજ કુદકે એક
બરફના ટુકડાપર આવી પડી, જે તેણીના વજન નીચે પાંણીમાં ડુબવા

લાગ્યો. પણ એલીઝા તેપર વધુ યોભી નહી. બીજો—ત્રીજો—ચોથો કુદકો! અફલાતી ઓકાતી, ફસડાતી તેણી એક દુકડા પરથી બીજા દુકડા પર આબાદ નેમ તાંકી કુદવા લાગી. પગમાના સ્લીપરો ગુમ થઈ ગયાં, મોજાં ફાટી જઈ નીકડી ગયાં અને દરેક કુદકે બરફથી થતા જખમેને લીધે તેણીના નાજુક પગોમાંથી કોહી વેહેવા લાગ્યું પણ તે સર્વનું તેણીને બાંન ન હતું.

હેલી દાસું વકાસ્તો અને ઘડીમાં સમતો ઘડીમાં એન્ડી તરફ જોતો અભયબીમાં ગરકાવ થઈ ઉભો.

“કોહું ભોપા” સમ એન્ડીને એક ચમટો તોડી બોલ્યો જેથી એન્ડીને મોટેથી હસવા નગર ચાલ્યું નહીં. *At ૧૦*

“ઓ બાપરે” સેમ અને એન્ડી હવે તો શરમતી પણ હદ છોડી ખુબ ખીલખીલ્યાં લાવી હસ્યા.

“તમે હસો છો?” હેલી ડોલા ધુરકતો બોલ્યો.

“અરે સાહેબ” બંને કલેજાં પકડી બોલ્યા “હસવું નહીં આવે તો શું? કેવા કુદકા?”

હેલીએ બંનેને ફટકાવી નાંખવા હાથમાં ચાખક લીધો પણ તેનો હથોળ થાય તે પહેલાં તે બંને ગુલામો પોત પોતાના કોડાપર ચહાલી મેસી ધુમ હસતા નાહસવા લાગ્યા. જેઓના અવાજો હેલીને કાંને પડી આસ્તે આસ્તે ગુમ થઈ ગયા.

હેલીએ તેઓના જવાની ઝાઝી દરકાર ફીધી નહીં. તેનું બાંન

પેસે પારજ હતું. ટીકી ટીકીને જોતાં તેને (માલમ પડ્યું કે કોઈ મડયો એલીઝને માયાથી પોતાની સાથે ચલાવી જતો હતો.)

સુરજ આસ્ત પાંખવાનો વખત હોવાથી અને નદીની હલત જોતાં ગાભરી પડેલી એલીઝાએ મુગજની અશાંતી છતાં સધયારો કે એક રાત સુધી તો હેલી તેણીની પુઠ પકડી શકનાર નથી.

હેલીને પણ તેમજ લાગ્યું, અને નાસીપાસી વચ્ચે આગળ કરવું તેનો વીચાર કરતો પેલાં હોટેલ તરફ ફર્યો; પણ તે હોટેલના મવાના ઓરડામાં કોઈ એ શખસોને જોઈ તેની નાસીપાસી ખુશાલ ફેરવાઈ ગઈ.

“શુકર ખુદાના!” તે બોલ્યો “એ દુકતીને પકડવાની મારી હેનતમાં મોટો ઘટાડો થશે. કેમ દોસ્ત ખુન્યન તારી સ્વારી કંઈ અહીં

ખુન્યન ખાસ્સો સાડા છ પુટ ઉંચો, એક કદાવર પુરુષ ખુત ડોંગ જેવા તેના એહેરામાં જે દુર્ગુણની લીટીઓ બ્યાપી રહી તે ખરેજ બયાંનક હતી, તે ઉપરાંત બેંસના ચામડાના પોષાક નાં મધું તેનું બદન ખચ્ચીત દુર્ગુણોથી ભરપુર હતું.

તેની સાથે બેઠેલો શખસ પેલાથી તદ્દન જુદો પડતો લેખડી જેવા પટલા અને ઠીંગણા આ શખસમાં સાદાપણ અને હુઆમેજ થયેલી જેવામાં આવતી હતી.

ખુન્યન હેલીને આવકાર આપી તેની પાસે વાતે બેઠો.

હેલીએ પોતાપર વીતેલી કાહાંનીથી તેઓને વાકેફ કીધાં એબરખાહીથી એલીઝને પકડવાના કામમાં તેઓની મદદ માંગી.

ખાંતીપીની અને દારૂના આવેશમાં ચક્રચૂર બની, ગાલ ગલોચ
ભીરતા, રસવાટ અને તુફાન કરતાં તેઓ એક સેવટપર આ-
ધા જણાયા.

“આ છોકરીને હું પકડી આપવા કબુલ થાઉં છું” બુન્યન બો-
લે સંભળાવે. “પણ એકજ શરતે! અને તે શરત એજ કે તેણીના
કરાના વેચાંનની આવકમાંથી મને અરધો ભાગ મહેન્યારે બે આના
ટીકે ૧૦૦ ડૉલર મને તારે અબ ધડી આપવા.”

મુંગે માંહોડે હેલીએ ૧૦૦ ડૉલર બુન્યનને ગણી આપ્યા.

તેઓ છુટા પડ્યા.

પ્રકરણ ૭ મું

નજરની અસર.

એલીઝાની પુઠે લાગનારા કરપીણોને બાજુ મુકી, વાંચનારનું
મન હમો એક જુદાજ સદ્વાપર ખેંચવાની રજા લઈએ છીએ,

ઓહીયો નદીની પેલે પાર, જ્યાં એલીઝા જઈ પુગી હતી ત્યાંથી ફક્ત
માધ્યમના રસ્તાપર આવેલાં એક ઘરમાં તે ઘરનો માલેક મીં બેઠો.

બહારથી આવી કપડાં કાઢાડી ફરાગાત બનતો હતો. આ ગ્રહસ્થ ત્યાંની ધારા સમાનો એક સભાસદ હતો.

મીશીસ બર્ડ પોતાના ઠાકેલા પતીની ખાતરદારી કરવા માટે આહા પાણીની ગોઠવણ કરવામાં રોકાયેલી હતી.

“આજે એટલું મોડું કાંય?” તેણીએ આહાનું કપ ટેબલ પર લાવી મુકતાં કહ્યું.

“સભામાં આજે એક નવો કાયદો પસાર કરવાનો હતો” મી. બર્ડે જવાબ આપ્યો.

“વળી એ નવો કાયદો શું?”

“એજ કે કેનઝી સંસ્થાન તરફથી નાસી આવતા ગુલામોને કાંઈએ પણ આસરો આપવો નહીં”

મીશીસ બર્ડે સ્વભાવે ઘણીજ ખીલીકણ, જરા જરામાં લાલ લાલ થઈ જાય એવી, આસરે ચાર ફુટ ઉંચી, બહુ આંખની અને સફેદ દુધ જેવી ચાંમડી, મીઠો અને નરમ અવાજ ધરાવનારી બાનું હતી; હીંમત માટે જણાવવું જોઈએ કે એક મધ્યમ કદની તરફી યા ગીની શકિત તેણીને પેહેલાજ હુમલામાં નહસાડી મુકવામાં પ્રતેહ પામવાના ઘણા દાખલાઓ બનેલા છે. તેણીના સંસાર તરફ જેતાં ઘણી અને છોકરાં એમાંજ તેણીની દુન્યા સમાયેલી હતી, જે સુલકાંઓને હુકમના કરતાં કાલાવાલા કરી વધુ સારી રીતે તાબે રાખી શકતી હતી; આટલું છતાં એકજ ચીજથી તેણી ગુસ્સે થતી હતી, અને ધાત્રી પણ હતું.

નસા ધારાની ઘાટકી મતલબ સમજતાંજ તેની પોતાની જગા-
એથી ઉઠી પતીની નજરોક આવી ઉભી.

‘મને કહો, પ્યારા પાવિંદ, કે શું એ કાયદો ખુદાઈ કાનુનેને શ-
રમાવનારો નથી?’ તેણી લાલ થઈ આવી બોલી, જને અવગતાં તે-
ણીના દેખાવમાં જેણે સુધારો કાઢ્યો હતો “અને મને કહો કે શું
તમેએ એ કાયદાની તરફેણમાં મત આપ્યું?”

“અને જો હું એ સવાલનો જવાબ “હા” માં આપું તો મારી
નાનકડી ખુબસુરત રાંણી, તું શું કરશે?” પોતાની મોહોરદારની દયાળુ
લાગણીઓને હસી કહાડી મીઠા બર્ડ ગેલમાં આવી બોલ્યો.

“તમારે ઘણુંજ શરમાવું જોઈએ” તેણી ઉશ્કેરાઈ બોલી “મરીબ
બીચારા ગુલામો? પેહેલ્લીજ ટકે હું એ કાયદો તોડીશ! શું વાત એ-
ટલી બધી આગળ વધી ગઈ છે કે, રખડતાં રઝડતાંઓને થોડું ખાનું
અને બીજાંતુ આપતાં પણ લોકોને અટકાવવામાં આવે?”

“તમારી લાગણી ઘણી નાનુક છે, ખાનું?” મીઠા બર્ડ ફેફડી
કરતાં બોલ્યો “પણ એ આપણી ખાનગી લાગણીઓને, ગુલામો ધરા-
વનાર શેરાની બનેલી આપણી પ્રજ્ઞના બલાં અર્થે, જળવામાં મક્કવી
જોઈએ.

“પ્રજ્ઞના બલાં અર્થે?” માશીશ બર્ડ બોલી “મને તેની શું
દરકાર છે? હું તો ફક્ત આપણી ધર્મ પોઠી વાંચી જાણુ છું જેમ
શું એમ લખ્યું નથી કે “મારે જીવ્યાંઓને જમાડવાં, નગનોને વસ્તરો
આપવાં અને દુઃખીઓનાં દુખ તોડવાં?”

“પણ એમ કરવાથી તો આપણે જાહેર કાનૂનો તોડી સરકારના ગુનેહગાર થઈએ! એ તો એક જાહેર ખોટું કાંમ થયું”

“જાહેર ખોટાં કાંમો? ખુદના ફરમાનોને તાબે થવા આગળ, તમારાં હજારો “જાહેર ખોટાં કાંમો” રદ છે. તે સાહેબના હુકમોને આપણુ માનવી જાત ફેરવનાર કોણ?”

આ ટપાટપી દરમ્યાન તે ઓરડાનું બારણું ઉઘાડી એક ખુટો નોકર દાખલ થઈ પોતાની બાઈને હાંક મારવા લાગ્યો.

ગુસ્સે થયેલી મીશીશ બડે તે નોકરની પાછળ લટકો કરી ચાલી ગઈ, જેણીને મીંઠ બડે પ્યાર અને રમણ લાગણીઓ વચ્ચે નજરથી દૂર થતાં મૂંઝી નીહાણી. મીશીશ બડેને પેલો નોકર રાંધણીમાં લઈ ગયો.

“બાઈ! બાઈ!” તે બોલ્યો “એક જવાન ઓરત પોતાના બચ્ચાં સાથે અહીં આશરો માગનાં કાલાવાલા કરતી બેથુલ થઈ ટૂટી પડી છે!”

મીશીશ બડે પાછી દોડી પોતાના ખાવિંદને બોલાવી લાવી.

મીંઠ બડે રાંધણીમાં દાખલ થતાં જ ભડકીને ઉભો રહ્યો. તેણે એક જવાન ખુબસુરત ઓરતને ચીઠડેલા કપડાં સાથે બેથુલ હાલતમાં પડેલી જોઈ, જેનાં પગના મોજાઓમાં પડેલા ચીરાઓ, પગમાં પડેલા જખમોમાથી વેહેતાં લોહીને રસ્તો આપતા હતાં.

એ કમનસીબ ઓરત કાદજ નહીં પણ આપણી એલીઝ હતી.

સર્વ કાષ્ટ તેણીની માવજત કરવા રોકાયું ન્યારે તેણીની સાથે આવેલું બાળક નાનો હેરી સર્વને ટીકતો બેઠો હતો.

એલીઝાએ ધીમેથી આંખો ઉઘાડી અને એકાએક કંઈ દુઃખી લાગણીનો ઝટકો તેણીનાં બદનમાંથી પસાર થતાંજ ઝપકી ઉઠી.

“ હરી ! મારો હરી કાંહાં છે ? ”

ઝડપ મારી હરી પોતાની માતા પાસે દોડી ગયો.

“ અરે બાનું ! હમોને ખ્યાવજો ! હમોને ખ્યાવજો ? ” એલીઝા મીશીસ બર્ડ તરફ કરીને બોલી.

“ તું અહીં તદ્દન સલામત છે, તારે કશી શીકર કરવી નહી ” મીશીસ બર્ડે સંધ્યારો આપ્યો.

“ ખુદ તમારું બહુ કરે ! ” એલીઝા ડચકાં ખાતી બોલી, જેણીને તેમ કરતાં જોઈ નાનો હરી પોતાના નાના હાથો તેણીની ગરદન આસપાસ નાંખી દયાની નજરથી જોવા લાગ્યો.

પુરતી હુસ્યારીમાં આવતાં એલીઝાને આરામ લેવાની બલાંમુશ્ય કરી તે ધણી ધણીઆણી પોતાના ઓરડામાં વીદાય થયાં, જ્યાં આરામ ન લેતા મીશીસ બર્ડ શીવવાનું લઈ બેઠી જ્યારે મીં બર્ડે ન્યુસપેપર વાંચવા માંડ્યું.

અરે ! બલા મીં બર્ડ ! એક કલાકની તારી લાગણીઓ અને હાલમાં કેટલો ફરક !

આજમુધી તેણે ગુલાંમોનાં દુઃખો ખ્યાલી લાગતાં હતાં. પણ નજરની વાત જુદીજ છે. ધારા સલામાં ગુલાંમો વિરૂદ્ધ કાયદો પસાર કરાવવામાં મોટો ભાગ ખમવનાર તે ગ્રહસ્થ એલીઝાના દુઃખી ચહેરાને જુલો શક્યો નહીં.

અરથી રાત સુધી જાગતાં તેઓ એલીઝા નજદીક પાછાં ગયાં
જેઓનાં પુઠે તેઓના નાનાં બાળકો પલુ હતાં.

એલીઝા જાગતી ખેડી હતી.

“આશા છે કે તું સારી કાંતી હશે” મીસીય/બર્ડેરીને બોલી
જામ બોલી.

જવાબમાં એલીઝાની મોટી કાળી આંખો તેણીના મુખપર કાક-
હુદીથી ઠરી રહી કે જેને તે નાનકડી ઓરતની આંખોમાં આંસુ
લાવી મુક્યાં.

“તું કહાંથી આવી છે” મીસ્ટર બર્ડે પુછ્યું.

“કેનટકી સંસ્થાનમાંથી” એલીઝાએ જવાબ આપ્યો.

“ક્યારે?”

“આજે રાત્રે”

“કેવી રીતે?”

“બરફથી બંધાયેલી નદી કુદાવીને!”

“નદી કુદાવીને?” દરેક જણ એકઠે અવાજે અન્યબીથી બોલ્યું.

“હા” એલિઝા ધીરેથી બોલી “કારણ દુસ્મનો પુઠે હતા”

“અરે બાઈ!” એક બુઢીઆ ઓરત નોકરને બોલ્યા વગર આલ્યું
નહી. “નદી કેવી કોઈ કોઈ જગાએ બરફ અને કોઈ કોઈ જગાએ
પાણીથી ભરપુર છે. એકજ બોટ પગલું એને પાણીમાં ગરક કરવાને
પુરતું હતું.”

“હું જાણું છું! હું જાણું છું! એલીઝા લગભગ ચીસ પાડી બોલી “પણ મેં તેનો વીચાર કીધો નહી. તેઓના હાથમાં મારું ફરજાંદને જવા દેવા કરતાં હમારું મોત મેં પસંદ કીધું.”

“તું શું એક ગુલામ ઓરત છે? મીં ખડે વળી પુછ્યું.

“હા કેન્ટ્રી સંસ્થાનના એક એલ્થની”

“શું તે ધાટકી હતો?”

“નહીં તેવણુ એક ભલા શેઠ હતો”

“ત્યારે ‘શું’ તારી શેઠાણી જીલમી હતી?”

“નહીં!”

“ત્યારે એવું સુખવાસી ઘર છોડી આવવાની મતલબ શું!”
મીશીશ ખડે પુછ્યું.

“ખાનું” એલીઝા મીશીશ ખડે તરફ ટીકી ટીકી જોઈ અચાનક બોલી “તમોએ કોઈની વખત વાહાલું ફરજાંદ બોયું છે?”

આ અચાનક અને નહીં ધારેલા સવાલે તે બલાં ધણી ધણી-આણીના જીવનમાં લાગેલા એક નવાજ જખમને તાજે કીધો; કારણ ફક્ત એક મહીનાની વાત પરજ તેઓનું એ કુલ-ખચ્ચું ઘોરમાં મુકાયું હતું.

મીશીશ ખડે રડી પડી જ્યારે મીં ખડે ફરી જખ ખારી આગળ જમ ઉભો.

“એ સવાલ પુછવાનું કારણ શું?” તેણી ક્યકાં વચ્ચે બોલી
 “હા, જ્યેક મેઢીનાની વાતપર મારો નાનો હેનરી ગુજર પાંચો છે.”

U “ત્યારે ઓ બાનું, મારી હાલત માટે જરૂર તમોને લાગી આવશે. મેં પણ બે ફરજંદો ધોરમાં મેલ્યાં છે. આજ મારો નીજો અને એકલો દોકરો છે. દુન્યામાં રહત એજ મારી દોલત છે.”

એલીઝાએ પાતાપર વીતેલી કાંદાણી અવલથી તે આખેર સુધી જ્યાં કાઢી.

દરેક સાંભળનારની તેણીએ દોલસોજ બેચી.

બચ્ચાંઓ રમાડો કાલંડી આંખો નુછવા લાગ્યાં. જ્યારે પેલી ખુદીએ તો છોડીજ દીધું.

“અરે ખુદા! ગુલામોપર દયાકર” તે ખુદીઆ દાયા બોલી.

મીઠ ખડનું પણ હૈયું ભરાઈ આવ્યું.

“હવે તું કાંહા જવા માંગે છે?” તેણે પુછ્યું.

“કેનેડા ખાતે”

“ગરીબ છોકરી! ખડે દયા ખાઇ બબડ્યો.

“શું તે જગા ધણી દુર છે?”

“તું ધારે છે તેના કરતાં ઘણુંજ” ખડે સમજાવ્યું. “પણ હાલ તુરત તો તું ખુદાપર વિસ્વાસ રાખી સુધ જા. શું કંઈ તો સહવારના બેઠશું.”

તેઓ વળી પાછાં પોતાના ઓરડામાં ગયાં.

સુવા નહીં જતાં મીઠાં બડાં વીચાર કરતો ફરવા લાગ્યો.

“ધણુંજ ખરાબ ! ધણું કટુ !” તે બબડ્યો. “હમણાં હમણાંજ તેણીને મારે કેડે લઈ જવી બેઈએ. સહવાર પડતાં પેસો આવી પુગશે તો મારીપર મોટી તવાઈ આવશે.”

“હમણાં? ક્યાં? તે કેમ બનશે” મીશીસ બડાં અન્યથા પાંખી બોલી.

“એલીઝા સલામતીથી લાંબી મુદત સુધી રહી શકે એવી જગા મને હમણાં યાદ આવી છે. અહીંથી સાત માઈલ દુર આવેલા એક પાહાડની કઠણમાં વેન ગ્રેન્ડ નામના ખુબ શખસે પોતાનું ગૃહોંણ કીધેલું છે. અસલ તે ધણાં ગુલામોનો માલેક હતો પણ એ ધંધાપર કંઈ ધીકકાર આવતાં સધળા ગુલામોને છુટાપણું બક્ષી હાથ તે પોતાના બેઠાઓ સાથે તે જગાપર નીગંતે જઈગી ગુમરે છે. આ શખસ એલીઝાને જરૂર આશરો આપશે.”

“પણ આટલી રાત્રે ત્યાં એલીઝાને કોણ લઈ જશે” મીશીસ બડાં ધારતી બતાવી.

“હું પોતે જઈશ !” બડાં જવાબ આપ્યો.

“મારા વાહાલા ખાવિંદ તમારા વીચારો કરતાં તમારું હૃદય ધણુંજ દયાળુ છે” મીશીસ બડાં પ્યારથી બોલી

તેણીના આંખોમાં ખુશાલીનાં આંશુઓ હતાં.

ગાડી જોડવાનો હુકમ આપી મીઠા બર્ડ એલીઝાને ઉઠાડી લાવ્યો. કુંમર બેગાં ગરમ કપડાંની એક ગાંસડી બનાવી મીશીસ બર્ડ પોતાને લાથે ગાડીમાં મુકી.

મીઠા બર્ડ એલીઝા અને હેરીએ ગાડીમાં જગા લીધી. ગાડી ચાલતાં એલીઝાએ ડોકું બાહાર કાઢાડી પોતાના સુંદર હાથો તેટલાજ સુંદર હાથોમાં મુક્યા. તેણીએ કંઈ બોલવાની વેતરણુ કીધી, પણ શકત હોયો દલાલી આમ તરફ નજર કીધી.

એન્ટર મીઠા બર્ડની કેવી હાલત !

શકત ૧૨ કલાક આગમજ એજ ઘણી ગુલામોપર સખ્ત બપો તો નાખવાનો દરાવ પસાર કરવામાં મુખ્ય ભાગ બજાવનાર હતો !

પણ તે વખતે તેને ગુલાંમી હાલતનો ખરો ખ્યાલ ન હતો, શકત નજરે જોયલી એક ગમખાર હાલતે તેની આંખો ઉઘાડી !

પેલા વોન ત્રોમ્પેના મુકામપર આવી પુગતાજ બર્ડ ગાડી ઉભી રખાવી તેના મકાંનકું બારાકું થોકું, જેનો જવાબ ધર ઘણીએ પોતે આપ્યો.

વોન ત્રોમ્પે ખામે સાડા છ ફૂટ ઉંચો અને કદાવર રાઠોડી બાંધાને માણુમ હતો. તેણે બર્ડને આવકાર આપી આવડી રાત્રે આવવાનું કારણ પુછ્યું.

“ મીઠા વાન ત્રોમ્પે “ બર્ડ એકદમ એલીઝાની બાબતપર આવી બોલ્યો “ એક ગુલાંમી વેપારીના હાથમાંથી છુટેલી ગુલામ—ઓરત અને તેણીના બચ્ચાંને તમે આશરો આપવાને તયાર થશો ?

“અલખત !” વોન ત્રોમ્પે ભાર મુકી બોલ્યો.

હું ધારતોતોજ !” બડ બોલ્યો.

“હું એવોનું રક્ષણ કરીશ એટલુંજ નહીં, પણ એઓના પુઠ પકડનારાઓ માટે પણ હું તૈયાર છું” વોન ત્રોમ્પે છાતી ઘોમી બોલ્યો.
 “જે કાંઈમાં મારા સાત બેઠાઓ મને દોષોજનીતી મદદ આપશે ! જે સઘળા ખારસા રાડા છ પુટ ઉંચા અને મારા જેવો કદાવર છે” અને વોન કાકા ખડખડ હસી પડ્યા.

હાકેલી અને નીસોસની મગેલી એલીઝા, ધસડાતી અફલાતી મા-ડીમાંથી બાહાર આવી ઉભી. વોન ત્રોમ્પેએ હાથમાં પકડેલી બતીની મદદે તેણીનો એહેરો નીહાળી એક દયાની નજરે એલીઝાને પોતાના મકાનમાં આવવાની શરમાશ કીધી.

“બેઠા તારે કંઈ શીકર કરવી નહીં. હું તારા બચાવ માટે સા-તને પુરો પડીશ !” અને પોતાના તે બોલવાને વધુ વજનદાર બનાવવા ખાતર ખુલાઓમાં મુકેલી બંદુકો તરફ આંગણી કરી બતાવી.

એલીઝાને આ મમતાળુ ધરડા પુરપતી હીંમતથી ધણીજ ધી-રજ આવી.

મી. બડ રમ લઈ ઘર તરફ પાછો ફર્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

ખસેઠવામાં આવતી ચીજ.

પોતાના નાનાં ઘરમાં ટોમ અને તેની ઓરત બેઠેલાં હતાં. ખં-
નેના મુખડાઓ ઉદ્દરીથી કરમાઈ ગયલા હતા. નાના બચ્ચાંઓ પો-
તાના પીતા પર આવી પડવાના વધનથી તદ્દન અંત્રણ રહી તેની
આસપાસ નિર્દોષપણે ગેલ કરતાં હતાં.

“આજે આપણે છેલ્લીજ વખતે સાથે બેસી ખાનું લઈશું.”
ટોમ બોલ્યો.

“શેઠાણી કહે છે કે તેણી તુંને એક બે વરસમાં પાછો ખીરીદી
લેશે. પણ અરે! જો કોઈ જુદા ધણી મળ્યો તો તુંને જીવતો જો-
વાની મારી શું આશા?”

“જો જુદા આ જગાપર છે તે ત્યાં પણ રહેશે” તોમ દીક્ષણો
હેતાં બોલ્યો.

અરે! બાહાદુર મરદાંતી પુરુષ! તારાં વાહલાંને દીક્ષણો દેવા
તાઈ છાંતીમાં થતું દુઃખ તું કેવું દાખી દે છે?”

મા બાપની આ વાતચીત સમજી છોકરાંએ. અચમુચ પોતાની
રમત અટકાવી હિમાં, અને પોતાનો પીદર તેઓથી દુર થનાર છે

એવો જાંખો ખ્યાલ તેઓનાં કુમલાં મગજપર આવતાંજ કાઠલુદી અને મીનતજરીથી રડમેસ ચેહરે એકએકને સવાલ પુછવા લાગ્યાં.

“અરે! મારાં ફરજદો!” તોમ તેઓની આ હાલત જોઈ ગુંગલાતી છાતીએ બોલ્યો.

“મારીપર શું વીતનાર છે તેનો ખ્યાલ તમને હમણાં ક્યાંથી આવે? ખ્યાલ તો ત્યારેજ આવશે કે જ્યારે તમારા પીઠના જેવો તમારો પણ હાલ થશે!”

અહીં બારણું થોકાયું અને મીસીસ શેલબી દાખલ થઈ.

વાયલાએ ખુરશી આગળ કીધી.

“ટોમ” મીસીસ શેલબી, ખુરશી નહીં લેતાં ઉભી રહી બોલી
“હું અંહીં શા માટે—”

પણ અહીં તે મુંગા ગુપ્ત નીહાલતી તેણી અચખુચ અચકી અને ખુરશીપર બેઠાંમ જેવી બેસી ગઈ.

“નહીં! નહીં! બાનું! તમારે એટલું દુઃખી થવું નહીં જોઈએ. વાયલા હાથની ઝટાકે મીસીસ શેલબીના આંસુઓ સાફ કરી બોલી.

થોડીક પલ દરેક જણે મુંગાં આંસુઓ ખેરવ્યાં; અને તે બાનુના આંસુઓએ જુલમાત ખમનારાંઓના દુઃખો અને જીમરના ચચવાટને ઘોષ નાંખી તેઓ કંઈ રાહત અપર્યો.

અરે, જેઓ કંગાલોની મુલાકાતો લે છે તેઓને ખબર છે કે વગર દીલની, પોતાના નામને ખાતર આપેલી લખખોની રકમો, તે

મુકશીસોની હાલત માટેની ખરી લાગણીના ખેરવેલાં શકત એક આશું આગળ નાચીજ છે !

“મારા નીમકહલાલ ટોમ” મીશીશ શેલખી બોલી, “હું ખુદને હાજર નાઝર જાણી કહું છું કે હું તારી હાલતની હંમેશ ખબર રાખતી રહી ટક મળતાંજ તુંને પાછો ખરીદી લઈ—”

તેણી પોતાના બોલો પુરા કરે તેટલાં તે ઓરડાતું બારણું કોઈએ નેરથી લાત મારી ઉઘાડ્યું, અને ગુલાંમી વેપારી હેલી ઓરડામાં દાખલ થયો.

હેલી આગલા દહાડાની આજેજથી કંઈ ખુશમીનજમાં હતોજ નહીં.

“ચાલ એઈ! તું તૈયાર છે ગુલાંમ?” તેણે ટોમને એક ધબ્બો લગાવી પુછ્યું.

“શેવક તમારો!” મીશીશ શેલખી પર અચાનુચ નંજર પડતાં તેણે અદબથી ઉમેર્યું. ટોમ પોતાના નવા દણી સાથે જવા કપડાતું એક બોચકું ખાંધપર મારી તાપેદારીથી ઉઠ્યો.

વાયલા પોતાના સર્વથી નાનાં બચ્ચાંને ફેડપર લઈ બાહાર ઉમેલાં ગાંડાં આગલ નીકડી, જેની પાછલુ ખીજ બચ્ચાંઓ અને મીશીશ શેલખી રડતાં નીકળ્યાં.

શેલખીના ધરના સર્વ ગુલાંમો ટોમને છેલ્લી વાર ભેટવા ગાંડાંની આસપાસ કુંડાલં થઈ ઉભાં.

“વાયલા” એક જણ જે ખુશ રડતું હતું તેણે પુછ્યું, “તુંને

તારા ધણીથી છુટુ પડવા માટે રડવું કેમ નથી આવતું ? તારી આંખોમાં આંસુનું તો નામખી નથી ! ”

“ આંસુઓત્રે ગેઈ રાતના સુકાઈ ગયાં છે. ” વાયલા એક લપેરો ખાઈ બેઠી.

“ ચલાવ ! અંદર જા ! ” હેલીએ ટોમને હુકમ કર્યો.

ટોમના અંદર દાખલ થતાં જ હેલીએ તે ગાડાંની નીચેથી એક બેડીની જોડ કાઢાડી તેના હાથમાં થોડી દીધી.

દરેક ઠેકાણે ગુસ્સાના અવાજો પંકરાઈ રહ્યા.

“ મી. હેલી ” મીશીશ શંલખી બેઠી “ ટોમ જેવા ગુલામ માટે તમારી એ સાવચેતની કંઈ જરૂર નથી. ”

“ શું ” હેલી તુંદાઈથી બોલ્યો “ એક તો- શું પ્રમાણીક નીકળી કે વળી ખીજ પર વિશ્વાસ રાખું. ”

“ દલગીર છું ” ટોમ બોલ્યો “ કે મારો નાનો શેઠ જીયોર્જ આજે અંહી નથી. ”

મી. શંલખીનો એક પુરો છોકરો જીયોર્જ બે ત્રણ દીવસનો શીકાર કરવા નીકળી ગયલો હોવાથી ટોમનાં વેચાણની તેને ખબર ન હતી.

“ મારા નાના શેઠને મારી ધણી ધણી સલામ કહેજો ” મીશીશ શંલખી તરફ જોઈ ટોમ ધણીજ આતુરતાથી બોલ્યો.

હેલીએ આખકા ફફડાવતાં ગાડામાં પ્રાંધેલું ખચ્ચર ગા. ધસડવા

લાગ્યું, અને થોડા વખતમાં સર્વની નજરોથી ટોમ સલામતો શ્રુમ થઈ ગયો !

કુદરતના પવિત્ર કાયદાઓથી કેવું ઉલટું !

ઓ જુદાઈ !

મીં શેલખી આ વેળા ધરમાં ન હતો. તેણે જોકે તોમને મોટી અધરીની વખતે આનાકાંની વચ્ચે વેચ્યો હતો તે છતાં તેની મોહોરદારની લાગણીઓ અને કોલબંધાર તેમજ તોમની મરદાંની વર્તણૂકે તેની અરુઢ ઝૂંકતી દલગીરીને પુર ખહારના ગમમાં ફેરવી નાખી. તેનો એમ કરવાનો પોતાનો હક છે; સર્વ એ કાંમ હરરોજ કરે છે; એવા ખ્યાલોએ તેને રાહત મળ્યો નહીં અને તેથી જુદા પડતી વખતનો દેખાવ નહીં જોવાને ફેડાવ કરી તે કાંમને મસે ખહાર નીકળી ગયો.

ટોમ અને હેલી આગળ વધ્યા. એક માઇલની મુસાફરી પછી રસ્તે એક લુહારની દુકાન આવેલી જોઈ હેલીએ ગાડું થોભાવ્યું અને ગાડાંની ગોદરી નીચેથી એક બેડીની જોડ કાઢાડી તેમાં કંઈ ફેરફાર કરવાને તે લુહારને જણાવ્યું.

“ જુદા ! ” લુહાર તોમને જોતાંજ હાથમાંનો હથોડો જમીન પર મુકતાં અજબખીથી બોલ્યો “ શેલખીનો ટોમ ગુલાંમી વેપારીના હાથમાં ? શું શેલખીએ એને વેચી નાંખ્યો ? ”

“ હા બાઈ એમજ છે ” હેલીએ જણાવ્યું “ પણ વળી એમાં અજબ થવા જેવું શું છે ? ”

“ એજ કે એનાં જવા પછી એની ચોરતનું શું થશે ? ”

“ફુન્યામા મરદોનો શું ટોટો છે.” હેલી બોલ્યો. “જ્યારે અ-
પણુ ટોમને શું ખીજી ઓરત મલનાર નથી! જ્યાં જીવે ત્યાં ઓર-
તતો છેજ! સમજ્યો, ધધેડા!”

આ વાત ચાલતી હતી, તેટલા દુરથી આવતાં ઘોડાના પગલાં
સમજી ટોમે પાછુ ફરી જોયું અને તેણે દુરથી શેલખીના એક પુરા
બેટા અને પોતાના નાના શેઠ જીયોર્જને આવતો જોયો.

જીયોર્જ ટોમને જોતાં ઘોડાપરથી કુદી પડ્યો અને તોમની ગર
દન આસપાસ હાથ નાંખી ડચકા ખાવા લાગ્યો.

“કેવું પાખી પગલું! શરમ ભરેલું! ધણુંજ શરમ ભરેલું!”

ટોમે પોતાના નાનાં શેઠની લાગણીઓ માટે ઉપકાર માંન્યો.

જીયોર્જની નજર ટોમના હાથોમાં પડેલી બેડીપર પડી.

“મુંજી” જીયોર્જ હેલી તરફ જોઈ બોલી ઉઠ્યો “એ કંગાળનું
બેજુંજ કહાડી નાંખું.”

“નહી, નાના શેઠ! નહી!” ટોમ બોલ્યો “એને ગુરસે કરવાથી
મને ધેરલાભજ છે.”

“ટોમ સાથ તમે કેવી વર્તણૂક ચલાવો છે, તે વિષે હું ધેર
જતાં મારા પીતાજીને જણાવીશ” હેલી દુકાનમાંથી બહાર આવતાં
જીયોર્જ પોતાનો હબરો ખાલી કીધો.

“ભભે!” હુંકો જવાબ મળ્યો.

“તારી આખા જીંદગી દરમ્યાન મરદ, ઓરતો અને બચ્ચાં-
ઓને જીવતાં વેચી, તેઓને કુતરાં બીલાઠાં સરખાં ગણવા માટે તું
શરમ આવતી નથી? અયે શખશ! આવી તારી ચાલ માટે ખુદ ખુદા
આગળ શું જવાબ દેશે? હવાનત છે! હવાનત ખસલતના ચોર!”

બ્યાં સુધી તમારા જેવા સાહુકારો ગુલામો વેચાતા આપવા
તૈયાર થશે ત્યાં સુધી મને તેઓના હાથમાંથી ગુલામો ખરીદ કરતાં
કાંઈપણ ખરાબ લાગનાર નથી. હું પણ તમો જેટલોજ બલો છું!”
હેલી બોલ્યો.

“કંઈ નહીં તો હું પોતે તો એ કાંમ કબુ કરીશ નહીં.” જીયોર્જ .
બોલ્યો “કેનટકી સંસ્થાનમાં જન્મવા માટે આજે હું શરમાવું છું;
આગળ એ માટે હું હંમેશ મગર હોતો.”

આટલું બોલી તેને તોમની બહુ માયાથી ભેટ લઈ દલગીરી
વચ્ચે પોતાના ઘોડાપર પાછો સ્વાર થઈ આગળ નીકળી ગયો.

અહીં ટામ અને હેલીને પડતા મુકી આ વાર્તાના એક બીજા
સફાપર આપણે નજર ફેંકીશું.

પ્રકરણ ૬ મું.

અયોર્જનું નાહરવું

સમી સાંજનો વખત હતો.

કેનટકી પ્રગણના મે—ગામડાના એક હોટેલમાં એક મુસાફર આવી લાગ્યો. અંદર દાખલ થતાંજ તેણે જોયું કે બબ્બાના સોખીનો બરફ અને થંડીની અસર ઉતારવા માટે મોટી સંખ્યામાં હાજર હતા. જબરા, ઉંચા, અને મોટાં હાડકાં ધરાવનાર, કેનટકીઓ, પોતાના શીકાર કરવાના જબ્બાઓમાંજ સજ થયલા લાંબા તાંત્યા કરી પડેલા અહીં તહીં નજરે પડતા હતા; અને હથીઆરો, તીર, કામદા, તેથા બંદુકો દરેક ખુણામાં દેખાતા હતાં.

એક નાંકેના ખુણામાં એક લંખુશ, ખુરશીને અઢેલી, કાઠવથી ખરડેલાં ખુટા સઘડીની પારપર ખુશાલ ગોઠવી તાંબાકુ ચાવતો અરડાઈ પડેલો હતો.

એક રંગીલો પુરૂષ રમની બહારમાં આવી, ખુશ કેદમાં—ગાય-
બોના સગડા કાઢાડતો હતો, જેનો ખચ્ચરનાં જેવો સૂરીલો અવાજ ગાયન માટે સારા કાન ધરાવનાર એક ગાનાર જે દરરોજ સાંભળવા પાંમે તો તે પણ થોડે ધણે દરબજે બેસુર ગાવા માંડે !

ભાત ભાતના કોલબકોર વચ્ચે, ખારસો પોહોલો ચોહોરો લાલ તુતી જેવા ચેહરાનો અને મોટા ગુચ્છવાલો ગામડો હોટેલ—માલેક દારૂ વેચવામાં મશગુલ હતો.

આ દેખાવમાં, સખખત ઠંડી દૂર કરવાં માટે ખુશાલ બળતી અને અવાજ કરતી સગડીને ઉમેરો અને તમોને ત્યાંના રંગીલાંપણોનો કંઈક ખ્યાલ આવશે !

આ ખુશાલ મંડલીમાં આપણો મુસાફર દાખલ થયો.

તેનો ચેહરો શરમાળપણું બતાવતો હતો તેની હીલચાલમાં ખીલ-કણપણું સમાયેલ હતું; તે છતાં અચ્છા પોપાકથી સજાયેલો આ બટકો અને ભરેલો મહાથ પેહલેલી નજરે કોઈનો ધીકકાર ખેંચી લે એવો ન હતો. તેના સમાગમમાં આવતા લોકોનો તે ઝાઝો ચાહ મેલવી શકતો ન હતો કારણ તે ખુદ સ્વભાવે એકાંત અને શાંત હતો. કાંમ જોગ વાત સીવાય વધુ બોલવું તેને ગમતું ન હતું.

તે આવતાંને વાર આસપાસ જોયા વગર આખો ઓરડો છેક નાંકે વેર પસાર કરી જઈ એક ઉંઢાળી જગા પસંદ કરી બેઠો. બેઠા પછી જરા હીમત લાવી તેણે પોતાની આસપાસ જોયું અને તેમ કરતા ઉપર જણાવેલા પેલા લખુશને લાંબા તાંત્યા કરી પડેલો જોયો.

“ સાહેબ ! આજની થંડી કેવી ગુલાબી છે ? ” તે લખસે, નવા આવનાર તરફ તંબાકુના રસની એક મજબુત પચુકડીની તોપનું માન છોડી બોલ્યો.

“ ઘણીજ સરસ ! ” નવો આવનાર આ અચખચ હુમલાથી જરા ધભરાઈ બોલ્યો.

“કંઈ બીજી ખબર?” પેલો લંબુશ વાત લંબાવવાની મતલબથી ગજવામાંથી તંબાકુ અને ચાકુ કહાડતાં બોલ્યો.

“જાણવાબેગ નહીં”. આપણા નવા મુસાફરે કુંકમાં પટાબું.

“જરા તંબાકુ લેશો?” લંબુસ વાત કરવાની મતલબને જુની માફક વળગી બોલ્યો.

“નહી માફ કરો, મને તંબાકુ સહતો નથી” નવો આવનાર જરા હસી બોલ્યો.

“નહી! હાં!” આપવા ધારેલો તંબાકુનો કટકો, આખી મંડલીના ફાયલા માટે, પોતાના ગુલાબી ગાલોમાં તેનો રસ એકઠો કરવાની મહેરબાની ભરી મતલબથી લંબુશે મોંમાં ઠેસવી દીધો.

ગાલમાં રસ એકઠો થતાં તેનો નીકાલ કાઢાડવા માટે હવે લંબુશે આપણા નવા આવનાર મુસાફર તરફ તે રસની પચુકડીઓ પૂર બહારમાં ફેંકવા માંડી, જે દરેક ધુન્નરાએ પેલાને જખરો આંચકો ખાતાં બેઠાં તે મહેમી નજરના લંબુશે, મોંહોંડું ફેરવી એક મોટા શેહેરને કબજે કરી લે એવી કળાથી પોતાની અસલી જગા, સખડીની પાળપર દરોરો ચલાવવા માંડ્યો!

“એ શું?” નવા આવનાર અહરથે એક જગા તરફ ધણી ભોંકોને એકઠા થયલા બેઠા પેલા લંબુશને પુછ્યું.

“નાસી ગયલા ગુલામ માટેની જાહેરખબર!” ટોલાંમાંનો એક બોલ્યો.

નવો આવનાર ઉઠ્યો અને સંજાળથી ચરમા નાકે ચહાવી નીચે પ્રાણે વાચ્યું:—

“આ જાહેર ખબર આપનારની માલેકીનો ગુલાંમ તેના કબજા-
માથી નાસી ગયો છે. એ ગુલાંમનું નામ હ્યોર્ન હેરીસ છે જે છ ફુટ
ઉંચો, ગોરો, મુલેતો જાતનો કસબી વળ ખાધેલા ખાલ ધરાવનાર
ખુબસુરત ગુલામ છે. જાતે ઘણો દુસીઆર અને ચપળ છે. વાંચી
લખી તેમજ સારી રીતે વાત કરી જાણે છે; ખભાં અને પીઠ પર
મોઠા જખમો છે. જ્યારે તેના જમણા હાથને H અક્ષરથી દાંમેતો છે.
તેને મુલેલો યા હવતો લાવી આપનારને ૪૦૦ ગલરો ધનામમાં મળશે.”

નવો આવનાર આ જાહેર ખબર એક નાંકેથી બીજે નાકે સુધી
સંજાળથી વાચતો હતો તેટલાં સઘડીની પાળપર પોતાનું લશકરી બળ
વાપડતો લંબુસ ઉઠ્યો, અને જાહેર ખબર તરફ આવી પુગી તેના
પાટીઆંપર, તાંબાકુના રસની એક જખરી પચુકડીની નેમ તાંકી મુંગો
મુંગો પોતાની જગાએ પાછો આવી બેસો!

“અહંહંહંહં!” હાટેલવાલો દમ બરાવવા લાગ્યો “કેમ બાઈ
એમ કરવાનું કાંઈ કારણ?”

“કારણ એજ” તે ચક્રમ પણ દયાળુ દીલનો લંબુશ બીજે
તાંબાકુ કાપતાં બોલ્યો “કે જો એ લખનાર પોતે અહીં હોતો તો
તેનો પણ આ તેની જાહેર ખબરના જેવોજ હાલ થતો.”

“હું ધારૂં કે તમારું બોલવું સાત છે.” નવો આવનાર મીઠો
વીલશન બોલ્યો.

પ્રીય ધાંચનાર! એલીઝાના ખાવિંદ જીયોર્જનો એક વારનો માલેક તે આ નવો આવનાર મીઠો વીલશન હતો.

“આ જાહેર ખખરમાં જણાવેલો છોકરો અતિ ચાલાક છે એમાં તો કશો શકન નથી.” મીઠો વીલશને આગળ ચલાવ્યું. “તેને મારા કારખાનામાં લગભગ ચાર વરસ કામ કીધું હતું, જે હુંક મુક્ત દરમ્યાન તેણે એક ઉપોગી યંત્ર મોઢી કાઢાડી તેનું પેટનું મેળવ્યું હતું, જે પેટનું તેના હાલના ધણીના અસ્તકમાં છે.”

“અને હું ખાતરીથી કહું છું સાહેબ” લંબુશે ઉમેર્યું. “કે તે મુજ પોતાના ગુલામની હુશીયારીના બળથી મેળવેલા પદસા તેના મોતની ખખર આપનારને ધનામ તરીકે આપવા માંગે છે.”

અંહી હોટેલના ખાણા આગલ એક બગી આવી પુગતાં વાતમાં ખલલ થઈ. તે ગાડીમાં એક મહરથ હતો જ્યારે તેનો હાંકનાર એક સીધી ગુલામ હતો.

નવો આવનાર ધણો ઉંચો, ઘઉં વર્ણનો, ચંચલ દેખાવનો, કાલી જીણી જીણી આંખો અને છેક જીણા કાપી નાંખેલા કરચલી વલતા કાળા ભમ્બર જેવા ખાલ ધરાવનાર મહરથ હતો. તેનું અચ્છી રીતે ગોઠવાયલું રોનકદાર નાક, પટલા સીધા હોઠો, અને તેના મજબુત અવયવોએ જોનારાઓપર કંઈ અસાધારણ અસર કીધી.

સખળાંઓ વચ્ચે આસાનીથી ચાલી, ડોકાંના અણકાથી સર્વને સહેજ નમી તે જાહેર ખખર વાલી જગા આગળ આવી ઉભો.

“જીમ” તેને પોતા સાથ આવેલા સીધી ગુલામને ખુબ્યું.

હું ધારૂં કે આ જાહેર ખબરમાં દર્શાવેલા માણસને આપણે રસ્તે જોયો હતો નહીં વારૂં?”

“હા સાહેબ!” સિધ્ધી ભાઈએ જવાબ આપ્યો. “પણ મારી પકડી ખાતરી નથી કે તે એજ”

અંહીએ તે નવા આવનારે અવાચી ખાધી અને હોટલવાળા તરફ ફરી જઈ એક “રૂમ” ની માંગણી કરી.

કારખાનાવાલો મીં વીલશન, આ નવા આવનારને જોઈ કંઈ અકર વકરમાં પડેલો માલમ પડ્યો. તેણે ધારૂં કે આ માણસને તેણે કંઈ જોયો હતો નહીં—એટલુંજ નહીં—પણ તેની સાથ તેને ઓળખાણ હતી. પણ તે ક્યાં અને કવી રીતે તે તે યાદ કરી શક્યો નહીં. જરા જરામાં તે ખીગાનાને હસ્તો બોલતો યા ફરતો જોઈ તેનીપર પોતાની આંખો ઠેકવી રાખી નજર એક થતાં ખેંચી લેતો હતો. અંતે એક અચ્ચુચ યાદ તેનાં બેજમાં ચમકી ઉઠી અને તે ખીગાના તરફ એટલી તો અજબખી અને ધારૂંથી ટીકવા માંડ્યું કે તેની આ હીલચાલ પેલાના જોવામાં તુરત આવી. આવું જોઈ તે વીલશન પાસે આવ્યો.

“કોણ? મીં વીલશન?” તે વીલસનને હાથ આપતાં બોલ્યો. “મને માફ કરજો કે મેં તમને પેહેલા નહીં જોયા. હું ધારૂં કે તમે મને ઓલખોચ. શેલખી પ્રગણાનો મીં બટલર મારૂં નામ છે.”

“હા—હા—સાહેબ, હા સાહેબ” વીલશન જાણે ઉંઘની ગાફેલીમાં બોલતો હોય તેમ અચકા અચકા બોલ્યો.

“મી. વીલશન” ખીગાનાએ આગળ ચલાવ્યું. “મેહરખાંની કરી મારા ઓરડામાં આવશો? મને તમારી સાથે વાત કરવી છે.”

મી. વીલસન તેની પછવાડે ધભરાતો ધભરાતો ગયો. તે ખીગાનાએ અંદર જઈ બારણું બંધ કરીધું અને બંને હાથો ગજવામાં નાંખી વીલશનને જોતો ઉભો.

“જીયોર્જ!” વીલશન બોલ્યો.

“હા, જીયોર્જ” તે જુવાને પડધા કરીધો.

“હું તુંને કંઠાયજ ઓળખતે” વીલશન ડોળા ફાડી બોલ્યો. બ્હીકથી તેના રંગેરંગ ધુબતી હતી.

હું ધારૂં કે મેં ફત્તેહમંદીથી ખીજો વેશ ધારણ કરીધો છે. અખરોતના ઝાઢની છાલના રસથી મેં મારી ગોરી ચાંમડી નજ વર્ણિ બનાવી છે. તેમજ મેં મારા કસબી બાલને રંગી કાળા કરીધા છે. તમે જોતા હશે કે પેલી જાહેર ખખરમાં જણાવેલા માણસ તરીકે એક એક ખીગાનાથી મારું પકડાવું મુશ્કેલ છે.”

“કેવું જોખમ ભરેલું કાંમ! જીયોર્જ!” વીલશન ગભરાટ અકરાટથી બોલ્યો. “તું નાદાંનને એમ કરવાની સલાહ કોણે આપી?”

“મેં મને પોતાને સલાહ આપી!” જીયોર્જ હંશી બોલ્યો.

મી. વીલશન જો કે કોઈને દુઃખ દે એવો ન હોવા છતાં પોતાના દેશના કાનુનીને માન આપનાર મહસ્થ હતો.

“જ્યોર્જ તું તારા ઘણીના કમળમાંથી નાસી જાય છે એ જોઈ હું દલગીર છું.”

“કાંય દલગીર છો?” જ્યોર્જ શાંતીથી પૂછ્યું.

“એમ કરવાથી તું તારા દેશના કાયદાઓનો ભંગ કરે છે!”

“મારો દેશ?” જ્યોર્જ ભાર મુંકી તીખાસથી બોલ્યો, “મારી ઘેર સીવાય મારો દેશ કયો છે? અને ખુદ પાસ માગું છું કે હું યાં જલદીથી મુંકાવું!”

“તારી લાગણીઓ ખરી છે,” તે ભક્ષા ખાસતો માણસ આંખ નુછતાં બોલ્યો, “એ લાગણીઓ ખુદરતી છે; તે છતાં જ્યોર્જ હું તુને ઉત્તેજન આપી શકતો નથી. ખુદાએ જે નસીબમાં સરજ્યું તેને તાબે થવું જોઈએ.”

જ્યોર્જ અદબવાલી ગંભીરતાથી ઉભો.

“મીઠી વીલશન” તે થોડો વખત થોભી બોલ્યો “જો કોઈ જંગલી જાત તમોને જોર જુલમથી લંચકી જઈ, તમારી આખી જાદગી સુધી તમારા મોહોરદાર અને ફરજદોથી જુદા પાડી તમોને અનાજના ખેતરો ખેડવામાં દાખે તો તમો તે તમારી સરજતને તાબે થાવો કે? “ખુદાની મરજી” એવું બોલી દીલારો લેવા તમાર થાવો કે?”

વીલશને આંખો પોહોડી કરી જ્યોર્જ તરફ ટીક્યાજ કીધું.

“પણ જ્યોર્જ તુંને એટલું તો ખબર છે કેતી કેજો તુ પાછો પકડાયો તો તારો જીવ લેવામાં આવશે?”

“જ્યાં સુધી આ હથીઆરો મારી પાસ મોજુદ છે” જ્યોર્જ

કમર પટામાંથી એ બંદુકો કાઢાડી દેખાડતાં બોલ્યો. “ત્યાં સુધી હું કોઈના પણ હાથમાં જીવતો આવનાર નથી.”

“જીવો મી. વીલશન” જીયોર્જ તેની પાસે બેસી જતાં બોલ્યો. “મારી તરફ જીવો! શું હું તમારી માફક બેઠો નથી? મારા ચેહેરા તરફ જીવો! અને કેહેવો કે હું તમારા જેવો એક આદમી નથી? મી. વીલશન—અરે! માફ સાંભળો! મેં મારી માતાને મારી નજરે નજર પોતાના સાત શરજોદોથી છુટાં પડતી જોઈ છે. તે વાહાલાં ભાઈ બેનો તે માતાના દેખતાં દેખતજ જુદા જુદા ધણીઓને હાથે વેચાંયાં હતાં, કે જેઓમાં સાથી નાનો હું હતો. તેણીને પોતાને વેચાતી લેનાર ધણીના પગપર પડી તેણીએ માંગી લીધું કે મને પણ તેણી સાથે ખરીદવામાં આવે કે જેથી કંઈ નહીં તો હું એકલો પણ તેણીની આખની તાહાડક થઈ પડું. પણ અરે તે ખવીશ! કાદવના ~~લુકની~~ ~~લાતથી~~ તે મારી માત દૂર ફેંકાઈ કે જેણીને રડતી અને કલાપીટ કરતી મેલી મને મારો હાલનો ધણી લઈ ગયો.”

“વાર પછી?” મી. વીલશન આંખે રૂમાલ દાખી રાખી બોલ્યો.

“નસીબ સંજોગે મારી સાથે મારી વડી બહેનને પણ મારા હાલના ધણીએ વેચાતી લીધી. તે ખુબસુરત, ભણેલી અને પરહેજગાર બહેનને મારી સાથે જોઈ હું મારી ખુશાલી સમાવી શક્યો નહીં! પણ અંતે તે ખુશાલી માહેતમમાં ફેરવાઈ ગઈ! મેં મારી નજર આગળ તેણીની આખર લુટાતાં—પણ અરે બસ! તે માદો!” જીયોર્જ લહડી પડ્યો. “ઓ મારી માતા—બહેનો—અરે એલીઝા મારી ગરીબ મોહોરદાર!”

“તારી મોહોરશ્વર?” વીલશન અન્યથા થઈ આંખમાં આંસું લાવી બોલ્યો “તેણી શું પેલા શંભુજીને ત્યાં સુખા નથી? તે તો મજા દયાલુ માણસ છે.”

પણ દયાળુ માણસોખી પૈસાની તંગીમાં આવી પડે છે.”

“શું ત્યારે તેણે તેણીને વેચી નાંખી?”

“તેણીને નહીં પણ તેણીનાં—મારાં એક પુરાં ફરજંદને વેચવામાં આંબું. પણ તે ગુલાંમી વેપારી ખવીસના હાથમાં તે નિર્દોષ બાળક હતું આવવા પોંચું નથી. તેને લઈ તેણીની માતા કોણ જાણે કાંઈ નાહાસી ગઈ છે”

વીલશન અંતે પીગલ્યો.

તેણે જીયોર્જને જવાની રજા ખુશીથી આપી, જેમ કરતાં નોટાનું એક બેંડલ તેના હાથમાં સેરવી દીધું.

“મારા મુરખી શેઠ વીલશન” જીયોર્જ ફરમરી બોલ્યો “હું તમારા હજારો ઉપકારમાં ઘટાયેલો છું તેમાં આ એકનો વધારો છે, તે ઉપરાંત એક ભવિષ્યના ઉપકાર માટે તરફી આપવાની હું રજા લઉં છું”

“અને તે?”

“તે એજ કે જે મારી ગરીબ એલીઝા તમોને મળે તો તેણીને કેહેજો કે કોઈપણ કાસમે તેણીએ કેનેડા ખાતે જવું; જ્યાં હું પણ જનાર છું—અને નહીં તો પછી તે કીરતારની દરગાહતો છેજ!”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કાયદાપુર્વક વેપારના થોડાક નમુનાઓ.

હેલી અને તોમને આગળ વધતા આપણે એકવાર પાછા જોઈએ.

હેલી એક પત્ર વાંચતાં નીચલી જાહેર ખબર વાંચતો માલમ

પડે છે:—

વકીલો મારફતે વેચાંજી !

ગુલામો ! સીધીઓ !!

“તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરીને દીને, નામદાર કોર્ટના હુકમથી, કોર્ટના મકાનના દરવાજા આગળ નીચલા ગુલામોને વેચી નાખવામાં આવશે.

“ હેગાર	ઉમર	વરસ	૬૦ ”
“ જોન	ઉમર	વરસ	૩૦ ”
“ બેન	ઉમર	વરસ	૨૧ ”
“ સોલ	ઉમર	વરસ	૨૫ ”
“ ઓલબર્ટ	ઉમર	વરસ	૧૪ ”

આ વેચાણ માંગનારાઓના શયદા માટે કરવામાં આવશે.”

“સહી, સેચુલ મોરીસ
 ,, થોમાસ આડસો } વકીલો.

(વોશીંગટન.)

“ટોમ?” હેલીએ કપડી જાહેર ખખર વાંચી ટોમ તરફ જોઈ બોલ્યો. “તુંને દોસ્તો પસંદ છે કે?”

ખીચારા ટોમે “હા” નું ડોકું ધુનાવ્યું.

“ટીક છે સારે!” હેલી બોલ્યો “વોશીંગટન શહેરમાં પુગતાંજ આ જાહેર ખખરમાં લખ્યા પ્રમાણે ગુલાંમોનું લીલાંઉ શરૂ થનાર છે, જેમાંથી હું પણ બે ચાર ખરીદનાર છું.”

વોશીંગટન શહેરમાં આવી પુગતાં ટોમને જલમાં પુરી હેલી પોતાનું ધારેલું કામ પાર પાડવાના કાંમમાં રોકાયો.

ખીજે દલાડે સહવારના, તે શહેરની કોઈના દરવાજા આગલ પુષ્કળ લોક ગુલાંમોની ખરીદી માટે એકઠું થયું.

વેચવામાં આવનાર સઘળા ગુલાંમોને હારખંધ બેસાડવામાં આવ્યા હતા જાહેર ખખરમાં જણાવેલી હેગાર નામની ઓરત આસરે સાઠ વરસની રતાંધરી અને લુટી થયેલી ગયલી ઘરડી ઓરત હતી. તેણીએ પોતાનો એક હાથ, જાહેર ખખરમાં જણાવેલા “આલખર્ટ ઉમર વરસ ૧૪” ની ગરદન આસપાસ નાંખી ખરીદનાર ટોળાં તરફ કાકડુદીથી જોઈ ધુનતી ઉભી હતી, જે ચંચલ છોકરો, તેણીના

બોહોળાં કુટુંબમાંથી એકજ બાકી રહ્યો હતો; બાકીના સઘન્યોને, તેણીના ધણીએ એક એક પછી વેચી નાખ્યાં હતાં.

“દીકરા! દુવા માંગ” તેણી આલખર્ટ તરફ જોઈ મોટેથી બોલી
“કે કોઈ દયાલુ ખરીદનાર આપણને ખતેને સાથે વેચાતાં લે!”

અત્રે હેલી તે લોક તરફ આવ્યો, અને એક ગુલામ પાસે જઈ તેનું મોહોડું ઉગાડી અંદર જોયું, તેના દાંતો તપાસ્યા, ઉભો રાખી ટટાર કરી જોયો અને તેની પીઠ વાળી!

એક પછી એક એવી રીતે બધાંની તપાસ કરતો તે હેગારના છોકરા. આલખર્ટ, તરફ આવી તેના હાથો દાખી જોઈ, તેની ચાલાકી તપાસવા માટે કુદાવ્યો!

“એને કંઈ એકલો વેચવાનો નથી! હું બી એ “લોટમાં” છું સાહેબ! જુવો હું હજી કાંમ કરવાને શક્તિ ધરાવું છું!” હેગર ધુંજતા હાથો બતાવતાં બોલી!

હેલી આ ચસી મસી રહેલી ખુઠીઆ તરફ ધીમારથી જોઈ દુર ખસી ઉભો:

લીલાંઉ કરનારો માણસ આવી ઉભો જેણે જોઈ હેગરે, આલખર્ટને પાંસાંમાં દાખી રાખ્યો.

“આલખર્ટ! આલખર્ટ! તારી માતાના પાંસાંમાં રહે કે જેથી આપણને કોઈ સાથે સાથે ખરીદ કરે!”

“અરે માયજી!” ગભરાયેલો છોકરો બોલ્યો “મને ધારતી કે એમ થનાર નથી”

“જે એમ થશે તો તારા વગર હું જીવનાર નથી.”

લીલાંઈ કરનારના ધોધારી અવાજે જાહેર લીલાંઈ શરૂ કરીધું.
ખીડો શરૂ થઈ, અને એક પછી એક જીવતી જંગતી ચીજો જુદા જુદા ધણીઓને હાથ સ્વાધીન થવા લાગી. હેલીને એ ગુલાંમ હાથ લાગ્યા.

“ચાલ છોકરા!”

ઑલખઈને ખહાર લાવવામાં આવ્યો.

“હમોને બંને જણોને સાથે “લૉટમાં” મુકો સાહેબ!” એક ખોખરો અવાજ ચીસના આકારમાં આસપાસ પંઠરાઈ રહ્યો.

“દુર થા!” પરિણામમાં લીલાંઈ કરનારાએ તેણીને હડશેલી કહાડી.

ખીડ આપનારાઓ તરફ ખીડીક અને રડમેસ હાલતે જાતો પેસો છોકરો હેલીને નામે ઠોકાયો, જેને હેલીએ પોતા પાસ તુરતજ ખેંચી લીધો. રડતી ચશમોએ તે જુવાન છોકરો હાથ લાંબા કરી ધુજતી ઉમેલી માતા તરફ જવા માટે વક્ષમાં મારવા લાગ્યો.

“નને પણ સાથે ખરીદો એ સાહેબ! નહી તો હું મરી જઈશ.”

હેલી જવાબમાં ફક્ત દાંત કહાડતો ઉભો.

હુગરની ખીડ શરૂ થઈ, અને નજીવી કોંમતે તેણીને એક ખીજ ધણીને વેચવામાં આવી.

“અરે! એકને પણ મારી પાસે નહીં રહેવા દેવામાં આવે?”
હુગર એક હાથ મારી બોલી.

“ખુદાપર વિશ્વાસ રાખ” એક ગુલાંમે દીલાશો દીધો.

“તેથી મને શું શયદો થનાર છે?” જવાબ મળ્યો.

“ઓ માતા! માતા! તું ના રડ !” આલખઈ બોલ્યો “તેઓ કહે છે કે તારો ધણી દયાળુ છે.”

“મને તેની દરકાર નથી ! દરકાર નથી ! અરે ! આલખઈ તું માફ છેલ્લું ફરજક છે ! અરે ખુદા ! તેને પણ વેચાતો—જીવતો છતાં, દુર થતો કેમ જોઈ શકું !”

આહ્યાઓએ તેને નામે ખરીદેલા વધુ ગુલામોને પોતાને અસ્તક—
લેવા હેલી પોતાના સઘળા ગુલામો સાથે વોસીંગટન ખંદરેથી એક
સ્ટીમર પકડી, આગળ વધ્યો.

આ સ્ટીમરમાં મુસાફરી કરતાં અમેરીકન કુટુંબો ખુબ ગમતમાં ઉતરેલાં હતાં, કારણ દીવસ ઘણોજ ખુશનુમા અને હવા દીલપચીર હતી.

શું તોમ અને તેના સાથી ગુલામો પણ ખુશનુમાં દીવસની મજાહમાં ભાગ લેતા હતા ?

નહી ! કારણ તેઓને તો ટુટકની નીચે ખીજા માલ સાથે સીંચવામાં આવ્યા હતા.

“પોર્બાઓ” ઉપલાં ટુટકપરથી નીચે આવતાં હેલી બોલ્યો, “હું જોઈ અજબ છું કે જ્યારે ઉપરના સર્વ ઉતાર્યો આ ખુશનુમાં દીવસની મજાહમાં મચી રહેલાં છે, ત્યારે ફક્કત તમોજ કેમ જાણે કોઈના મોત માટે વિલાપ કરતા હો તેમ ગમગીન ચેહેરે બેસી રહ્યા છો ? આલો બધાઓ હસ્તા ચેહેરા કરી નાંખો !”

“હા સાહેબ !” સર્વ ગુલામો બોલ્યા. “પણ તેઓ હસ્તા

ચેહેરાઓ કરી શક્યા નહીં. દરેકને પોતાના વીખરાઈ પડેલા કુટુંબને
સાદ કરવું હતું.

“મારી માઈરા!” “જેન ઉમર વરસ ૩૦” નામની ચીજ
ટામના ગુંઠણપર બેઠી સાથનો હાથ મુકી બોલ્યો “મારી માઈરા,
મારી ઓરત, મારા આ હાલથી નાવાકેફ છે. ગરીબ છોકરી!”

“તેણી ક્યાં રહે છે!”

“હવે પછીના આવતાં બંદર પર આવેલાં એક હોટેલમાં તેણી
નોકરી કરે છે. અરે! તેણીને હું ફક્કત એકજ વાર જોવા પામું!”
ગરીબ જેન! તેની આ માંગણી શું કુદરતી ન હતી?

(ટામે) ખતતી કેશેશે પોતાના સાથીના ગમને દુર કરવા સમજાવી
હીલાસો દેવા લાગ્યો જ્યારે તેજ સ્ટીમરની ઉપલી કેબીનોમાં, માતા
પીતા, મોહોરદાર, ખાવિદો અને નાના બાળકો ખુદરતની ખુબસુરતીને
નીહાલતાં રંગ ઉડાવવા પડ્યાં હતાં!

“અરે મમા!” ટામની ટોલી આગલથી તુરત ઉપર આવેલો
એક છોકરો બોલ્યો “એક ગુલાંમી વેપારી પોતાની સાથે પાંચ છ
ગુલામો લાવેલો છે.”

“ગરીબ બીચારાઓ!” તે કોઈ દયાળુ માતા દલગીરી અને
ગુસ્સાના બેલ સાથે બોલી.

“શું?” પાસે બેઠેલી બીજી બાનુંએ પુછ્યું.

“કોણક ગુલામોને નીચે સીચેલા છે!” પેલી માતાએ કહ્યું.

“અને તેઓને ખેડીથી બાંધેલા છે!” ખેડાએ ઉમેર્યું.

“આપણા દેશ માટે કેવું શરમ ભરેલું!” ખીજી બાનુએ ટીકકા કીધા.

“એ બાબદની બંને બાજુ તપાસવાની છે,” એક ત્રીજી બાનુ ઉમેરાઈ કે જેની સીવતી ખેડી હતી જ્યારે તેણીના છોકરાં પાસે રમતાં હતાં. “હું તેઓ વચ્ચે ધણા વરસ વસી છું” અને મારી ખાતરી થઈ છે કે એ સીધીઓ ધણા સુખી છે.”

“કેટલાકો સુખી હશે,” પેલા છોકરાની માતા બોલી “પણ બધા નહી. મારા વીચાર પ્રમાણે એ વેપારનો બહુજ બચકાર ભાગ દયા અને લાગણીઓનો ભાગ કરી એક કુટુંબના છોકરાઓને જુદે જુદે હાથે અને પરાયે ઠેકાણે વેચી છુટાં પાડવામાં સમાયેલો છે.”

“હા પણ એમ કંઈ દર વખત નથી બનતુની!” સીવતી બાનું બોલી.

“નહી ધણી વખત—હંમેશ બને છે,” ગુલામોની હીમાયતી બાનું જુરસાથી બોલી, “હું કેનટકી અને વરજન્યા ખાતે જાતે રહેલી છું અને ત્યાં મેં એ દેખાવો ધણી વાર જોયા છે, જે દેખાવો સખતમાં સખત હૈયુ વીધી નાખવાને પુરતા છે. ધારો બાનું કે આ તમારા છોકરાઓને પકડી વેચી નાખવામાં આવે તો?”

પેલી બાનું એકાએક ઉજલી ફક બની ગઈ.

“પણ તેઓની લાગણીઓ શું આપણી સાથ સરખાવાય?”

તેણી અચકાતી અચકાતી બોલી.

“લાગણીઓ સરખાવાય? અરે બાનું! અરે! સત માનજો કે તેઓની લાગણીઓ આપણા કરતાં વધુ તિક્ષણ છે.”

આ વાત ચાલતી હતી તેટલાં સ્ટીમરે નવું બંદર આવતાં થોભી લંગર નાંખ્યું.

જતા અને આવતા ઉતારોઓની ધમાલ ‘બચ્ચે કાળા પોપાકથી સળયલી એક ઓરત, આંધલી ફાંફલી બની ઉતારોઓની આસપાસ બેઠી નીચેના ટુટકપુર જ્યાં ગુલામોની ટોલી બેઠી હતી ત્યાં દોડી ગઈ અને “જોને ઉમર વરસ ૩૦” નામની ચીજનાં ગલાંની આસપાસ હાથો નાંખી, છાતી ફાટી નાંખનારી કલાપીટ કરવા લાગી.

અરે પણ એ વાતોનું ખ્યાન—સળલાંના ફાયદા માટે નબલાંના જીગરોની છુંડાતી, દાજતી, અને ટુટતી દોરીનું ખ્યાન વધુ કરવાની જરૂર નથી; તે એક કે જેની માલ શક્તિમાંન નજર યોગમ ખુલી છે તે એ કારોબારથી વાકેફ છે—બાકી સુધરેલી પ્રજાઓને એ બાબદનો શું ખ્યાલ!

બંદર કરી સ્ટીમરે પાછું લંગર ઉંચકી સડસડાન પાણી કાપવા માંડ્યું.

સ્ટીમર ઉપડતાં તોમ અને ખીજ ગુલામો આગલ, હેલી એક સિધ્ધી ઓરતને લઈ આવ્યો. આ ઓરતના હાથમાં એક બાળક હતું જેને તેણી ખુબ હસાવી રમાંડવા લાગી.

તેણીને ટોમથી જરા દુર બેસવાનો હુકમ થયો.

થોડો વાર અહીં તહીં ફેરા આંટી ખાઇ, હેલી અચમુચ તે ઝોરતની પાસે બેસી ગયો અને તેની સાથે સીકતથી વ્રાતે ઉતર્યો.

ટામે આસ્તે આસ્તે તે ઝોરતના મુખપર ધાસ્તીની નિસાંણીઓ ફરી વળતાં જોઇ, અને અતે તેણે જોયું કે તેણી હવે તો ધણાજ ધબરાટથી જવાબ દેતી હતી.

“હું માનું નહીં! હું માનું નહીં!” તેણી આસ્તેથી વાત કરવાનું છોડી ઇધ મોટેથી બોલી “તમે મારી મશકેરી કરો છો.”

“પણ આ વાંચ્યાથી તો તારી ખાતરી થશે કેની?” હેલી ગ-જવામાંથી કાગજ કાઢાડતાં બોલ્યો, “આ જો વેચાંનની યાદી છે અને અહીં તારા ધણીની સહી છે. તારે માટે પોહોરીઆં જેવા સીકકા આપ્યા છે સમજી!”

“અરે તે મને કદી ઠગે નહીં! હજીખી એ વાત મારા માન-વામાં આવતી નથી.” તે ઝોરત બધતાજ જતા ધબરાટથી બોલી.

“તારે જોઇએ તો અંહી કાઢને પુછી જો,” હેલી બોલ્યો, “ભાઇ જીવેની!” પસાર થતા એક માણસને પકડીને તે બોલ્યો. “જરા મેહોરખાની કરી આ વાંચો! આ ખુબખ માફ માનતી નથી.”

“વેચાણુ યાદી છે,” પેલો માણસ વાંચતાં બોલ્યો, “હું જોને ફાસડીક, મારી શુલાંમડી લુશી અને તેણીના બચ્ચાંને આ લખ્યાથી મી. હેલીને વેચી નાખું છું.”

“મને તેણે કવી ઠગી!” તેણી ચીસ પાડી બોલી, “અરે પણ હજીખી કંઈ લુલ્લ હશે.”

“નહી ગરીબ ઓરત,” તેણીનો કદલાટ સમજી એકલા થયલા લોકોમાંનો એક સખસ બોલ્યો.

તે ઓરત મુંગી રહી ગઈ. પણ તેણીના મુંગા મોંનો દયામણો દેખાવ રાગવાને ખસ હતો, તેણીએ મોતાના પ્યારાં ફરજંદને ખુબ છાતીએ દાખલું, જાણે તેને કંઈ લઈ જતું હોય.

છાતીએ વાળગાવેલું બુલકું આસરે બે વરસની ઉમરનું અતિ મજબુત અને તંદરોસ્ત હતું.

“પોયોં ધણો સરસ છે!” ઉતાડીઓમાંનો એક શખસ ગળવામાં લાથ નાંખી તેને જોતો બોલ્યો “એની ઉંમર શું?”

“બે વરસ” પેલી કમનસીબ ઓરતે ખીહીતાં ખીહીતાં જવાબ આપ્યો.

આ વખતે હેલી પેલી ઓરતથી થોડે દુર ઉભો હતો, જેની પાસે પેલો સવાલ કરનાર જઈ ઉભો.

“ગુલાંમડી હુશીઆર લાગે છે!” તેણે હેલીને કહ્યું “એને શું દક્ષિણ તરફનાં ખેતરોમાં લઈ જવો છે?”

“હા!”

“ખેતી માટે?”

“હા, મને પ્લાન્ટેશન (ખેતરોના કામ) માટે એક મોટો ‘ઓરડર’ બજાવવાનો છે અને હું ધારૂં કે હું તેણીને તે ‘લોટમાં’ મેલીશ.”

“પણ ખેતીના કામ માટે એના બચ્ચાંનો શો ખપ?”

“પેહેલ્લી ટકે હું તેને વેચી નાંખીશ ” હેલી ખીડી સહગા-
વતાં બોલ્યા.

“ સસ્તાંમાં કે ? ”

“ ખાતરીથી કહી શકતો નથી ” હેલી બોલ્યો. “ એ દેખાવમાં
કેવો સુંદર, ચપળ, માતેલો અને મજબુત છે ! ”

“ દશ ડોલર ! ” પેલાએ ખીડ મુકી !

હેલીએ ડોકુ ધુંણાવ્યું.

“ પચાસ ડોલરથી ઓછું લેનાર નથી ” તે બોલ્યો.

ભાંજગડ કરતાં તેઓએ ૩૦ ડોલરની કીંમતે સાદું કીધું.

“ તમે ક્યાં ઉતરો છો ? ” હેલીએ ધરાકને પુછ્યું.

“ લુધવીને ખાતે ” જવાબ મળ્યો.

“ લુધવીલે ? ” હેલી બોલ્યો “ અઝી ટક ! આપણે ત્યાં ઝઝ-
કલાંમાં પુગીશું અને તે વેળા એ પોચાં સુતેલો હોવો જોઈએ, મને
ઘોંઘાટ અને રડાપીટ પસંદ નથી. હું હંમેશ માફ કાંમ શીકતથી કંઈ
છું. કહું તે વખતે તમે તેને ઉઠાવી જજો. ”

અને કીંમત પગાર થવા સાથ ચોક્કસ દસ્તાવેજો વેચનારના
હાથમાંથી લેનારના ગળવામાં જઈ પડ્યા.

નિકાલ આવી ગયો ! પેલું દુધમળ બાળક ખીજની માલેકીનું
થઈ ગયું !

લુધવીલેના બંદરમાં બોટે લાગર નાંખ્યું.

આ વખતે મેલી ઓરત બર ઉધમાં પડેલાં બાળકને લઈ બેઠી હતી પણ હાથપીલેનું નામ પોકરાતાં સમજી તુરત ઉઠી ઉભી થઈ, અને બાળકને સંભાળથી ચટાઈપર સુવાડી તે બોટની એક બાજુએ જઈ ઉભી કે બાંદરપર કામ કરતા પોતાના ખાવિંદની તે છેલ્લી મુલાકાત લઈ શકે.

“આ ટક કીક છે” હેલી તે છુતેલાં બાળકને ઉચકી ખરીદનારને આપતાં બોલ્યો.

“એને જગાડતાં ના હાં નહીં તો વાત ભારી પડશે!”

ખરીદનાર તે બાળકને સંભાળથી લઈ થોડી પળમાં પોખારા ગણી ગયો !

બોટ ઉપડતાં મેલી ઓરત પોતાની ઉમેદમાં નાઉમેદ થયેલી હોવાથી ગમગીનીએ પોતાની જગા પર પાછી ફરી, જ્યાં તેણીએ હેલીને બેસેલો જોયો.

જયારે બચ્ચાંની જગા ખાલી હતી!

“અરે! આહ! કાહાં છે! કાહાં—” તેણી ગુંગલાઈ જઈ બોલવાની કોશિશ કરવા લાગી.

“હુશી” હેલી બોલ્યો, “તારાં બલાં માટે મેં તારા છોકરાને એક સારા ધણીને લાયકે વેચ્યો છે. ખેતીના કાંમમાં તું એકતો હાડમારીમાં પડે ત્યારે તારાં બચ્ચાંની હાડમારી તારેથી કેમ ખમાતે? યાદ રાખજે કે એનો નવો ધણી એને સારી રીતે ઉછેરશે.”

હેલી આ ગુલામડી તરફથી શોર બકોર અને ચીશોની આશા રાખતો હતો.

પણ તે કમનસીબ ઓરતે એક પણ ચીસ પાડી નહી. જુદાઇનો ઝેરી તીર આબાદ તેણીના કલેજમાં બેસી જવાથી તેણી બેફાંમ બની ગઈ.

તમ્મર આવતાં તેણી બેસી ગઈ. હાથો જોર વગરનાં બની બાજુએ પડ્યા, અને તેણીની આંખો એકજ જગાએ ટગર ટગર દીકી રહી.

હેલી તેણીને દીકાશો દેવા ગયો.

“હું કમુલ કરૂંચ કે તુને પેહેલ્લાં તો ઘણું ભારી લાગશે, પણ મને તેમ કરવા વગર ચાલ્યું નહી, તું ગઈ—”

“અરે સાહેબ! બસ! બસ!” તેણી બોલી.

“તું એક ચંચલ છોકરી છે,” હેલીએ ચલાવ્યું “હું તારું સાફ જ કરીશ. દક્ષિણ તરફ જતાં હું તુને એક અચ્છો ખવિદ અપાવી—”

“અરે!” સાહેબ, ખુદ ખાતર હાલ તુરંત મારી સાથે વાત કરવાનું મોકુફ રાખો.”

હેલી વધુ બોલવામાં સાર નહી જોઈ ત્યાંથી ઊઠી બોટના ખીજ ભાગમાં ગયો.

“રાહ પર આવી જશે!” તે જતાં જતાં બબડ્યો.

પેહલ્લાંથી તે છેલ્લાં સુધી આપણા ટોમે આ સાઠું તપાસ્યું હતું.

બરૂના સાંયાની માફક ધુજતી, જીવતી, જાગતી, લોહી અને માસની બનેલી તે ગરીબ ચીજનું કમકમાટ ભરેલું દુઃખ જોઈ તેનું હૈયું અંદરખાનેથી લોહીની ધારા રેડવા લાગ્યું, કે જે ચીજને—અરે ! એક અમ્મર આત્માને—અમેરીકન કાયદો, જે ગાંસડાં પોતલાં અને પીપો વચ્ચે તેણી પડેલી હતી તે વર્ગમાં ગણવાને તૈયાર હતો !

તોમ તેણી આગળ ગયો અને ગામો પરથી સરી પડતાં આં-સુઓ નુંછતો, તે મોટાં દીલનો અદના ગુલાંમ, દુઃખમા પડેલીને દીલારો દેવાની ધણી કોપેશ કરવા લાગ્યો, પણ તેણી ફક્ત ટગર ટગર ટીકવા શીવાય બીજું કંઈ કરી શકી નહીં.

રાત પડી. સમજી શાંત થઈ ગયું. સવંળાં બરઉંધમાં પડ્યાં. અરે ! દીસનો બનેલો બનાવ બે જણ સિવાય સર્વ લુકી ગયાં !

ટોમ અને પેલી ઓરત જાગતાં પડેલાં હતાં.

મધરાતને સુમારે તોમ પોતાની પાસે કંઈ સંસારો સમજતાં, ઉડી બેઠો અને તુરતજ તેણે પોતા પાસેથી એક કાળો આકાર પસાર થતાં જોયો, જેની પાછળ કાંઈ પાણીમાં પડવાનો અવાજ આવ્યો.

ટોમને પોતા સિવાય કોઈએ આ બનાવ જોયો યા સાંભળ્યો હોય એવું લાગ્યું નહીં.

પેલી ઓરતની જગા તરફ નજર કરતાં તે ખાલી જણાઈ.

સંધે તપાસ કરવા બાદ ટોમ અનુમાનપર આવ્યો કે પાણીમાં પડનાર પેલી ઓરતજ હતી.

ત્યારે અંતે તે ચીરાયત્રું નાનું જીગર શાંત થયું ?

હા !

અને તેણીને પોતાના પેટામાં સમાવનાર નદીએ, જાણે કંઈ બન્યું નહીં હોય તેમ છોલ મારવાનું ચાલુંજ રાખ્યું !

ધીરજ ! ધીરજ ! આવા દુઃખદાયક બનાવોના બ્યાન વાંચી જેઓની લાગણીઓ ઉચ્છેરાતી હોય—જેઓ ગુસ્સાને શરણ થતાં હોય તેઓએ ધીરજ રાખવી ! દુઃખનો એક ઝટકો, દુઃખીઓનું એક આંસુ પણ તે માહકૃપાળુ સાહેબથી અંજાણુ નથી. તેની ફતેહનો પણ એક દીવસ આવશે, જે વખતે ગુલામી વેપાર તે કારતારની આ બોહોળી સલતનતમાંથી જડમેખથી નાબુદ થશે !

સહવાર પડતાંજ હેલી ઉઠી આવી પોતાના માલની ખબર લેવા આવ્યો પણ આવતાં વાર તે દધાધ ઉભો

“તે બીચારીએ તો આપઘાત કીધો !” તોમે શાંતીથી તેની અભયબી દુર કીધી.

હેલી ઘણો દલગીર થયો ખરો, પણ દયાનો એક અંસ પણ તેના એહેરા પર માલમ પડ્યો નહીં, કારણ પ્રીય વાંચનાર હમોએ આગળ જણાવ્યું તેમ તેને એવી બાબદોતો જગરો અનુભવ હતો.

અને તેથીજ મોતના દુતની પધરામણી પણ તેનાં જીગર પર જરા પણ અસર કરવા પાંખી નહી.

ગજવામાંથી ધીરે રહી નોંધપોહી બાહાર કાઢાડી તેણે તે “ચીજ”ને માટે ખોટ દર્શાવનાર પાનામાં નોંધ લીધી !

પ્રકરણ ૧૧ મું.

—♦—

ઈવેનજેલીન !

—☼—

પોતાની સારી ચાલચલણે અંતે ટામે હેલી જેવા કંગાળ માણસનો પણ વિશ્વાસ મેળવ્યો. શહરઆતમાં તેની ઉપર આખો દીવસ ચોક્કી પેહેરો રાખવામાં આવતો હતો અને રાતને વખતે બેડી સિવાય તેને સુવા દેવામાં આવતો ન હતો; પણ વગર ક્યારેની તેની ધીરજ અને બહારના દેખાવના સંતોષે હેલીને આસ્તે આસ્તે તે સખતાઈઓ દુર કરવારે દોરવ્યો, અને રક્તે રક્તે ~~જાન~~ બોટપર ન્યાં ગમે ત્યાં અને અને કોઈખી વખતે શરવા હરવાની છુટ મળી.

આ છુટનો ઉપયોગ ટામે ઘણી સારી રીતે કર્યો. આજશાઈમાં પોતાનો વખત ગુમાવવાને બદલે બોટના ખલાસીઓ અને અમલદારોને તે પુરં ઉલટથી મદદ કરવા લાગ્યો, અને પોતાના હમેશના શાંત અને પરોપકારી સ્વભાવે તેણે બોટના સર્વ કામદારોનો ચાહ દુક વખતમાં મેળવ્યો.

ઉતાડોમાં સેંટ કલેર નામનો તવંગર જવાન પોતાની મોહોરદાર અને આસરે નવ વરસની એક બેટી સાથે સફર કરતો હતો.

સેંટ કલેરની આ બેટી, અવાર નવાર બોટના સઘળા ભાગમાં ફીરતી હતી.

તેણી બાળપણની સંપૂર્ણ ખુશ્મસુરતી ધરાવતી હતી છતાં તેણીની અદામાં છોકરવન લાડની ઘેરલાજરી દીસ્તી હતી. તેણીનું કપાળ કંઈ શીરેસ્તાઈ તુરથી ઝમકતું હતું જે ફક્ત કોઈ ખુદાઈ અને પરહેજગાર માનવીમાં જોવામાં આવે છે.

ચેહેરાની સંપૂર્ણ ખુશ્મસુરતી કરતાં તેમાં સમાયલો કંઈ વિચિત્ર દીક્સોજીભર્યો દેખાવ વધુ ખેંચાણુકારક હતો જે સૌથી મંદ અને એકમાર્ગી માણસને પણ કોઈ ન સમજાય તેવાં કારણુને લીધે ખેંચવાને પુરતો હતો.

માથાનો આકાર તેમજ ગરદન અને છાતીનો ભરાવ ખરેજ ખાંનદાંની દેખાવ રજુ કરતો હતો, જ્યારે વાદલાંની માફક હડતા, ભરેલા અને લાંબા, ઘેરો સોનેરી રંગના બાલ અને ગંભીર નીરાકાર બંધુ આંખો દરેક જણનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યા હતાં.

ઉંમરે બાળક છતાં ધવેનજેલીન સવળાં બાળકાથી જુદી પડતી હતી !

વારંવાર તેણી ટોમ અને તેના ગોઠ્યા ગુલાંમ—ગુલાંમડીઓની વચમાં ઉભી રહી દલગીરી અને ગુંચવાડાની ઢપે તેઓ તરફ જોતી અને પોતાના નાજુક હાથોથી તેઓની બેડીઓ સહેજ ઉંચકી એક ધીમી નીઓમ વાંખી ત્યાંથી ચાલી જતી; પણ હુંક વખતમાં પાછી ફરી હાથોમાં પકડેલી સ્વાદીષ્ટ ખાણાની ચીજો તે કમનસીબો વચ્ચે માથાથી વેંહેચી આપતી હતી.

“તારું નામ શું ?” એક દિવસે તેણીએ ટોમને પુછ્યું.

ટોમ પોતાનું નામ જણાવ્યું.

“અને તું ક્યાં જાય છે?” વળી તેણીએ પુછ્યું.

“મનિ ખખર નથી” ટોમે જવાબ આપ્યો.

“ખખર નથી?”

“એટલુંજ હું જાણું છું કે મને કાઢને હાથ વેચવા માટે લઈ જવામાં આવે છે. કાઢને તેનો સાહેબને ખખર”

“મારા પપાજી તુને જરૂર વેચાતો લેશે!” ઈવેનજેલાઇન ને હુને હવે પછી નેણીના લાકડાં નામ “ધવા”થી ઓળખાઈ તેણી દયાથી બોલી.

“ઉપકાર થયો, નાના શીરેસ્તા!” ટોમે આભાર માન્યો.

બોટ ચોક્કસ ખંદરપર, ખાળવાના લાકડાંનો જથ્થો લેવા માટે લાંબર નાંખ્યું.

ધવા પોતાના પેદરનો અવાજ સમજી ટોમ આગળથી ચાલી જઈ તેની પાસે આવી ઉભી, જ્યારે ટોમ નીચેના ટુટકપર જઈ લાકડાં ચઢાવવાના કાંમમાં ખલાસીઓને મદદ કરવા લાગ્યો.

બોટ પાછી ઉપડતાં સુધી ધવા અને સેંટ ક્લેર બોટની એક બાજુએ કટેરાને અટકેલી ખુશ વાતો કરતાં ઉભાં હતાં; પણ તેટલાં તેનાં ઉપડવાથી એક આંચકો લાગતાંજ ધવાએ પોતાનું સમતોલપણ ખોઈ દીધું અને પાણીમાં ડુબી પડી.

સેંટ ક્લેર ગાંડો જેવો બની જઈ પોતાને તરતાં આવડતું નહીં હોવા છતાં પાણીમાં કુદવા જતો હતો તેટલાં કોષ્ટકો તેણે અટકાવ્યો, કારણ એક અચ્છે તરનાર અત્યાર આગમજ પાણીમાં પડ્યો હતો.

ધવાના પાણીમાં પડતી વખતે ટોમ નીચલા દુટક પર ઉભો હતો. જોણે એ બનાવ જોય તુરતજ પાણીમાં છુપવાનું, અને તે પોહોલી છાતી ધરાવનાર મજબુત ગુલાંમ રહેલાધથી પાણીપર ટકી રહી, ધવાને પાણીમાંથી પેહેલી વાર ઉપર આવતાંજ પકડી પાડી ટપકાતી અને બેસુદ્ધ હાલતમાં આસાંનીથી ઉપર આપી દીધી, જ્યાં સંઘળા હાથો ગોચા એકજ હાથ બની આતુરતાથી તે શીરેસ્તાને લેવા તકબી રહ્યાં હતાં.

* * * * *

રાત પુરી થઇ દીવસ ઉગતાં આસરે સત વાગતાને સુમારે ન્યુ આરલીયોં શેહેર કે જ્યાં સેંટ ક્લેર અને તેનું નાનું કુટુંબ ઉતરનાર, હતાં ત્યાં બોટે લંગર નાખતાં ઉતારાઓની ધમાલ અને ગામડાં તેના દરેક ખુણામાં સંભળાવા લાગી.

ટોમ અદબવાળા ઉભો રહી બોટના એક બાગપર મજેલી એક ટોલકી તરફ આતુરતાની નજરે જોતો હતો.

આર જણાની બનેલી આ ટોલકીમાં શુંદર ધવા જોણે કંઈ બન્યું નહીં હોય તેમ ખુશાલ પણ રહેજ શીકકી દેખાતી હતી, બપકાદાર તુમાંખી દેખાવનો સીધો સરોવર જેવાં કદનો તેણીનો પીતા સેંટ ક્લેર, હાથની કોણીઆ એક રૂની ગાંસડીપર ટેકવી તેપર પડેલી નોંધ પોથીમાં નજર નાંખતો અને હેલી તરફ અરધી રમુજ અને અરધા ધીકકારની અદાએ તેના માલની સીશતમાં તેનું બોલવું સાંભળતો ઉભો હતો જ્યારે ધવાની માતા આ તમાશે જોઈ હસતી હતી.

“ટોમની કીમત માટે તું શું માંગેછે?” સેંટ ક્લેરે હેલીનું સાંભળી લાઇ પુછ્યું.

“૧૩૦૦ ડોલર ટોમ જેવા ગુલામ માટે કંઈ મોટી રકમ કહેવાય નહી. મને કંઈ એમાં મોટો નફો મળનાર નથી! ફક્ત મારો એ ગુલામ તમો જેવા સારા માણસના હાથમાં આવે તો સુખી થાય એવીજ મતલબથી હું એને એટલી નાની રકમ માટે આપવા તૈયાર છું!” હેલીએ પોતાની સીકત ચલાવી.

“ગરીબ મીઠું હેલી!” સેંટ ક્લેરે ટકારથી બોલ્યો “એ ગુલામ પર મેહેરબાની કરવા ખાતર એટલો બધો ભોગ ક્યાં આપે છે?”

“પપાજી જે તોમને ખરીદો!” રબેને કંઈ બંગાણુ પડે તેથી ખીલતાં હવાએ કાકગુદીથી માંગી લીધું.”

“કાંય?” સેંટ ક્લેરે પુછ્યું.

“હું એને સુખી કરવા માગું છું” શીરેસ્તાઇ જવાબ મળ્યો.

મુઝે મોંહોંડે સેંટ ક્લેરે ૧૩૦૦ ડોલરની રકમ, નોટોના આકારમાં, હેલીના હાથ મુકી.

હેલીએ નમી નમી, વેચાંણુ યાદીના એક ફોર્મ પર જોઈતું લખાંન અને સહી કરી સેંટ ક્લેરના હાથમાં મુક્યું જે સાથ ટોમ પણ તેના કબજામાં આવ્યો.

સેંટ ક્લેર પોતાના કુટુંબ અને નવા ગુલામ સાથ બોટમાં બેસી શેહેરના કીનારા પર ઉતર્યો, જ્યાંથી તેઓને લેવા આવેલી એક બપકાદાર બુહામમાં બેસી તેઓ કલાકએકની મંજલ પછી પોતાના મકાનના દરવાજા આગળ આવી પોહોંચ્યાં.

આ મકાનને મેહેલની ઉપમાં આપ્યે તો કાંઈ ખોટું કહેવાય નહીં.
તે વિશાળ ખાંધકાંમતની આસપાસ ચારે બાજુઓ આવેલી ગેલ-
રીઓ કાતરકામથી ભરપૂર મુરીશ ચારકાંઓ, નાજુક થાંભાઓ અને
જાત જાતના સંગેમરમરના પુટલાંઓથી ખીરાજ રહી હતી, જેઓનો
હામ બાદશાહી ભપકાને પણ લુલાવે એવો હતો.

ગુલઝાર બાગની વચમાં આવેલો ફુવારો આસપાસ આવેલા
સુગંધી ફુલોના ક્યારાઓમાં રૂપેરી પાણી ઝરમર ઝરમર ઉઠારી તેનાં
સુગંધથી આસપાસની હવાને તર કરી નાંખતો હતો, જેના કુંડમાં
સોનેરી રૂપેરી સંખ્યાબંધ નાની માછલીઓ કુદાકુદ કરી રહી હતી,
અને બાગની ચોમેર સુગંધી મોહોરોથી લગ્ની ગયેલાં નારંગીના મોટાં
ઝાડો પોતાનો નરમ છાંયો નાંખી સુરજના તડકાંથી તે મેહેલમાં વસનારાં
ભાગ્યશાહી માણસોને બચાવી રાહત આપતાં હતાં,

સુવાળાં પાંદડાં અને આતશી રંગના ફુલોવાલાં દાડમના ઝાડો,
સામળા રંગના કલગીદાર જેસામીન ફુલોના ક્યારાઓ, ગુલાબના ફુલોથી
જુલાતી ડાહીઓ, અને મોગરાં ચંમેલી, વગેરે ફુલોના નાનાં ઝાડોથી
તે બાગ મનહરજી બની રહ્યો હતો.

જેલરીની આસપાસ ભપકાદાર પરદા નાંખેલા હતા કે જેથી
સુરજનો તાપ અંદર દાખલ થઈ શકે નહીં.

ગાડી બહાર આવી ઉભી રહેતાં સેઠ શેઠાંણીને ઓરતેકબાલ લેવા
માટે ગુલાંમ મરદ ઓરતો અને બચ્ચાંઓ તે બાદશાહી મકાનમાંથી
નીકલી આવવા તલપી રહ્યાં, પણ તેઓને તેમ કરતાં મુલોટો જાતના
જોરી ચાંમડી ધરાવનાર ભપકાદાર પોપાકમાં સળયલા વડા ગુલાંમે
હુકમની ઢપે અટકાવ્યાં.

“આપણાં ઘણીને હું એકલોજ પેહેલો મળવા માંગું છું.”
તેણે તોરમાં કહ્યું, “શેડ મારી સાથ ‘સેંકલેડ’ કરી રહ્યા પછી તમે
સધળાં મળવા આવજો !”

મોજા આને લાડથી છડા ગયતા આ ગુલામના હુકમને સર્વ
કાંઈ માન આપી અચડી ઉભાં.

ગોડવાળુ પ્રમાણે વડો ગુલામ મીઠું એટલેક પોતાના ઘણીને હાથની
પેહેલેલી “શેડલેડ” લેવા પામ્યો, જે પછી બીજા ગુલામો સાથ વા-
તચીત કરી સેંટ ક્લેર સર્વને લઈ અંદર દાખલ થયો.

અંદર દાખલ થતાંને વાર ઈવા એક ગોરી ગુલામડી તરફ દોડી ગઈ
અને તેણીને વલગી પડી પ્યારથી તેણીના કપાલપર એક બોસો લીધો.

“આહ! મેરી !” ઈવા બોલી, “આપણે પાછાં મળ્યાં !”

તેણીના આ કામ માટે મીસીસ સેંટ ક્લેરે ઇવાને ખુબ ધમકાવી.

“એક ગુલામડી સાથે આટલી છુટ !”

ઈવા રૂશાર્દ જઈ બીજી તરફ જતી રહી.

ગરીબ બીચારો ટોમનો તે મકાનનો બપોલો જોતો ઉભો રહ્યો.

મખમલી ગાલીચાઓ, ચારસાઓના તખતાઓનો ઝલકાટ,
પીકચરો, પુટલાં અને રેશમી પરડાઓની ઝમક જોઈ તે બીચારો
અંદર પગ મુકવાને પણ બહીવા લાગ્યો.

ટોમને નવો જીતો કરવા માટે વડા ગુલામ એટલેકને સોંપવામાં
આવ્યો, જેણે ટોમને બીજા ગુલામોની રમુજ વચ્ચે આપેરા-ગ્લાસથી
તપાસી, કાંઈ દોવસ આ નવો આવનાર પોતાની જગા લેશે એવી
ધારતી વચ્ચે ઘણાજ નાંખુશીયાં પોતાને હવાલે લીધાં.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

કુટાપણા માટેની લડાઈ.

આ વાર્તાની નાયકા એલીઝા તરફ આપણે એકવાર પાછું ધ્યાન દોડાવ્યો. — — —

વોન ત્રામ્પેના હાથમાં મીઠા બર્ડ સેનેટરે એલીઝાને સોંપ્યાને લગભગ દશ દીવસ વીતી ગયા, જે અરસામાં એલીઝાના બાજમાં કાંઈ નવું જુનું બન્યું નહીં. આજે એલીઝા પોતાને આશરો આપનારના મકાનમાં એક ખુરશીને અધેલી દલગીર ચેહરે આસપાસ બેઠી બેઠી હતી. તેણી ઘણી નુખાઈ ગયેલી તેમજ શીકકી લાગતી હતી.

એલીઝા પાસે તેણીનો મેજબાન ઉંડા વીચારમાં બેઠો હતો.

પણ તેના વીચારમાં ખલલ કરવા કોઈએ ઝડપથી દાખલ થયું.

“કાણું નોરમન?” વોન ત્રામ્પે ચોંકી ખડો થઈ બોલ્યો.
“કાંય? એટલા ધભરાટનું કારણ શું?”

આ આવનાર વોન ત્રામ્પેનો જુવાન બેઠો હતો.

“જલદી કરો! ઉતાવળ કરો!” તે બોલ્યો, ‘બનતી ઉતાવળે આપણને એલીઝાને નહસાડવી જોઈએ. અહીંથી બે માઈલ દુર આવેલાં હોટલમાં બે

બદમાશો ઉતરેલા છે, જેઓને એલીઝાને પકડવાવિષેની ગોઠવણ કરતા મેં મારે કાંને સાંભળ્યા છે.”

એલીઝા ધબરાઈ જઈ રડવા લાગી.

“વધુ વખત અહીં રહેવું સલામતીભર્યું નથી.” વોન ત્રામપે બોલ્યો, “પણ એલીઝા તારે જરા પણ શીકર કરવી નહી. મારેથી બનતા કપાયો લઈ હું તને બંચાવીશ.”

ગાડી જોડવાનો હુકમ આપી વોન ત્રામપે પોતાના બેટા એલીઝા અને હેરીને લઈ નાસ્તાપર બેઠો અને તે બલાસ થતાં પોપાક સજી. ગાડીમાં તેઓ સાથ સ્વાર થયો.

“તારી પીસ્ટોલો તૈયાર છે?” તેણે પોતાના બેટાને પુછ્યું.

જવાબ “હા” માં મળ્યો.

તેણે ઘોડાઓને છોડી મેળ્યા, અને બરફથી ઢંકાયેલી જમીનપર આંચકા ઉંચડી વચ્ચે જીવપર આવી અતિ ઝડપે રસ્તો કાપવા માંડ્યો. એક આખા દીવસની આવી મંજલ પછી એલીઝાની ધાસ્તી ઘણી કમતી થવા લાગી.

પણ આસરે પ્રાંચ વાગાને સુમારે પછવાડેથી આવતા ઘોડાઓના ખુદલાં પગલાં સમજી તેણીને અચબુચ ફાળ પડી આવી અને ધુન્નતાં ધુન્નતાં તે અવાજપર તેણીએ ખુદા વોન અને તેના બેટાનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

ગાડી અટકાવી નોરમન તેમાંથી કુદી પડ્યો અને એક ટેકડીપર

ચહુડી જમ દુર ટીકવા લાગ્યો જેમ કરતાં આસરે છ માઇલને છેટે તેને આઠ દશ ઘોડેસ્વારોના ઝાંખા આકારો નજરે પડ્યા.

“ સામે દેખાતા ખડકની અંદર બસવાની જગા મને ખબર છે.” નોરમન ગાડીમાં જેસી તેને પુર જોરથી દોડાવતાં બોલ્યો.

એલીઝા ધારતી ખાંધ હેરીને ધડકતી છાતીએ દાખી બેઠી અને વોન તથા તેના બેટાએ કાંમ પડે વાપડવા પોતાની પીરટોપોના ઘોડા ચહુડાવ્યા.

અંતે નોરમને ચીતેલા ખડક પાસે આવી પુગતાં ગાડી થોખાવી તેઓએ ઝડપથી એલીઝા અને હેરીને ઉતારી પ્રાડ્યાં, અને તેઓને સાથે લઇ, તે ખડકની ટોચપર ચહુડી ગયા. અહીં આવતાં તેઓની નજરે એક કોતરી કાઢાડેલો રસ્તો માર્ગમ પડ્યો જે પરથી ફક્ત એકજ માણસ પસાર થઇ શકતું હતું. એક એક પછી સધળાંઓ આ રસ્તાપરથી ચાલી વચ્ચે આવેલી આસરે એક વાર પોહોળી ખાહી કુદાગ્રી એક કોતરી કાઢાડેલા ગુફામાં દાખલ થયાં.

પુઠે આવતી ટોલકીમાં વાંચનાર અનુમાન કરે છે તેમ બુન્યન, તેનો ગોઠ્યો માર્ક્સ, બે કોન્સ્ટેબલો, અને ચાર બાડે લીધેલા સખસો હતા જેઓને એક પીંદાંમાંથી દારૂની લાલચે નાસતા ગુલામોને પકડવાની મજાહ આપવા માટે લાવવામાં આવ્યા હતા.

ખડક નીચે આવી પુગી તેઓ એક એકમાં મસલત કરી ઉપર ચહુડવાની તૈયારીમાં હતા તેટલાં જુદો વાન ત્રોમ્પે ખડકના મથાળાંપર આવી, શાંત અવાજથી બોલ્યો.—

“અહરથો તમો કાણુ છો? અને શું માંગો છો?”

“હમો નાસી ગયલી એક ગુલામડી અને તેના છોકરાને પકડવા માંગ્યે છીએ.” ખુન્યન બોલ્યો. “શું તેણી તારી સાથ નથી ખુદા?”

“હા” વાન ત્રામ્પેએ જવાબ આપ્યો, “કેનટકી પ્રગણામાં વસ્તા એક મી. શેલખી તેણીને પોતાની એક ગુલામડી તરીકે ગણતો હતો; પણ હાલ ખુદાની ખલકતની જુમીપર તેણી એક છુટાપણુ બેગવનાર પ્રાણ છે, અને યાદ રાખવું કે જેથી કોઈ તેણીને પકડવાની કોશિશ કરશે તેની સાથે તેણીના હિમાયતીઓ બચાવ માટે લડવા તૈયાર છે, માટે સૌથી પહેલાં ઉપર આવનારે પોતાને સુવેલોજ સમજવો!”

“છઠ્ઠા! છટ્ઠા!” એક માતેલો પુલીશ કોન્સ્ટેબલ બોલ્યો “અયે ખુદા તારે એમ બોલવું સમજાર નથી. તારે જાણવું જોઈએ કે હમો પુલીશ અમલદારો છીએ અને કાયદા અને સત્તા હમારી તરફેણમાં છે, માટે કંઈથી ખટપટ કરવા વગર શરણ થવામાં દહાપણુ સમાયલું છે.”

“મને ખરાબર ખબર છે કે કાયદો અને સત્તા તમારી તરફેણમાં છે” જોન વાન ત્રામ્પે ધીકકારથી બોલ્યો, “મને ખરાબર ખબર છે કે આ નીરાધાર ગુલામડી એલીઝાને પકડી તેણીનો બધી તેણીને ન્યુ ઓરલીયોના ખેતરોમાં વહીતરૂં કરવા વેચવા માંગે છે. મને ખરાબર ખબર છે કે તેણીના બેટાને તમારો કાયદો હેવાનની પંક્તિપર મુકી કોઈ લીલાંઈમાં મુકવા માંગે છે—અને તમો તે કાંમમાં મદદ કરવા આવ્યા છો—શરમ છે તમો અને તમારા કાયદાપર!

“મને ઉપર જવા દેવો,” યુન્યન પેલા માતેલા કોન્સટેબલને હટાડતાં બોલ્યો, “આજસુધી હું કોઈ કાંમ માટે બીહધો નથી અને આજે બીહનાર નથી.”

આટલું બોલી તે કુદકારા મારતો ખડકપર ચઢવા લાગ્યો; જેઓની પાછળ બીજાઓએ પણ ઉપર આવવા માંડ્યું.

અરધે રસ્તે આવતાં વોને યુન્યન તરફ બંદુકની નેમ તાંકી જે તેની છાતીમાં લાગી. ગોલી લાગતાં સમેતજ તેણે નીચે ગળડવા માંડ્યું. જેના આંચકા સાથે પુઠે આવનારા પણ ગળડી પડ્યા.

“સાહેબો” યુન્યનનો સાથી માર્કસ નીચે પડતા સમેત ઉઠી ઘોડાપર સ્વાર થતાં બોલ્યો, “યુન્યનની સારવાર કરજો હું બીજી મદદ માટે જઈ છું.”

અને તે હીચકારો સખસ બધાંના તીરસ્કાર વચ્ચે નીકલી ગયો.

મામલો આવો જોઈ પેલા માતેલા પુલીસ કોન્સટેબલે વધુ ખટપટમાં ન પડતાં ત્યાંથી જતા રહેવાનું સર્વને સુચવ્યું અને એ પ્રમાણે યુન્યનને ધાયલ થયલો મુકી સધજા વંન્ને માપી ગયા!

તેઓના દુર નીકલી જવા પછી બુદો વોન ત્રોમ્પે અને તેનો બેટા નોરમન એલીઝા અને હેરીને લઈ નીચે ઉતર્યા.

નીચે ઉતરી વોને યુન્યનની છાતી ઉગાડી તેને લાગેલો જખમ તપાસ્યો. એલીઝાએ સાથે લીધેલી કપડાંની ગાંસડીમાંથી કટકાઓ ફાડી તેને યુન્યનના જખમની આસપાસ બાંધી બોહી વેહેતું અટકાવ્યું. અને તેને બેશુદ્ધ હાલતમાં ગાડાંમાં નાંખી ચાલું મુક્યું.

“હું ક્યાં છું? માર્ક ક્યાં છે?” લોહી જતું બંધ થવાથી
ગુન્યને આંખો ઉઘાડી સવાલ કીધો.

“તારો દોસ્ત, દોસ્તના નામને એમ લગાડનાર નીવડ્યો છે,”
જોન ખોલ્યો, “પણ તારે શીકર કરવી નહી. જો કે એલીઝાને
અંચાવનાર અને તારી તરફ પીરોય ફેડનાર હું પોતે છું તોપણ તારી
નબલાઈનો લાભ ન લેતાં હું તારી અચ્છી માવજત લઈશ.”

“મારું મોત પાસે આવેલું જોવા છતાં તે મને મરતો મુકી ગયો—
અને તે મારો છંદગીનો સાથી” ?નોંરમન બબડ્યો.

“ચુપ” જોને નરમાશથી તેને મુગો રેહેવા કહ્યું.

આખી રાતની મંજલ કાપી વોન એક દોસ્તના ઘરમાં ઉતર્યો.
જ્યાં એલીઝાએ ગુન્યનની સારવાર પોતે કીધી.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ઈવાની લાગણીઓ.

“ઇવેનજેલીન!” ઇવા! ઇવા!” મીસીસ સેંટ ક્લેર એક
દીવસે ઇવાને ધમકાવતી બોલી.

“તુંને એ હલકાં લોક સાથે કેમ ભેળાવા ગમેછે? ગુલાંમ લોકો સાથે આપણો મોભો જળવતાં તું ક્યારે શીખશે? તેઓને આપણી બરાબર ગણવા એ ખ્યાલથીજ મને કમકમાટ છુટે છે. એ નીચ જાતને હમેશ દાખવીજ સમવાર છે.”

“પણ કાંય માયજી” ઇવા કાલાવાલા કરી બોલી “શું તેઓ માણસ જાત નથી?” શું તમો ધારતાં નથી કે પરવરદેગારે તેઓને એકજ લોહીના આપણી સાથે પેદા કર્યાં નથી?”

“નહી! નહી! કણુ નહી!” ઇવાની માતા છેડાઇ પડી બોલી “એ જાતપર શ્રાપ છે.”

“પણ શું તેઓના જીવ આપણા જીવની માફક અમ્મર નથી?” ઇવાજ રહેજ ઉરકેરાઇ બોલી.

આ વાતને બેચાર દીવસ થયા પછી સેન્ટ્રલ્સેરના સધળા ગુલામો એક દીવસ એકઠા મળી કંઈ બાબદપર ગુસ ગુસ કરતા હતા. ઇવા ત્યાં જઈ લાગી અને તેણીના બાહુ થઈ પુછવાથી અંતે તોમે તેણીને કહ્યું કે પાસેની માલેકીના એક દ.ણીએ પોતાના ગુલાંમને એટલો તો સખખત માર માર્યો કે તે લોહી ઓકી તુરતજ મરણ પામ્યો.

શીરેસ્તાઈ ખસલની ઇવાની આંખોની કીકીઓ હેમતની મારેલી શકવા લાગી અને તેણીના હોઠો અને ગાલોપરથી લોહીનું દરેક ટીપું ઉડી ગયું.

ગુલામોમાં ધમરાટ થઈ રહ્યો, કારણ ઇવા બેસુદ્ધ થઈ દુટી પડી હતી.

તે દીવસથી તેણીની તખીયત લઠ્ઠવા લાગી. દવા દારૂ સર્વ કારગત લાગ્યાં નહીં; કારણ આ વિચિત્ર છોકરીને મનનું દુઃખ લાગુ પડેલું હતું. તે નાના શીરેસ્તાથી ગુલામોપર ગુજરતા સેતમો જોવાઈ શકાયા નહીં—કારણ તે નાના શીરેસ્તાનું દીલ ખીનઓ કરતાં જુદાજ પ્રકારનું હતું.

“અરે ટોમ ! ટોમ !” મારા નીમકલલાલ ટોમ ! તેણી તે દીવસે સાંજના બોલી “આ બનાવો મારૂ જગર કોતરી નાંખેછે. મારેથી એ સંભળાઈ શકાતું નથી.”

રાતના ખાનાપર. પેલા ગુલાંમની વાત નીકલી.

“કેવું ઘાટકીપણું ?” સેંટ કલેર વાત જાણી બોલ્યો.

“મને કેહેવા દેવો” ગુલામોની કદી દુશ્મન મીસીસ સેંટ કલેર બોલી “છાકટ અને નાફરમાન ગુલાંમો જીવવા જોઈતા નથી. મને એવા બનાવો વખતે જરા પણ દયા લાગતી નથી.

“પણ માયજી” ગુલામોની હાલત માટે રાત દીવસ બળાપો કરનાર ઈવા બોલી “તે ગરીબ ગુલાંમ દુઃખી હતો અને તે પોતાનું દુઃખ બુલાવા વધુ વાર પીતો હતો.”

એ તો ફક્ત એક બાહાનું છે” ઇવાની માતા બોલી “ગુલામોના સેંકડે હેંસી ઠકા એવા છે કે તેઓને સુધારવાના સધળા ઉપાયો લેવા એ ફેકટ છે.”

“પણ મેં મારા મરહુમ પીતાના વખતમાં એક સાથી મુજી

ગુલામને ૧૬૮ ૧૫ દીવસના અરસામાં સુધાર્યો હતો જેના સુધરવા માટે સર્વ આજ્ઞાઓ મુકી દેવામાં આવી હતી ” સેન્ટ કલેર બેઠ્યો.

“ તમે ? ” મીસીસ સેન્ટ કલેર અન્યથા પાંખી બોલી કારણ ખર પુછતાં તો સેન્ટ કલેર પોતાના સર્વ ગુલામોને બચ્ચાંની માફક લાડ લગાવતો હતો “ તે વળી દહાડે ? ”

“ ઘણે હાથે વેચાયેલા સર્વને ખુબ પડાવનાર એક આફ્રિકન ગુલામ મારા પિતાને હાથ વેચાયો. જેરમાં અને દેખાવમાં ખરેખર તે એક આફ્રિકન સિંહ હતો એમ કહીયે તો કંઈ ખોટું કહેવાય નહીં. આવતાં ને વાર તેણે પોતાનું ખમીર બતાવ્યું અને પોતાના ઉપરીને પેહેલેજ ફાકે જમીન દોરતી કરી વળે માંખ્યો. તે ગુલામની આ બેહાલ જોઈ મારા પેદર ધણાજ ગુસ્સે થયા અને શીકારી કુતરાઓ સાથે તેની પુઠ પકડવાનો મને હુકમ આપ્યો, જે વખતે મેં માંગીની કીધું કે તે ગુલામને પકડાય તો તેને કંઈ પણ ઈજા કરવા વગર મારા હાથમાં સોંપવામાં આવે. મારા પેદરે તેમ કરવાની કમ્પુલાત આપવાથી હમે હથીઆરોથી સજ થઈ શીકારી કુતરાઓ લઈ તેની પુઠે ગયા. શીકારી કુતરાઓ તેની છેક નજદીક જતાં મોત નક્કી ધારી તેણે હમારી તરફ હીમતથી મોંઢોડું કીધું અને બહુ શુરથી લડી પોતાની મોટી મુકડીઓને જેરે ત્રણ શીકારી કુતરાઓને ઠાર કરી નાંખ્યા. અંતે તેના પગમાં બંદુકની ગોલી લાગી અને તેનાં દરદથી તે બોહીથી ઝઝરતો થઈ દુટ્ટી પડ્યો. પણ તે બાહાદુર ગુલામ પડ્યો પડ્યો પણ લડવા લાગ્યો જેને તેઓ ફતેહની ધુન્ધમાં પુરો પણ કરી નાંખતે પણ મેં તેઓને તેમ કરતાં અટકાવ્યા અને તેને મેં મારે સ્વાધીન લીધો; અને માનશે ને ચોડાજ દીવસમાં મારો માનીતો બની ગયો. ”

“કેવી રીતે?” મીસીસ સેંટ ક્લેર વળી અણુકા કરી બોલી.

“ઘણીજ સાદી રીતે!” સેંટ ક્લેરે જવાબ આપ્યો.

“તેની ધાયત્ર થયતી હાલતમાં તે ગુલામને હું મારા ઓરડામાં લઈ ગયો જ્યાં મારા પલંગપરજ તેને સુવા દઈ, વૈદક મદદ બોલાવી તેના ધાપર અચ્છી માવજતથી મક્કમપટો કરાવ્યો. અને મેં જાતે ખરેખર તેની સારવાર કરી.”

“સાચે જ થતાં મેં મારે હાથેજ છુટાપણું બક્ષવાના કાગળોપર સહી કરી તેને સપુરદ કાંધાં એવું જણાવીને કે તે તેને ગમે ત્યાં જાય.”

“પછી?” મીસીસ સેંટ ક્લેર પોતાના ખાવિંદની હેમાકાતપર મુઠમાં લશ્મી પુછ્યું. “શું તે ગયો?”

“નહી!” સેંટ ક્લેર બોલ્યો, “તેણે તે ઓચરીઆંઓ ફાડી નાખ્યાં અને મને છોડી જવાની સાફ ના પાડી બેઠો. જે ગુલામ સેંકડો ઘણીઓને તોબાલ પુકરાવી ઘડી ઘડી નાહસી જતો હતો તેજ સખસ મારો ખરો વફાદાર નીમકલલાલ અને માનીતો ગુલામ નીવડ્યો.”

આ વાત ચાલતી હતી તે આરસામા ઇવાં ખુદ્દા હોઠો અને દલ-ગીરી ભરી આબોથી ધીરે ધીરે પોતાના બાપ નમદીક આવી અને જેવી તે વાત પુરી થઈ કે તેણીએ પોતાના નાના હાથો તેની ગરદન આસપાસ નાંખી રડી પડી દયકાં ખાવા લાગી.

“શું છે? ઇવા! દીકરા ઇવા!” ઇવાનું નાનું બદન ધુનધુનું બેઠું

સેંટ કબેર બોલ્યો, “આ છોકરી બહુજ નબળી છે, એનાં દેખતાં એવી વાતો કરવી સભવાર નથી.”

“નહીં બાવાજી, હું નબળી નથી,” ધવા પોતાની ભાગ્યશીઓ દાખી બોલી “હું નબળી નથી પણ ગુલામોપર ગુજરતા આવા સેતુઓની વાતો મારે હૈયું કોતરી ખાય છે.”

“એટલે ધવા?”

“હું કહી નહીં શકતી કે કેમ.” ધવાએ જવાબ આપ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

ટાપસી.

એક સહવારે મીસીસ સેંટ કબેર ધરના કાંમકાજમાં રોકામણી હતી તેટલાં તેણીના ખાવિદે તેણીને બોલાવી.

“મેં તારે માટે એક ખરીદી કરી છે,” સેંટ કબેર પોતાની મોહોરદારની હાજરીમાં આઠથી દશ વરસની એક હબસી છોકરીને ખસડી કાઢાડી બોલ્યો.

મીસીસ સેંટ ક્લેરની અનુભવી આંખે આ છોકરીને સાથી કાળામાં કાળી સીધી જાત તરીકે ઓળખી કાઢાડી જેની કાચના દાણા સરખી ગોળ આંખો ઝોરડાની દરેક ચીજપર ઉડી રહી હતી !

નવા ધણીના ઘરનો ભપકો જોતાં ઉધડેલું તેણીનું અર્ધ ખુસ્તું મુખ દુઃખ જેવા દાતોની એક સરખી કલીઅંધ હાર ખતાવતું હતું. તેણીના જડા ઉપર જેવા ખાલને ઝીણી ઝીણી ચોટલીઓમાં ખાંધી લીધેલા હતા જે ચોટલીઓ માથાના દરેક ભાગમાં લાંબી લટકતી હોતી હતી. મોહોડાનો દેખાવ અચલાઈ અને લુચ્ચાઈનો કંઈ વિચિત્ર મેળ રજા કરતો હતો અને ગુણપાટનો ખનાવેલો એક નજીસ અને ગંધીલો જન્મો તેણીનો એકલોજ પોપાક હતો.

આ છોકરીને જોઈ મીસીસ સેંટ ક્લેર કમકમી પાછી હતી.

“આપણા ઘરમાં મુલાંમેનો શું ટોટો છે કે વળી આ ખસાને શીરપર લીધી ?” તેણી અતિ ફફડાટથી બોલી.

“ટૉપસી” હંમેસનો રમુજી સેંટ ક્લેર પોતાની મોહોરદારનું પાકવતાં બોલ્યો, “આજથી તુંને તારી આ નવી શેઠાણીને તાબે ચલું પડશે.”

“કેવી ગંદી અને ગંધીલી !” મીસીસ સેંટ ક્લેર ધણીનો હુકમ થતાં નાચારીથી તે સિધ્ધી છોકરીને લઈ જતાં બોલો.

નોકરોને તે છોકરીને સાફ કરી સોજાં કપડાં પેહેરાવાનો હુકમ મળ્યો જેમ થતાં મીસીસ સેંટ ક્લેરે ટૉપસીના બરડાપર મજબૂત મારના સજો પડેલા બોલ્યા !

“તારી ઉમર શું, ટૉપસી છોકરી ?” તેણીને પુછ્યું.

“મને ખબર નથી.” ટોપસીએ દાંતો કાઢાડી જવાબ આપ્યો.

“તારી માનું નામ શું?”

“મારી મા હતીજ નહીં!” જવાબ મળ્યો.

“તારી મા હતીજ નહીં એટલે?”

“તે તો કાણુ જાણે!”

“શું કાણુ જાણે! તારો જન્મ કાંઠાં થયો હતો?”

“હું જન્મીતીજ નહીં!” ટોપસીબાપએ જવાબ આપ્યો.

“જો એમ છોકરી!” મીસીસ સેન્ટ ક્લેર ગુસ્સે થઈ બોલી,

“મને ખરાબર જવાબ આપ. હું કાંઈ તારી સાથ હમ્વા બેઠી નથી.

મને કેહે કે તારો જન્મ કાંઠાં થયો હતો અને તારા મા બાપનું નામ શું.”

“હું કમ્પુ જન્મીતીજ નહીં” બહુ બાર મુકી ટોપસીએ બોહોંસ ચાલું રાખી. મા બાપ કે એવી કંઈ ચીજ હું જાણતીજ નથી. હું એક ગુલામી વેપારીને તાઠાં હાથે હતી!”

ખાતનાં વેહેવા સાથ ટોપસી ધણીજ ચબરાક ખતી પણ ખીજી /
આખરમાં તેણી સુધરી નહી. એક દીવસ કામ કરતાં ટોપસીની બોંમ-
માંથી કીંમતી રીબન નીકળી મીસીસ સેન્ટ ક્લેરના પગપાસે પડી.

“રીબન મારી બોંહેમાં કેમ આવી !” ટોપસી નીહોંષ દેખાવ કરી
ધુરંકતી શેઠાણી તરફ ફરી બોલી.

“ટોપસી કેવું જુદું ! હું કહું છું કે તે તેંજ ચોરી હતી !”

“ શેઠાણી હું ખરું કહેયકે મેં તે ચોરીવી નહી ”

“તું શું જાણતી નથી કે જુદું બોલવું એ માહા પાપ છે ?”
મીસીસ સેંટ ક્લેર ગુસ્સામાં આવી ટોપસીને ખુબ હીલવી બોલી અને તેમ કરતાં બીજી બોહેમાંથી હાથના મોંઝની એક જોડ સરી પડી !

“ હવે શું તું અને કહેશે કે તેં રીખન નથી ચોરી ” મીસીસ સેંટ ક્લેર હાથના મોંઝ જમીનપરથી ઉંચકી બોલી.

ટોપસીએ કપ્પલ કીધું કે તેણીએ મોંઝ ચોરી હતાં પણ રીખન માટે હજી નામુકકર ગઈ !

“ ટોપસી ” મીસીસ સેંટ ક્લેર પઢાવી બોલી “ જો અને ખરું કહેશે તો હું હુંને ખારીશ નહી ”

આ સંધીઆરો મળવા પછી ટોપસી એ ઘણીજ પઢાવટ વચ્ચે કપ્પલ કીધું કે તેણીએ તે બંને ચીજો તકરાવી હતી.

“ તેં બીજીબી કંઈ ચીજો ચોરી હશે ! ”

મીસીસ સેંટ ક્લેરે વધુ પુછપરછ કીધી.

“ મીસ ઇવાની સોનાની સાંકલી—પેલી ચલકલી સાંકલી ! ”
ટોપસી બોલી.

“ બીજુ શું ? ” મીસીસ સેંટ ક્લેર અજાણ્ય થઈ બોલી.

“ રોઝા ગુલામડીનાં એરીગ ! ”

“ જા તે ચીજો લઈ આવ, ” મીસીસ સેંટ ક્લેરે કહ્યું.

“નહી બાનું નહીં! હું તે લાવી શકતી નથી. તે ચીજોને તો મેં બાળી નાખી!”

“બાળી નાંખી—એ વળી શું તોપ! જ જમને લઈ આવ!”
ટોપસીએ મોટેથી કાલાવાલા કરતી આંસુઓ અને નીસોસો વચ્ચે જણાવ્યું કે તેણીએ તે ચીજોને તો બાળી નાંખી હતી!

તેં તેઓને કાંય બાળી નાંખી?”

“કારણ તેમ કર્યા વગર મને ચાલ્યું નહીં. કદાચ હું દુલ્લું હતીશી હોય!”

આ પછે ધવા નિર્દોષપણે તે ઓરડામાં દાખલ થઈ અને તેણીની માતાની અન્યથા વચ્ચે તેણીએ જોયું કે તેણીના મળાંમાં ટોપસીએ કહેલી સાંકળી લટકતી હતી.

“તુને સાંકળી કહાંથી મળી? મીસીસ સેન્ટ ક્લેરે અન્યથાથી ધવાને પુછ્યું.

“મળી? એટલે? એ તો મારી પાસેજ છે!”

“જેઈ કાલે તારી પાસે હતી?”

“હા!” ધવાએ કહ્યું.

મીસીસ સેન્ટ ક્લેરે અન્યથાથી જોતીજ હતી. તેટલાં વળી રોજા ગુલામડી દાખલ થઈ જોનાં કાંનોમાં ટોપસીએ કહેલાં એરીંગ પથ્થુ લટકતાં હતાં.

“આજે એરીનું શું કરવું તે મને સમજ પડતી નથી!”

તેણી નાસીપાસીથી બોલી, “કાંચ, ટોપસી, તેં મને એમ કાંચ કહ્યું કે ધવાની સાંકળી અને રાઝાના એરીંગો ચોરી તેં બાળી નાંખ્યાં હતાં!”

“તમે મને કહ્યું કે મારે કપ્પલ કરવું જોઈએ ને મેં તેમ કીધું!” ટોપસીએ જવાબ દીધો.

“પણ અલગતાં જે ચીજોને તેં ચોરેલી નહીં તેને માટે કપ્પલ કરવા મેં કંઈ કહ્યુંતુંજ નહીં.”

“એમ કે?” ટોપસીએ પોતાની અન્યયમાં જણાવી.

મીસીસ સેન્ટ કલેર તેણીને સેસ ભરતી ચાલી ગઈ જેના જવા પછી ધવા—માયાળુ ધવા—દયા અને કદર વચ્ચે ટોપસીને મીઠાસથી જોતી ઉભી.

“ગરીબ ટોપસી!” તેણી બોલી, “તુને ચોરી કરવાની ગરજ શું? શું અહીં તારી પુરતી સંભાળ લેવાતી નથી? તુંને એક ચોર તરીકે જાહેર થયેલી જોવાના કરતાં મારી પાસેની જે ચીજ તું માગે તે હું તુંને આપી દેવા તૈયાર છું.”

ટોપસીની આખી જીંદગીમાં આ પ્રેરણાજનક માયાળુ અપ્પેલ તેણીને કાંતે પડ્યા. તે અવાજમાં સમાયેલી કંઈ લાગણીએ તે જંગલી અભણ હૈયામાં કંઈ અસર કીધેલી જણાઈ અને તેણીની આંખોમાં એક આશુ ચળકી રહ્યું—પણ તુરતજ તેણી પાછળ એક ટુંક અને હંમેશાનું જંગલી હસવું તેણીના હોઘોપર ફૂટી રહ્યું.

નહીં! ને કાંતો હંમેશાં ગાલ બલોચ અને ભાંડ ભાષા સમજતા આવેલા તેઓપર એકુ બે માયા ભર્યા બોલો એકદમ કેમ અક્ષર કરી શકે?”

હપલાં નોકર નકરોમાં પેહેલાં તો ટોપસીની હાજરીને ગણકારવામાં આવી નહીં, પણ દુઃક વખતમાં સર્વને તે વીચાર ફેરવવો પડ્યો. થોડા વખતમાં જ તાલમ પડ્યું કે જેથી કોઈ ટોપસીનો અણુગમે ખેંચી લેવું તે જરૂર કંઈ અકસ્માતને શરણ થઈ પડતો ! ટોપસીની ખફગી ખેંચી લેનારની વાપડવાની છીજો અવારનવાર ગેપ થઈ જતી હતી, અને કોઈ મંજીર અપમાનના વેરમાં કીંમતી પોષાક રદ થઈ ગયેલો મલી આવતો !

ટોપસીને છેડનાર શખસ પોતાના કાંમથી એક બે કલાક મજા ભોગવી ઉનાં માંણીનાં પીપમાં અચમુચ ગળડી પડતો યાતો. બપડામાં જ બહાર જતાં કચરો અને ખરાંખ પાંણીથી કોઈ ન જણાયલા શખસને હાથે વધાવો પામતો હતો !

આ સધળા વાંકોની તપાસ દરમ્યાંન ટોપસી પોતાનાં મુખપર હંમેશ નિર્દોષપણું જાળવવાના કાંમમાં જરાકપણ હટ્ટો એવી ન હતી.

આ ગુનાહો કરનાર કોણ છે તે વિષે તો કોઈને શક ન રહેતો હતો પણ તે ગુનાહોની કરનાર બાંગડ બાજંદીના કાંમે માટે એક પણ શાક્ષી મળવો મુશકીલ થઈ પડતો હતો !

અને આ પ્રમાણે વાતને પડતી મુકવી પડતી હતી.

દુકમાં ટોપસીએ આખાં ધરની ખાતરી કરી આપી કે તેણીને માર્ગસર રહેવા દેવામાં જ ફાયદો હતો અને તે વીચાર પર સધળાંઓ અમલ કરવાને ચુક્યાં નહીં.

મીશીસ મેંટ કલેર ટોપસીથી હવે તો ઘણીજ કંટાળી ગઈ.

“નાદાંન છોકરી !” તેણી કોઈ કોઈ વાર ટોપસીને પુછતી
“આવી ચાલ તું શા માટે ચલાવે છે?”

“હું જાણતી નથી ખાનુ” ટોપસી બોલતી “પણ મને શક છે
કે મારી જાતનું દુષ્ટપણું મને તેમ કરાવે છે”

“મને સમજ નથી પડતી કે તુંને કેમ સુધારું !” મીસીસ સેન્ટ
ક્લેર બળાપો કરતી.

“ખાનુ, હું ધારૂં કે તમેએ મને ફટકાવવી જોઈએ ! મારી
છેલ્લી શેઠાણી મને હંમેશ ફટકાવી નાંખતી હતી. ફટકા ખાધા વગર
મને કોઈ પણ કાંમ પાધરી રીતે કરવાની ટેવ નથી !”

“પણ એમ કાંય ?”

“એજ કે ફટકા ખાધા પછી મને કાંમ કરવાની ઉજમ
આવે છે !”

મીસીસ સેન્ટ ક્લેર એ ઉપાય અજમાવી જોતી અને ટોપસી હં-
મેશ ખુબ, કાલાવાલા અને નીસોસથી આખું ઘર ગળવી મુકતી, પણ
તે બનાવને અરધો કલાક વિતાં બાદ ગુલાંમ પોચાઓ આગળ પોતાના
મારના નજીવાંપણાં વિષે મોટો ખીક્કાર જાહેર કરતી.

“આપણી શેઠાણીને ફટકાવતાંજ કાંઈ આવડેયજો !” તેણી
ઉકમીઈથી બોલતી “મારી જુની શેઠાણી તો ચાંમડીજ ફાડી નાંખે !”

એક દીવસે મીસીસ સેન્ટ ક્લેર પોતાના ખાવિંદ આમળ ટોપ-
સીને ધસડતી લઇ આવી.

“ શું ? ” સેંટ કલેરે પુછ્યું.

“ આ છોકરીના બેહાલ હું-વધુવાર સાંખનાર નથી ” મીસીસ સેંટ કલેર ટોપસીને પીખી નાંખતી બોલી.

“ પણ છે શું ? ” સેંટ કલેર રમુજથી કલેજનાં ધરી હસતો બોલ્યો “ આટલી નાની છોકરીને વશ કરતાં તુને આવડતું નથી ? ”

“ હું હીંમતથી કહુંચ ” મીસીસ શેલબી કપાળ કુટતાં બોલી “ કે ખુદ સેતાંનના હાથમાં જો એ છોકરીને મુકવામાં આવે તો તે પણ એને સુધારી શકે નહીં ! ”

“ પણ આજનો એનો વાંક શું છે ? ” સેંટ કલેરે ટોપસીનો નિર્દોષ ચહેરો અજાયબીથી નીહાલતાં પુછ્યું.

“ મારા ઓરડામાં આવી તમારી ખાતરી કરો! મારું સુન્ના જેવું ગવન ! ”

“ ગવન ! તેનું શું થયું ! ” સેંટ કલેર ભેદ પાંખી જઈ બોલ્યો “ શું, આપણાં ટોપસીબાઈએ ગવન ફારી કંઈ પોતાની નાની ડાલી-ઓને સણગારી કે કેમ ? ”

“ હા ! ” મીસીસ સેંટ કલેર ફફડી ચઢકી બોલી.

“ કાંઈ એમ કાંઈ, ટોપસી ? ” સેંટ કલેર બોલ્યો.

“ મને શક છે ” ટોપસીએ હંમેશનો જવાબ આપ્યો.

“ કે મારી જાતનું દુષ્ટપણું મને એવાં કાંમો કરાવે છે ”

“ ખચ્ચીત ” મીસીસ સેંટ કલેરે ઉમેર્યું “ હલકાં લોક અતે પોતાની જાતપર જવા વગર રહેજ નહીં ! ”

ટોપસીનુ શું કરવું તે બાબે મી. અને મીસીસ સેંટ કલેર વીચાર ચલાવતાં વાતે વળગ્યાં હતાં તેટલાં ફવા ટોપસીને ધસારત કરી ચોરડામાંથી બહાર લઈ ગઇ.

“જેમએ વાફ” સેંટ કલેર તેઓને જતાં જોઈ વાત પડતી મુકી તેઓ પાછળ આસ્તે આસ્તે આસ્તે જત બોલ્યો “ધવા શું કરવા માંબે છે.”

યોડો વખત ઈપા અને ટોપસી વચ્ચે બનતો બનાવ જોઈ તેણે હોઠપર આંગળી મુકી, મીસીસ સેંટ કલેરનો આસ્તે આવવાની ધસારત કરી બોલાવી.

મીસીસ સેંટ કલેરને ટોપસીને નાંમેજ બધરીને તાપ આવતી હોવાને લીધે તેની અણમત્યાં દીલે ધણીની ધસારત પ્રમાણે ધીમેથી ગઈ

તેણીએ ટોપસી અને ધવાને જમીનપર ખીછાવેલા ગાલીચાપર બેઠેલાં જોયાં. ટોપસી હમેશની માફક ખુશાલ અને બેદરકાર ન શીકરી દીસતી હતી. પણ ઈવાનો ચેહેરો બાગણીઓથી પુર અને આંખો આંસુથી ભરેલી હતી.

“ટોપસી, તારીપર પડતો મારમારેથી જોવાઈ શકતો નથી ને ઈવા બોલી “તું બલી થવાની કોશિશ કાંય નથી કરતી? તું શું મને ચાહતી નથી?”

“હૈત શું ચીજ છે તે મને ખબર નથી. એટલે હું તમોને કવી રીતે ચાહું!”

“પણ તું તારાં માતપીતાનેતો ચાહેચ કેની?”

“મને માતપીતા હતાંજ નહીં! મેં કેટલી વખત કહ્યું મિસ ઇવા!”

“અરે હા! યાદ આવી” ઇવા દલગીરીથી બોલી “પણ કોઇ તારાં ભાઈ બેન, કાકા, —”

“કોઈ નહીં! કોઈ નહીં! એવું કોઈ મને હતુંજ નહીં!”

“પણ ટોપસી જોતું ભલી થવાની કાશેશ કરે—”

“હું કદી ભલી થાવું નહીં, કારણ લોક કહે છે કે મારી જાત પર આપ છે. જો કોઈ મને ગોરી બનાવેતો હું ભલી થવાની કાશેશ કરું!”

“નહીં! તારી ભુલ છે” ઇવા બોલી “તું કાલી છતાંબી ભલી થઈ શકે. જોતું ભલી થાય તો મારાં માતાજી તારીપર જરૂર હેત કરે”

“તમારાં માતાજી!” ટોપસી હસી પડી.

“કાંપ તુંને શું એ બાબદ શક છે?” ઇવાએ પુછ્યું.

“હા, શકે. તેણી મારાં દીક્રને હાથ લગાડતાંબી કમકમે છે. હજસીએને કોઈ ચાહનાર નથી.”

“અરે ટોપસી! ગરીબ કમનશીબ નીરાધાર ટોપસી! હું તુંને ચાહુ છું” ઇવા ઉભાતી લાગણીઓથી ટોપસીનાં ખભાંપર પોતાના પાટલા હાથો મુકી એકદમ કોટી કરી બોલી “હું તુંને ચાહવું છું;

કારણ તુને કાંઈ તારાં માત પીતા દોસ્ત આશનાવ આહનાર નથી; કારણ કે તું એક ગરીબ હીનાયલી છોકરી છે. અરે ! ટોપસી મને વચન આપ કે તું તારી આલ સુધારશે ! મને લાગેય કે હું વધુ વખત અનાર નથી—મારી તંદરેશતી ઠીક નથી અને તે એટલાં માટેજ કે તમેને દુઃખી થતાં 'ગેઈ માર' અગર બળે છે. બોલ ટોપસી ! તું ભલી થશે ?”

ઈવાનું બદન ટોપસીને લાગતાંજ તે અભણ છોકરી ધુનવા પડી તેણીની આખી અંદગીમાં ગોરાં લોક તરફથી તેણી તરફ એટલું હેત બતાવવામાં આવ્યું ન હતું—તેણીએ માયાળુ શબ્દો વટીક સાંભળ્યા ન હતા પણ ઈવાની આ મેહેરબાનીથી તેના મંદ અગરમાં હોશ આવ્યો; માણસાણપણાના કારણે તે કમનસીબ છોકરીની છાતીમાં દાખલ થયાં અને તેણીની ગોળ અને નિક્કણ દેખાવની આંખોમાં આંસુના રેખા શરૂ થયાં !

ટોપસીએ ઈવાના ખાળામાં પોતાનું માથું નાંખી દીધું અને તે ખુબસુરત છોકરી ગોરા એક શીરેસ્તાની મારક તેનાં માથાપર માયાથી હાથ મુકી ઉભી !

“ ઈવા ! ઈવા ! ઈવા ! ” ટોપસી બોલી “આગળ મને એવી ખબર ન હતી કે મારી જતના લોક પણ ભલાં થઈ શકે ! પણ હવે હું કોશેશ કરીશ ! કોશેશ કરીશ ! ”

ઈવાના માતપીતાનો આ દેખાવ જોઈ અંતર થઈ જઈ એક એકનું મોં ટીકવા લાગ્યાં.

મીસીસ સેંટ ક્લેરની અજખીયને પાર રહ્યો નહી, જ્યારે ધવનો પીતા પોતાની બેઠીની શીરેસ્તાપ ખસડત અંતે તેણીનું ડહાપણ જોઈ વાજખી રીતે મગર થવા લાગ્યો.

“આહ! પ્યારી મોહોરદાર!” સેંટ ક્લેર પોતાની ધણીઆણી ને અજખીની ગાફેલીમાંથી હાથ ખેંચી બીદાર કરતાં બોલ્યો.” “મહીનાની તારી કેળવણીએ ટાપસીપર શું અસર કરી? જો કાંમથી તું હારી ખાઈ ગઈ હતી તે કાંમ મારી દીકરીએ એક પળમ બજાવ્યું!”

ઘાટકી દીલની મીશીશ સેંટ ક્લેરની આંખ હવેજ ઉઘડી કે મારફાડ અને ધીક્કરથી એક બેખડ છોડરું સુધરે નહીં.

“હા! પ્યારા ખાવિંદ, મારી ખાતરી થઈ છે કે જો હીનાયલી જાતપર જો પ્રીત કરવામાં આવે તો તેઓ જરૂર વફાદાર નીવડે!”

“વફાદાર!” સેંટ ક્લેર બોલ્યો “તેઓ ગાટે જો ખાલ પુરતો નથી. જો જો હીનાયલી જાતને છુટાપણ બક્ષી તેઓને અચ્છી કેળવણી આપવામાં આવે તો તેઓ દુન્યાની રામપણ સુધરેલી જાતની સંક્રમાં આસાનીથી આવી શકે. તેઓ કાળી આંમડી ધરાવનાર હોય તો શું મુશ્કેલી છે?”

વાંચનાર તું શું ધારે છે?

પ્રકરણ ૧૫ મું.

માત !

ટામ અને તેની નાની શેઠણી ધિવા એક દીવસે પોતાના ખુશ-
નુમાં બાગના એક ખુણામાં, નરમ ગાલીઆતી બનાવેલી બેઠકપર
બેસી હતાં.

સૂર્ય અસ્ત પાંખવાતો વખત હતો. જે વખતના તેના નરમ અને
શેનેરી કપડાઓએ દેખીતી રીતે ગોયા એકજ નુરી ભડકાંથી ઘેરી લઈ,
પાસે આવેલાં નાનાં તણાવનાં પાણીને ગોયા આતશી ચઢાપટાવાળું
ખીંચું આસમાન બનાવી દીધું હતું જે પાણીમાં છૂંદે સડ-
વાલી નાની નાની બોટો વાદલાંની માફક અહીં તહીં ફરતી હતી,
ન્યારે ઝઝકલાંમાં દેખાવ દેતા નાનાં રૂપેરી તારાઓ હીલતાં પાણીમાં
પોતાના પડછાયાને બેતા હતા !

“ટામ” ધિવા એકાએક તણાવ તરફ આંગલી કરી બોલી “જે
તાંહાં તેઓ છે!

“શું છે, મીસ દિવા ?”

“પ્રીરેસ્તા !”

“શીરેસ્તા” ટોમ દંગ થઈ બોલ્યો.

“હા” ધવા બોલી “શીરેસ્તાઓ જેઓને હું. સ્વપનામાં જે ઉંછું, અને જેઓ પાસે હું જનાર છું!”

તેણી પોતાની જગાપરથી ઉઠી અને આકાશ તરફ હાથ લાંબાવ્યો. સાંજના નુરી પ્રકાશે તેણીના કસબી ખાલ અને મુખીદાર ગાંધોને અકુદરતી અને અસાધારણ તાબદાર અને ઝલકાટ બરેલા બનાવી દીધાં.

“હું ત્યાં જાઉં છું” ધવા બોલી “તે શીરેસ્તાઓ પાસે હું જાઉં છું!”

નીમકહલાલ ટોમની છાતીમાં એક જખરો ધરકો પડ્યો.

તેણે જોયું હતું કે દીવસે દીવસ કોમળ ઈવાના નાના હૃદયો વધુ પાટલા થતા હતા, તેણીની સુંવાળી ચાંમડી વધુ અને વધુ પારદર્શક થતી હતી તેમજ દમ લેવાની તેણીની શક્તિ ઘટી ચાલતી હતી—દ તે છતાં ધવાના મોતનો ખ્યાલ તેને કોઈપણ વખત આવ્યો ન હતો.

ધવા જેવી બેટીઓ આ દુન્યામાં છે ?

હા છે ! કારણ દુન્યા કશાંથી ખાલી નથી પણ જેઓ છે તેઓના નામો ટુક વખતમાં ધોરપર કોતરાઈ રહેશે !

યાદ રાખવું કે તેઓનું મીઠું હસવું, નુરી આંખો, તેઓના વિચિત્ર શબ્દો અને ચાલચલણ ફકટ ફકટ વખતજ તમને અજાયબીમાં ગરકાવ કરવા હસ્તિમાં રહેશે.

અસાધારણ હુશીઆરી, સાધારણ બચ્ચાંઓ કરતાં તેઓમાં અતિ ઘણું ડહાપણુ. જોઈ તમે હરખાશો ના! નહીં! એટલુંજ નહીં પણ તેને તમારી પાસે રાખવાની ફાકટ આશા રાખતાંનાં કારણ તેનાં કપાળપર અણુદીક અને ખુદાઈ શિકકો ઝળકે છે. જે બતાવે છે કે તે 'બચ્ચુ' તમારું નથી—તે કુદરતનું—કીરતારનું છે!

ઈવા! દયાની લાગણીઓથી ભરપુર હૈયું ધરાવનાર ઇવા! તું જાણ છે પણ તારાં વાહલાંઓને તેની ખબર નથી!

ઇવા વધુ બોલે તેટલાં સેંટ કલેર બાગમાં દાખલ થયો.

ઇવા! ઇવા!" તે આવતાંને વાર અતિ આતુરતાથી બોલ્યો "અંદર આવ! બાહાર દુવ અને બીનાશમાં બેસવું દહાપણુ ભરેલું નથી"

પેદરનો હાથ લઈ ઇવા મકાનમાં દાખલ થઈ. અંદર દાખલ થતાંજ તેણીએ આરામ લેવાની ઈચ્છા જણાવી અને તેમ કરતાં ત્યાંજ પટકાઈ પડી.

ખીમારીએ ગંભીર રૂપ પકડતાંજ દોડ્યાંમ અને ઇતેજરી વચ્ચે ગોંટા તખીબોને બોલાવવામાં આવ્યા જેઓની સારવાર અને કાલજીથી તેણી આઠ દીવસનું ખીજાનું રહેવવા પછી રહેજ કરતી હરતી થઈ અને તેણીની તખીયતમાં દેખાઈતો સુધારો જણાવવા લાગ્યો—પણ અફ શોસ! થાપનો આપનાર, અંતની ધડી સુધી વાહલાંઓની આશાઓને ટેકવનાર "ખડી" નામથી જાણીતો થયલો પેલો ખુરો રોગ તખીબોની અનુભવી આંખોને છેતરી શક્યો નહીં.

તખીએ સિવાય એક નાનું જીગર પણ જાણતું હતું કે તે બેહે-
સ્તના ખુલ્લું દરવાજાથી કંઈ ધણે છેટે ન હતું—અને તે નાનું જીગર
ધવા પોતે હતી !

તેણીની તખીયતમાં દેખાઈતો સુધારો જોઈ સેંટ કલેર ખુશાલીથી
ગોયા ગાંડો બની ગયો.

“ મારી લાડકી ધવા, તારી ખીમારી દે દે થયક્ષી જોઈ હું મારી
ખુશાલી દાખી શકતો નથી ” તે ધવાને છાતીએ દાખી બોલ્યો.

“ પપાજી ” ધવા મજબુતીથી બોલી “ મારે તમારી સાથ એક
બાબદપર વાત કરવી છે, અને હું વધુ બીમાર પડું તેની આગમજ તે
વાત તમારે જાણવી જોઈએ, કારણ હું તે બાબદ વધુ વખત મારાં
દીલમાં રાખી શકતી નથી. મને ખાતરી છે કે હું તમોને છોડી જૂનાર
છું; મારી ખાતરી છે કે હું મરી જનાં છું ” ધવા ડચકાં ખાધ
બોલી.

“ ધવા ! ધવા ! મારી લાડકી ધવા ! તું એવા અપસંગ-
નના સખુનો બોલી કાં મારા હોશ કોશ હારી મેલે ? ” સેંટ કલેર
મગજતા અવાજે બોલ્યો “ તુંને કંઈ નથી મારી ધવા ? ફક્ત નબ-
લાઈએ તારા બદનપર હુમલો કર્યો છે. ”

“ નહી, બાવાજી ! ” ધવા બોલી “ એવું ધારી તમો પોતે પો-
તાને છેતરો છો. હું સારી કાંની નથી, અને તે માટેની મને ચોક્કસ
ખબર છે. પણ અફે કેલુંચ બાવાજી કે મોતથી હું દલગીર થનાર નથી
કારણ હું આ ફુન્યામાંથી જવા માગું છું ! ”

“મોત માંમવાનું કારણ શું ? સેંટ કલેર અજબ થાઇ રહ્યેસપણે બોલ્યો. તારું સુખ માટે દીકરા ઇલા હું શું મોડી કાલજી રાખું છું”

“મારા પીતાજીની મારી તરફની કાલજી માટે મારું જીવન હ-મેશા ખુશાલીથી છલ છલ થતું હતું, પણ કેટલાક બનાવોએ તે ખુશાલી મારાં જીવનમાં રહેવા દીધી નથી”

“અને તે બનાવો શું છે ?” સેંટ કલેરે પુછ્યું

“ત્યારે સાંભળો” ઇલા બોલી “શુભાંભીપર ગુજરતા સેતમો— અરે દારૂપીપણાના બનાવોએ મારી લાગણીઓપર હુમલો કરી મારાં તનબદનને તાલી નાંખ્યું છે.”

“અરે મારા બાવાજી, તમારું જીવન ઘણું નરમ અને માયાળુ છે અને તેથી મારી ખાતરી છે કે મારી લાગણીઓ તમો બરાબર સમજી શકશો. ઓ પેદર ! પેદર ! તમો જોડલી દોલત બે હું ધરાવતી હોવું તો હજારો શુભાંભીને છુટાપણું અપાવી શકું ! શહેરે શહેર ફરી એ વેપારથી નિર્દોષના લોહીમાં હાથ બોળતાં લોકોને અટકાવું ! પણ તેમ બનવું મુશ્કેલી છે ! મારે અહીંથી જવું જોઈએ ! પણ હું તમો પાસ માંગી લઉં છું કે મારાં મરણ પછી તમારે તેમ કરી એ જખુન વેપારને બંધ કરાવવો.”

“તારાં મરણ પછી ?” સેંટ કલેર ગગલતી છાતીએ બોલ્યો
“અરે ઈલા તું એમ બોલી કાંઈ મારાં જીવનને ચીરી નાંખવા માંગે છે ? ઈલા ! ઈલા ! દુન્યામાં બે કોઈ મારી આંખને નાહાડક આપનાર હોય તો તે તું જ છે.”

“ હા પણ એમ તો દરેકની આંખને તાહાડક આપનાર તેનું ફરજંદગ હોવું જોઈએ ” ઈવા બોલી “અને જ્યારે એમજ છે તો લખો માતાઓની આંખોને તાહાડક આપનાર ગુલાંમ—બચ્ચાંઓને તેઓના માતાપીતાથી છુટાં કાંચ પાડનામાં આવે છે! અને તેથી જીવતાં જીવત! અરે! એકની નહીં પણ લખ્ખોની સંખ્યામાં! તો હું એક શું ખીશાદમાં ?

“ શું આપણા ટોમને તેનાં બચ્ચાંઓનું નહીં લાગતું હશે ? શું તેની મોહારદાર તે મારા અસીલ અને બોલા ગુલાંમ માટે લોહીના આંજીઓ નહી વરસાવતો હશે ? શું ગરીબ મેરીને તેણીનાં ખાવિંદની જીદાઈની આગ બળતી ન હશે ? અરે ! શું નાના એન્ડીને તેની માતા નહીં યાદ આવતી હશે ? ”

“ જેવી લાગણીઓ મારાં મોત પછી તમોને લાગશે, તેવીજ લાગણીઓ—અરે ! તેથી બદતર લાગણીઓ હજારો ગુલાંમ માતા-પીતાઓનાં જીગરો હરરોજ અને દરરોજ ચીરી નાંખે છે !

“ મુંગી રહે ! મુંગી રહે ઇવા ” સેંટકચેર તેણીને થંડી મીઠી પાડનાં બોલ્યો. “ મોતની વાત નહીં કરશે તો તારી ઇચ્છાઓ ખાર લાવવા માટે હું તૈયાર થઈશ.”

“ વચન આપો ! મને વચન આપો ! ” ઇવા અતિ અતુરતાથી મુશકેરાઈ વચ્ચે બોલી “ કે મારાં મરણ પછી સંધા ગુલામોને—મારા ટોમ સુધ્ધાં—તમો છુટાપણું બખશશો.”

“ તારાં મરણ પછી નહીં ! તારાં મરણ પછી નહીં ! ” સેંટ

કલેર ખોલ્યો ” સઘળા ગુલાંમોને છુટાપણું આપવા હું તૈયાર છું, અને તે છુટાપણું બહાલી ઈવા સર્વને તારે હાથે આપી તું તેઓના આશીરવાદ પાંમી જીવેદાન સુધી જીવજો ! ”

આ બનાવ પછી ઇવાને ઘણો સધ્યારો મલ્યો અને મન મુકી ફરવા હરવા લાગી.

ખહીના દુષ્ટ અને ઠગારા રોગે તે નાબુક નાનાં બદનપર સંપુર્ણ તરાપ મારવા આગમજ ઇવાને ગોયા પોતાના જલેમ દસ્તમાંથી તુરત વેળા મોકલી કરી તંદરોસ્તીના બાહારના દેખાવે ફરવા હરવા દીધી.

પણ તે ઠગારાં જ્વેર ઘણા દહાડા રહેવા પાંમ્યું નહીં. આસ્તે આસ્તે ઇવાની જીવણશક્તિ કમી થવા લાગી અને સઘળાનાં બારી શોક વચ્ચે એ દુષ્ટ રોગ એ તખકકા પસાર કરી ત્રીજા અને છેલ્લા જીવલેણ તખકકામાં દાખલ થયો.

તખીઓ તેમજ સારવાર માટે રોકાયેલી “દયાની બેહેનપણીઓ” ઇવાને મોતના હાથમાં જવાની દર પળે વકકી રાખવા લાગ્યાં.

મોજલા અને નરકરા સેંટ કલેરની પણ આંતે ખાતરી થઈ કે ઇવા તેની પાસ વધુ વખત રહેનાર નથી, અને તે તવંગર પછી કમનસીબ ગ્રહસ્થ પોતાના એક પુરાં ફરઝંદને જીવાડવા ગોયા વલખાં મારવા લાગ્યો !

તેની આ દયા ઉપજવવા જોગ હાલત જોઈ “દયાની બેહેન-પણીઓ” કંઈ નહીં તો ઇવાને થોડો વધુ વખત જીવાડવાની બહી “તલખથી તેણીની સારવાર કરવામાં ગોયા હરીશાઈ કરવા લાગી.

આ “ દયાની મેહેનપણીઓ ” કંઈ પૈસાની લાલચે ધવાની સાર-
વાર માટે શેઠાયલી ન હતી. તેઓ પૈસાની રેલછેલ વચ્ચે અને ખાંત-
દાંતી તોખમની છતાં પરંપરાનાં દુઃખ વખતે પોતાના જ્ઞાનને વટીક
જોખમમાં નાંખી માણસાઈ ફરજને ગળવવાને બાહાર પડેલી અખ-
લાઓ હતી.

ધન્ય છે એવી બાનુઓને! ધન્ય છે તેઓનાં માત પીતાઓને!
અને ધન્ય છે તે ટોલાઓને કે જેમાં એવી બાનુઓ જન્મ પામે છે.

પણ અતે સઘળાંઓની મેહેનત ફેકટ ગઈ.

“મારી છેલ્લી અરજ બાવાજી, મારી છેલ્લી અરજ તમો સ્વીકારશો”
ધવા પોતાનો અંત પાસે આવેલો જોઈ બોલી.

“હા” ગાફિલ બનેલો સેંટકલેર ઈવાના હાથે આંખોમાં દાખત :
બોલ્યો.

“ત્યારે આપણા સઘળાં ગુલાંમેને મારી આગળ એકઠાં કરો”

સર્વ ગુલાંમેને તેમ કરવાની ખબર આપવામાં આવતાંજ તે
કમનસીબોની મોટી સંખ્યા મોતનાં બીછાના આગલ આવી ઉભી,
જેઓ ઉદાશ અને બીધેલાં લાગતાં હતાં.

ઈવાએ દરેક તરફ વારા ફરતી ટીકી ટીકી જોયું.

“મારાં વાહાલાં દોસ્તો!” તેણી અંતે નખાયલી અવાજે બોલી.
“તમારી છેલ્લી મુલાકાતથી મને રાહાત મળી છે. મારાં દોસ્તો હું
જાઉં છું — અને હવે તમો મને વધુ વખત જોનાર નથી.

નીસોસ, ડચકાં અને કલાપીટ તે કમનસીબોનાં જીગરોમાંથી અગ્નિ રૂપે ટુટી નીકળ્યાં કારણ તેઓ એક બલી અને કદરની ખાનાર નાંની શેફાંણીને ખોનાર હતાં.

“હું ધાર્યું કે તમે મને બધાં હેતથી ચાહો છો?” ઈવાએ પુછ્યું.

“હા” સંધા એકે અવાજે બોલ્યાં.

“ત્યારે તમારાં હૈનના બદલામાં મારે કંઈ તમને નવી ખબર આપવાની છે. મારાં મરણ પછી મારા પીતાજીએ તમને છુટાપણું બખશવાને મને વચન આપ્યું છે — કેમ બાવાજી?”

“હા” સેંટકલેર ગમીનું એક આસું ખેરવતાં બોલ્યો.

આ અચગુચ ખબરે બરપા કીધેલો દેખાવ રજુ કરવાને આ કલમ તાકાત ધરાવતી નથી. થોડો વખત આગમજ એક દયાળુ શેફાંણી ખોવા મારે તેઓએ તેના ખીજનાની ગંભીરાઈ તોડી જે દલગીરીની લાગણીઓ જાહેર કીધી હતી, જે ખરૂં પુછતાં ચાલુજ હતી, તે લાગણીઓ એકાએક નાબુદ થઈ તેની જગાએ ખેસુમાર હરખ અને ખુશાલીએ લીધી, જાણે તેઓને ઇવાના મોતની દરકાર ન હતી— જાણે તેઓ ઇવાના મોત કરતાં તેણીની શાદીની મીજલશમાં આવ્યાં હતાં! તેઓ એક એકને બગલગીરી કરવાં પડ્યાં—અને ખુશીના આંસુઓ ચીરાયલાં જીગરોમાંથી બેધડક વેહેવા લાગ્યાં.

“ઓ બાનું ઇવા!” આપણી એકવારની મસ્તાન રોપસી ગુલામ છોકરીજ ફક્ત ખુશી થવા નહીં પામતાં બોલી “મારાં જીગ-

રમાં માણસાઈપણાનું કીરણ દાખલ કરી હવે તું, મને શા માટે છોડી જવા માંગે છે? અરે બાનું ઈલા! મેહુરખાન સેંટકલેર સાહેબ! મને તમારી ઇલા બદલ ખરવા દેવો! ઓ ઇલા મને તારું મોત બક્ષી તું જીવ!"

"ઓ મારી ઇલા! ઇલા!" સેંટકલેર ટોપસીને આવું બોલતાં બેઠાં માથું ફેડી બોલ્યો "તારી ટુંક જીંદગીમાં તે શું શું નાના પ્રકારના કાંમો કીધાં છે! અરે મારી આટલી ઉંમર ફેકટ ગુમાવવા ખાતર તે કીરતારની દરગાહમાં હું શું જવાબ દઈશ!"

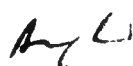
સર્વ જણ રડી બળી, મીસીસ સેંટ કલેર અને "દયાની બેહેન પણીઓ" સિવાય આરાંમની જરૂર હોવાને લીધે પોત પોતાના આર-ડામાં ગયાં.

મધરાત પડતાં મોતના દુતની સ્વારી આવી પુગી!

મીસીસ સેંટ કલેર ઇલાના મુંખપર મોતને જાપ બેતાંજ બાહાર ફેડી આવી અને વરંડામાં જાગતા પડેલા ટોમને વગ ઝંકટરને બોલાવવાને હુકમ આપી પોતાના ખાવિંદને ઉડાડવા ગઇ.

"બેન! બેન! વાહાલા ખાવિંદ આવો તો!" દરવાજે યોડતાં તેણી કલાપીટ કરતી બોલી.

આ બોલાંએ સેંટ કલેરની છાતીને બાંધી નાખી, અને હાલ હવાલ કપડાંએ મોતના દીવાનખાનામાં દોડતો જઇ ઉભો.

તેણે શું બેયું કે જેથી તેની છાતી ચીરાઈ ગઇ?

તેજ કહી શકશે કે જેણે પોતાના વહાલાંના મુંખપર પેલો આશા

ભાંગ અને વર્ણન ન થઈ શકે તેવો છાપ જોયો હશે — જે દેખાવ કહે છે કે તારું માનીતું — પ્યારું લાડકું હવે પછી તારું નથી!

મોતનાં દીવાનખાનામાં સર્વ ચુપચાપ હતું; એટલાં સુધી કે એક ટાંચણી પડવાનો અવાજ વગીક સંભળાય.

તખીબ આવી પુગતાં સર્વની નજર તેની તરફ આતુરતાથી ટીકાઈ.

“મોત નજદીક છે” તખીબે ડોકું ધુણાવી જણાવ્યું.

ટાંમે સઘળા ગુલાંમોને ઉઠાડ્યા, અને તેઓના જગવા સાથે આખું ઘર દખ્ખાતા અવાજોથી ગાળી રહ્યું. થોડી પળ આગમજ જ્યાં જ્યાં રતનું અંધારું હતું ત્યાં બતીઓનો ઉજાસ ભલુકની માફક પ્રસરી રહ્યો.

પણ સેંટ ક્લેરે કંઈ જોયું નહીં — કંઈ સાંભળ્યું નહીં. તે તો ફક્ત પેલાં નાનાં મુખપરનો દેખાવ જોતો ઉભો રહ્યો. તેણે જોયું કે તેણીના મુખપરનો દેખાવ બદલાતો હતો, અને મોતનો ગમખાર છાપ દુર થઈ નુરાની પ્રકાશી રહી!

“અરે ઇવા!” તે અંતે બોલ્યો “ફક્ત એકજ વખત મારી તરફ જોઈ કંઈ બોલ ઇવા! ઇવા!”

જીગ્ગુ આંખો ઉંઘડી — મુખપર રહેજ હસ્વાનો સંસારો જણાયો અને તેણીએ પોતાનું માથું ઉચકી બોલવાની કોશિશ કીધી.

“તું મને બોલખેજ ઇવા?”

“વાહલા પપાજી” ઇવા સેંટ ક્લેરના ગલામાં હાથ નાંખી છેલ્લી કોશિશ કરતી બોલી — પણ એક પળમાં તે હાથો જોર વગરના

જામ તેની ગરદનપરથી ટુટી પડ્યા અને સેંટ ક્લેરે કોક ઉંચકી જોતાં તેણીના મુખપર દુઃખની લાગણીઓ પસાર થતાં તેણે જોયું; ધવા હમ લેવાની વલખાં મારવા લાગી.

“અરે ખુદા! આ સેતમકારક દેખાવ મારેથી વધુવાર જોઈ શકાતો નથી” તોમ તરફ ફરી જઈ તે શું કરતો હતો તે જાણવા વમર તે શુલાંમનો હાથ લઈ સેંટ ક્લેરે બોલ્યો “ટોમ મારા નીમક હલાલ વહાદાર નોકર, મારી છાતી કોઈ ચીરી નાખે છે”

ટોમની રડતી આંખો આસમાન તરફ ઉંચી ગઈ

“ખંદગી કરકે એ દેખાવ જલદી આખેર થાય” સેંટ ક્લેરે માંગીલીધું.

“હા વાહાલા ધણી—જીવો તે આખરે થયો—જીવો! જીવો!”

હાંફતી ધવા ટકીયાપર અઢેલી પડી. તેણીની મોટી આંખોને હંમેશ દુઃખીનાં દુઃખથી રડમેશ થતી હતી તે એક ટેકાંને ટીકાઈ રહી.

સઘલાં ગંભીર ચુપકાડીથી જોતાં ઉભાં રહ્યાં.

“ધવા” સેંટ ક્લેરે ધીમેથી બોલ્યો.

તેણીએ સાંભળ્યું નહીં.

“અરે ધવા! મને કેહે કે તું શું જીવે છે?” સેંટ ક્લેરે ફરીથી પુછ્યું.

ધવાના મુખપર એક જાતનો પ્રકાસ જલકી રહ્યો અને તેણી બાથું ટુંટું બોલી, “અરે! પ્યાર!—ખુશાલી—શાંતી” અને એક ધીમી નીસોસ નાંખી તેણી મોતમાંથી જીવ તરફ પસાર થઈ.

પ્રકરણ ૧૬.

મેલાપ.

અઠવાંડીઆંઓ વહી જવા પછી ઇવાને આપેલી કમુલાત પ્રમાણે સેંટ ક્લેરે સધલા ગુલાંમોને છુટાપણુ બખશવાની તૈયારી કીધી.

“ટોમ” એક દીવસે સેંટ ક્લેરે બોલ્યો “તુને છુટાપણું બખ-
શવા માટેના જોઈતાં આયરીઆંઓ હું તૈયાર કરું તેટલાં કેનટક ઉપ-
ડવા ખાતર તારી સધલી તૈયારીઓ કરી રાખ.”

“પ્રુડા તારો શું ઉપકાર માનું !” ટોમ અતિહરખમાં આવી બોલ્યો.

પણ આ બોલોથી સેંટ ક્લેરે ઝંખવાણો પડી ગયો. ટોમ તેણે છોડી જવાને આટલો બધો ખુશી છે એવું જોવાને તેને પસંદ પડ્યું નહી.

“અહીં તને શું દુઃખ છે કે મને છોડી જવા તું આટલો ખુશા-
લીમાં આવી પડ્યો છે ?” સેંટ ક્લેરે ગુસ્સાથી બોલ્યો.

“નહીં ! નહીં ! સાહેબ” ટોમ ગુસ્સાથી બોલ્યો. “તમો મને ઘેર ધનસાફ કરોછો. મારી ખુશાલી તમોને છોડી જવા માટે નહી પણ ફક્ત એક છુટી પ્રજા તરીકે ગણાવાના ખ્યાલને લીધે છે.”

“પણ તુને શું એમ નથી લાગતું કે એક છુટી પ્રજા તરીકે જે હાલતમાં તું રહી શકે તે કરતાં તું અહીં વધુ સુખી છે ?”

“નહીં ! સાહેબ” ટોમે ભારે મુકી કહ્યું.

“કાંય કાંય? બાદશાહી ખાવાનું, શધડ કપડાં અને સરસ રેહેવાનું જેવું તુને અહીં મલે છે તેવું શું તું તારી એકલાની કમાઈથી કદી મેલવી શકશે?”

“હું તે જાણું છું સાહેબ !” પણ ફાટાં ડુટાં કપડાં, સુકકી સેટલી અને ગરીબ ધર એ સઘળાં મારાં પોતાનાં ગણાવાથી હું ઘણોજ ખુશી થઈશ. ખીજની ઉમદા ચીજ ઉછીકી વાપડવા કરતાં આપણી કોઈ હલકી ચીજનો ભોગવટો કરવામાં મોટી ખુશાલી સમાયલી રહે છે અને એ સઘળું કુદરતી હોવાને લીધે, સાહેબ, તમે મારો વાંક કાઢાડી શકશો નહીં.”

સેંટ ક્લેર હસી બાહાર નીકલી ગયો.

રાત પડતાં પોતાના શેઠને બાહારથી આવતાં મોડું થયલું જોઈ તે નીમકહલાલ હજસી રાત ચંદની વાલી અને ખુશનુમાં હોવાથી ચંદની ધોરતો અને બાગના દુવારામાંથી ઉડી પડતી પાણીની સેરો તપાસ્તો એટો કે જેનો ધીમે ધીંધાટ તેના કાનમાં ખુશનુમાં નાદ કરી રહ્યો હતો. આજે તેનું મગજ રાખેતાના કરતાં જરા ઉસ્કેમયલું હતું. છુટાપણાની ખુશાલી, વાહાલું વતન, અને ફરજિયાતની શીકલોના આકારોને પોતાની કલ્પના શકતી દોડાવી યાદ કરતો એટો. તેને લાગ્યું કે તે ચંદની રાતની માફક અંધારાપણું સાથે અંધારાં દુઃખો દુર થઈ આજથી ચંદની વાલાં સુખો સર થનાર હતા! ખુશ વીચારો વચ્ચે ખુશ કેશમાં પડતાં તોમ નીંદ આધીન થયો. ખુશનુમાં સ્વપનાઓએ તેના મગજને ખેરી લીધું, પણ તે સ્વપનો થોડી પળનો હતો. સ્વપનામાં ખસલ

થઈ, તે જમરત થયો, અને એકવાર પાછો દુખના દરીઆવમાં પોતાને ગરક થયેલો જોયો !

બાગના દરવાજા જોરથી થોકાતાં અપકી ઉઠી ટોમ તે તરફ દોડ્યો. જે ઉંગાડતાં સમેત એક અજાણીની ખુમ તેનાં મુખમાંથી પ્રગટી રહી તથા સખસો ડોલીમાં પડેલા એક આકાર સાથે બાગમાં દાખલ થયા અને ડોલીમાં જમર ફેંકતાં ટોમને સેંટ કલેરનો ચેહેરો જમરે પડ્યો.

પણ અરે ! પ્રીય લાંચનાર, હંમેશના હસમુખા અને રમુજ સેંટ કલેરનો ચેહેરો આ વેળા કંઈ રમુજ આવભાવથી રમતો ન હતો તેની આંખો કંઈ પાખંડી મળકની હોરમાં ચમકતી ન હતી.

તેથીજ ઉલટું તેનો ચેહેરો શીકાંસ મારી ગયેલો અને આંખો કાચની માફક જુન મારી ગઈ હતી, જ્યારે બદન લોઠ પોઠ થઈ મુર દાલ હાલતમાં એક ડોલીમાં પડેલું હતું !

અરે ખાકી આદમજીત ! તું શા માટે શરજાયલું છે ? કેહેવામાં ખોટા નહીં મણાશું કે મોત માટે ? પણ સેંટ કલેરનું મોત અચખચ કાચી આંખ ? એક ખાંહાને અને તે ખાંહાનું શું તે આપણે જોઈશું.

ટોમ સાચની વાતચીત પછી મોતના જમના પાહારાથી ઘેરાયેલે સેંટ કલેર દુરશદનો વખત ગાળવાની મતલબથી પોતાના મકાન પાસે આવેલી એક કલખમાં ગયો.

દાખલ થતાં લેણે બે સખસોને હાથે હાથની મારામારી પર ઉતરી પડેલા જોયા.

હંમેશના બલા ખવાસને આધીન થયેલો સેંટ ક્લેર તેઓને છુટા પાડવાની મતલબથી વચ્ચે પડ્યો. પણ તેમ કરવું જતાં એક એક એક છાકટના હાથમાં પકડેલી છુરીનો ભોમ થઇ જમીનપર દુટી પડ્યો.

ગાફેલ બનેલા બીજા સભાસદો જાણું વંકાસી એક મેકને જેતાજ ઉભા, જે ગાફેલી દરમ્યાન સેંટ ક્લેરના જખમમાંથી બેચુમાર લોહી વહી ગયું. સુધ ઠેકાણે આવતાં બે ચાર જણાઓ લોહી બંધ કરવા વળગ્યા અને વૈદક મદદ બોલવતાં મલમપટા થવા બાદ તેને ડોલીમાં નાખી ઘર લઇ જવામાં આવ્યો.

નોકર નરસે, અને ગુલામ પોતાના શેઠનો આ હાલ જોતાં હા અફસોસમાં પડ્યાં, જ્યારે ધવાના ગમથી મુડાલ થયેલી મીસીસ સેંટ ક્લેર બેસુધ થઇ દુટી પડી.

તબીબોએ સેંટ ક્લેરનાં જીવવાની આશા ફાકટ નંચાવી.

પણ મરણ આમમજ તે સુધીમાં આવ્યો, જે વખતની તાસવીસ દરમ્યાન સર્વ ખુલ્લી રીતે જોતાં હતાં કે તે પોતાને કડવા દેતો હતો.

અરધા કલાકની તાસવીસ પછી અંતે તે તવંગર મહસ્થ કરોડોની દોલત તથા સેંકડો ગુલામોને રખડતાં મુકી આ જહાંનથી કુચ કરી ગયો.

“ ધવા ! ઈવા ! ગરીબ ગુલામ ! ” આ તેના છેલ્લા શબ્દો હતા.

ધવાને આપેલી કબુલાત પ્રમાણે તેણે સઘળા ગુલામોને છુટાપણું આપવાની તૈયારી કીધી હતી પણ તેને લગતાં સરવ ફરતાવેજે તેની સહી વગર નકામાં થઇ પડ્યા.

ધણીની ઇચ્છા પર લાવવા માટે મીશીસ સેંટ કલેર પણ રહી નહીં કારણ તેણી બેસુધીમાંથી ઉઠવા પામીજ નહીં.

આ રીતે માત પીતા અને બેટી થોડા દીવસના અંતરે એક એક પાછળ કુચ કરી ગયાં.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

અનાથો.

એક માયાલુ ધણીના મરણથી ગુલાંમો ધણાંજ દુઃખી થાય છે. કારણ એવા બનાવો વખતે તે કીરતારની આ બોહોલી સલતનતમાં કોઈજ કમનસીબો તેઓના નેટલા બાપલા વિનાના, ખીન આધાર થઈ પડતા હશે.

છુટાપણું ભોગવતાં આપણા વચ્ચે મા બાપ ધણી યા શેઠ બોનાર સખસને દોરતો, સગાવહાણાઓ અને કાયદાનો આશરો હોય પણ ગુલામોના બાબના તેમ ક્યાંથી બને !

સેંટ કલેરની એસ્ટેટનો કબજો તેના બાહ્યના હાથમાં આવતાંજ તેણે સર્વ ગુલામોને લીલાંઉથી વેચી નાખવાનો ઇરાદો જાહેર કીધો,

“જેવી ખુદાની મરજી” ટોમ તે જાણી એક હાથ મારી બોલ્યો. તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, અને છુટાપણની આશા કરમાઈ જતાં હાથો છાતીએ જોરથી દાબી પુટી નીકલતાં આંશુઓ રોહી નાંખવાની કોશિશ કરી બંદગી કરવા લાગ્યો.

અરે! મોહોરદાર અને બચ્ચાંની મુર્તીઓ તેને દેખાઈ પણ તેઓને ખરા આકારમા એકવાર ફરીથી જોવાની આશા ધુળમાં મળી ગઈ.

કેવા અનાથો!

ખીજેજ દીવસે ટોમ એટોલફ અને ખીજ ગુલામોને કીલાહમાં, વેચી નાખવા આગમજ ગુલામો રાખવાની વખાર માં ભેષ જવામાં આવ્યા!

પ્રકરણ. ૧૮ મું.

ગુલામો ભરવાની વખાર!

ગુલામો ભરવાની વખાર!

કદાચ હમારાં કોષ્ટક વાંચનારાંઓ એ વખારોને ગંદીલા તખ્તોએ તરીકે કલ્પનામાં લેતાં હશે, પણ નહીં નિર્દોષ હોસ્તો, આ સુધારેલા જમાનામાં અંચલ આદમીઓ ગ્રહસ્થોમાં ખપી, સુદૈદ સાચાઓમાં ગર થઈ, હુન્નરમંદીથી પાપ કરી જશે છે. લોહી અને માંસ ધરાવનારી

ચીજ બજારમાં બહુ મોઢી હીમતે મલતી હોવાયા તેઓને અચ્છા દેખાવની જરૂર કુદરતી રીતે હોવીજ જોઇએ માટે તે વખારોમાં તેઓની માવજત લેવામાં ખાડી રાખવામાં આવતું નથી. ન્હુ ઓરલીયોમાં આવેલી ગુલામો ભરવાની વખારો ખીજાં આખરદાર ધરો કરતાં ખાહશનો દેખાવમાં કોઇખી ઉતરતાં નથી.

આ વખારોમાં ભરેલા ગુલામો જોવા તમેને માન ઇજ તથી નોતરવામાં આવે છે, જ્યાં તમારી નજરે ધણી મોહોરદાર, બાઈ બેનો માતપીતા અને નાના બાળકો “જુદા જુદા યા લોહમાં”^૨ ખરીદનારની સગવડતા પ્રમાણે વેચવામાં આવનાર છે, એવું સમજાવવા આવે છે. અને લોહીનું આદમ, વેચી, મારગેજ અને અદલમદલ કરી શકાય એવી પણ તમારી ખાતરી કરી આપવામાં આવે છે. ૬/૧૧

આ વાર્તાના ખાડી રહેલાં ભાગ બજાવનારાંઓ સાથ વાંચનારને ઓળખાણ કરાવવાની મતલબથી આપણે ટોમની સાથ આવેલા ખીજા ગુલામો વાલી વખારના ઓરતો માટે જુદા કીધેલા ભાગ તરફ નજર દોડાવીશું. જુદી જુદી ધપમાં જમીનપર પડેલા રંગબેરંગી રૂપ અને કદના, કાળીમાં કાળી ચામડીથી તે દુધ જેવી સફેદ ચાંમડી ધરાવનારા અને બચ્ચાંથી તે બુઢાંપણાની ઉમરે પુગેલા સખ્યાબંધ આકારોપર વાંચનારે નજર ફેંકવી. એક ખુણામાં આશરે દસ વરસની એક છોકરી કે જેનીમી માતાને ગેઢ કાલેજ વેચી નાખવામાં આવી હતી અને જેણીને પોતાને આવતી કાલે વેચવામાં આવનાર છે તેણી કોઈપણ દીલાસો દેનાર યા દરકાર કરનાર વગર પોતાનું માથું ફાડતી બેઠેલી છે, તેપર વાંચનારે એક દયા ભરી નજર ફેંકવી. કંગાળ ખડીઆ ખડ

ખડ ચયલી એક સીધન ખુદીઆ રદ ચયલી ચીજ તરીકે પાણી માટે
કવસતી પડેલી વાંચનારે નજરે જોવી, જ્યારે મોઢાં મુઠી ધામલીએ
/ ઝોધી પડેલા આસરે ચાલીશથી પચાસ ભર નિદ્રામાં પડેલા આકારોનાં
દુઃખ બિબ્બ માટે વાંચનારે તરક કરવી ! પણ અરે ! વાંચનાર ! આ
બધાંથી દુર એક ખુણામાં બેઠેલી સાધારણ ગુલામો કરતાં કંઈ જુ-
દીજ બે ઝોરતો તારી નજરે પડે છે. તેઓમાંની એક આસરે ચાલીશ
વરસની ઝોરત દેખાવ પરથીજ આખરે ભરેલી રીતે ઉછરેલી લાગે છે.
તેણીની પાસે એક પંદર વરસની અતિ ખુબસુરત અને ગોરી ચાંમડી
ધરાવનાર કવાહરન જાતની છોકરી — તેણીની બેટી — માતાના બલાંની
આસપાસ હાથ નાંખી બેઠેલી તુંને જણાશે. આ ભોકાને આવતી કાલે
વેચવામાં આવનાર છે.

તેઓને આપણે જુસાન અને એમીલાઇનના નાંમોથી ઓલખીશું.

એક એકથી છુપી રીતે તેઓ બંને રડતાં હતાં.

“માયજી મારા બોલાપર માથું મુકી જરા આરામ લેવો” બેટી
આંત દેખાવાની કોશિશ કરતી બોલી

“સુવાનું મારું જીમર ચાલતું નથી, આજની રાતજ આપણે સાથે
છપએ.”

“માયજી, એમ ના બોલો” કદાચ. “આપણે બંને સાથેજ વેચાઈશું”

પ્રીય વાંચનાર ! હાલ તુરત તેઓની દુઃખ ભરી વાતને પડતી મુકીશું.

સહવાર પડતાં લીલાંઉ શરૂ થયું.

ખરીદનારોના ટોલામાં ઉભેલો એક બેડોલ સખસ સર્વ ગુલામોનું
ધ્યાન અને ધાસ્તી ખેંચી રહ્યો.

કુદરતની દેવીએ જાણે કોપાયમાંન બની તે દુષ્ટ દેખાવના સખ-
સને બદસુરતીનો નમુનોજ બનાવી દીધો હતો. તે કદરૂપો સખસ — કદ-
રૂપો—કદ, અંગે અને ચેહરે — સર્વને પોતાની બાજુથી બાજુ ખસાડી
ગુલાંમીના ટોલામાં પેઠો અને તે ચીજોની બહુજ ખારીડાથી તપાસ
લેવા લાગ્યો.

ધાસ જેવા બાલથી પુરપુર મોઢું ગોળ માથું, જુણી પીળા
રંગની આંખો, તંબાકુના રસથી બરપુર ગંધીલું મોઢું અને હાથપર
મહીના સુધી વધારેલા નખોથી બનેલો બયાનક દેખાવ, કોઈ
હિંમતવાન અને આપઅખત્યાર માણસને હોસથી ખેહોશ કરવાને
પુરતો હતો તો આપણા ગરીબ ગુલાંમીની ધારતીનો શું પાર ?

આ સખસને જેતાને વાર કંઈ ન સમજાય એવાં કારણથી ટોમને
ધુંજરાં છુટવા લાગ્યાં.

સર્વને તપાસ્યા પછી તે તોમ આગળ આવ્યો અને તેને
દાંયામાંથી પકડી મોઢું ઉંધાડી દાતો તપાસ્યા બાદ દગલાની ખોંપ ઉઘી
કરાવી તેના હાથનાં ગોટલાં તપાસ્યાં !

“ તુંને ક્યાં ઉછેરવામાં આવ્યો હતો ? ”

“ કેનટકમાં સાહેબ ” ટોમ ધભરાટથી બોલ્યો.

આ પછી ટોમને મેલી તે એટલે પાસે જઈ તેને તપાસતો ઉભો,
જેમ કરતાં કંઈ ઉભાઈ આવ્યાથી એટલેના સંભાળથી પાલીકા કીધેલાં
બુટાપર તંબાકુનાં રસની એક પચુકડી લગાવી કાઢાડી ધીકકારથી ચાલતી
પકડી જુસાન અને એમીલાઇન આગળ જઈ ઉભો, અને તપાસ માટે

એમીલાઈનને લીધી. તપાસ કરવા માટે તેણે તેણીની ડાહ્યા છાતી અને ગરદન પર હાથો નાંખ્યા, અને હાંતો તપાસવા બાદ મુંગે મોંઢાડે શાંખતી તેણીની માતાના દીલપર આંચકો મારી ધકેલી દીધી.

એમીલાઈન ગભરાઈ રડવા લાગી.

“ચુપ !” લીલાંડ કરનારો ધમકાવી બોલ્યો.

લીલાંડ શરૂ થયું.

ચોકાંબ. ગુલામો પર ગુલામોને નવા નવા શેઠોએ ખરીદી લીધા, જેમાં એદોલ્ફને એક કુલીન અને આબરહામ શેઠ મળ્યો.

ટોમની વારી આવી.

“ચાલ ઉડે એમ !” લીલાંડ કરનાર તેને હડાહટાં બોલ્યો.

પણ તે હજી ઉઠી ઉભો થાય તેટલાં બોલ બોલતાં બીકપર બીડવા ચઢવા સાથ તેના લેખ પુરા થયા. પેલા બટકા અને કદરૂપા સંખસને હાથ તેનું નસીબ આધીન થયું.

“પેલી ગમ ઉભો રહે પોર્ચા !” તોમને એક ખુણામાં ધકેલી દઈ તે નવા ગુલામો ખરીદ કરવા મંડ્યો.

હવે મા દીકરીની વારી આવી. પેહેલાં માતાનું વેચાણ થયું.

“મારી છોકરીને પણ વેચાતી લેવો સાહેબ ” શુશાન પોતાના નવા સેકને કાલાવાલા કરતી એમીલાઈન કે જે હાથો લાંબાવી ઉભી હતી તેણીને દેખાડતાં બોલી.

“હું મારેથી બનતું કરીશ.” શુશાનનો નવો શેઠ કાઠ એક

ભલો આદમી હોવાથી બોલ્યો. “ પણ હું ધારૂં કે મારેથી એમ કરવું પોશાશે નહીં.” તેનું બોલવું ખરું પડ્યું.

શુશાંતનો શેઠ દલગીર થયો. પણ એમ તો કરેજી મનતું હતું. વખારના તે બામમાં માતા અને બચ્ચાંઓ હંમેશાં જુદાં પડતાં હતાં. તેમાં તે શું કરે ?

વાંચનાર જો !

એમીલાઇનની માતા શુશાંતને તેણીનો નવો શેઠ બાલ પીપતી અને કલાપીટ કરતી હાલતમાં એક રસ્તે ઘસડી લઇ જાય છે અને આતી બાળુએ ટોમનો નવો શેઠ, સીમન લેગ્રી, શુશાંતની ખેડી એમીલાઇનને ખીજી બાળુથી ખડેરી લઈ જાય છે.

* * * * *

અમેરીકામાં આવેલી રૅડ નદીમાં સફર કરતી એક બોટના નીચલાં ટુટકપર આપણો કમનસીબ ટોમ, એમીલાઇન અને ખીજી ગુલામ મરદ ચારતો સાથ જાજીરથી જીકડાયેલો, પાસે ઉભેલા નવા ધણીને ધારતીથી જોતો એકવાર ફરીથી આપણી નજરે પડે છે.

“ ઉભો થા ! ” નવા ધણી સીમન લેગ્રીએ ટોમને હુકમ કીધો.

ટોમ ઉભો થતાં, લેગ્રીએ તેનાં દીલપરથી ચોટ કલેરને લાંબા કીમતી પોપાક કહડાવી તેની જગાએ ગુણપાટમાંથી બનાવેલી કાટ-પાટલુનની એક જેડી તેનાં દીલપર ફેંકી

“ જો એઈ ટોમ ! ” લેગ્રીએ શહરૂઆત કીધી. “ મારે ત્યાં તુંને આ કપડાંપર એક વરસ ગળાવવું પડશે ! ”

ટામે ગુણપાઠના કોઠળા દીલપર ઓળવ્યા.

“ડીપર એમીલાંધન” લેઝી ટામને મુકી તેણીપાસ જઈ ઉભો ‘તારે કંઈ શીકર કરવી નહીં. તુંને તારા સુંદર પોપાકમાંજ ફરવા દે-
||માં આવશે.”

પણ તેણીએ ફેંકેલી ધીકકાર કમકમાટ અને ધારતીની નજર તેની ચકોર નજર આગળ છુપી રહી નહીં. ગુસ્સાથી તેનાં બવાં ચહડી ગયાં.

“છાંકરી! સંભાલ! જે વખતે હું તારી તરફ જોવું તે વખત તારે હસ્ત મોડું રાખવું સમજકે! જુઓ બધાંઓ!” એમીલી સાથે જકડેલી ખીજ અધોર ઓરતને આંચકા મારી સર્વ તરફ ફરી જોઈ તેને ઉમરેયું.

“જુઓ બધાંઓ!” થોડા થોડા પગલાં પાછલ હઠ્યો અને વળી પગ અડાલી ખેલ્યો “મારી તરફ સંધાં જુવો!”

જાણે કંઈ જાદુઈ ખેચાણથી દરેક આંખો તેની ગુરકતી આંખો તરફ ખેંચાઈ.

“હવે!” કોઈ લુહારની હથોડીને મલતી આવતી એક મુકકી ખતાવી તેણે આજળ ચલાવ્યું. “આ મુકકી જોઈ! મને કેહેવા દેવો કે એ લોખંડી મુકી ગુલામોનાં સખત બદનોપર પડતાં પડતાં મજબુત થયેલી છે, વસ્તો એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. કારણ કયું હું કોઈપર દયા કરતો નથી?”

અને જોયા પેહેલો સવાહ ચંચાડવા તે મુકકી ગરીબ ટામના થોભરાંમાં જઈ પડી!

ઝોરતોએ દાંત ખીડી દમ ખેંચ્યો. અને આખી ટોલી ગબરાટથી એકમેકનું મોનું કોતરવા પડી. સીમને પોતાનું કામપુરું થયલું ધારી ચાલુ મુકી ખોટના ખીજ ભાગમાં જઈ આંડીના ખે ચાર પેગ દમ પર દમ લીધા.

“મારા ગુલામો સાથે હું આવીજ સરચાત કરું છું” તે એક ગૃહસ્થ આગલ બોલ્યો. જેણે ગુલામો સાથની તેની ઉપલી વાતચીત અને વર્તણૂક જોઈ હતી. “પહેલેથીજ હું માફ ખમીર ખતાવી આપું છું.”

ખચ્ચીત!” પેલા ગૃહસ્થ બોલ્યો.

“હા ખચ્ચીત!” તે લોકરે પડવા કીધો “મને કોઈ ખીજ ખેતીવાલાઓ જેવો નરમ દીલનો સમજવો નહીં.”

“જરા મારાં ટાંચાંતો તપાસો! જરા મારી મુકકીતો જુવો! શું કહેવું સાહેબ કે એપરનું પથ્થર જેવું માંસ ગુલામોની પીઠોનેજ આભારી છે. જુવો તપાસો!”

અજાણા ગૃહસ્થે તેની મુકકી તપાસી.

“ખચ્ચીત લોખંડી મુઠ્ઠી! અને હું ધાડુંચ” તેણે ઉમેર્યું “કે એવી “પ્રેકટીસથી” તમારૂં હૈયું પણ એના જેવું કઠણ થયલું હોવું જોઈએ!”

“હા અલખત મારે તેખી કબુલ કરવું જોઈએ” લેખી ખુબ હસી બોલ્યો.

“સાધારણ રીતે તમારા ખેતરોપર કામ કરતો એક ગુલાંમ કેલો વખત આવે છે?” પેલાએ વળી સવાલ કીધો.

“તે તો સૌ સૌના બાંધાપર આધાર રાખે છે.” લેઝીએ પોતાનો અનુભવ રજુ કરીને “મજબુત બાંધાના ગુલામો પાંચ સાત વરસ કાલાડી કાઢે છે, જ્યારે નબળા બાંધાના ગુલામો જે ત્રણ વરસમાં આવી રહે છે. એ બુબખોનો બાંધો જોકે સખખત કાંમને લાયકનો છે પણ તેઓને અહીંની હવા સહતી નથી. મારું કામ શરૂ કરતાં પેહેલાં મને તેઓ પાછળ ઘણા પૈસા વેરવા પડ્યા. હવા દારના પૈસા, ગરમ કપડાં અને સોજી આવવાનું પુર પાડતાં મને ઘણો ખર્ચ થયો. મેં આથી મારી તે રૂઠી બદલી નાખી અને હાલ તંદરોસ્ત કે માંદગી ભોગવતાં એ સઘણાંને એક સરખી રીતે, કાંમ પર લગાડું છું— એક ગુલામ મરી ગયો કે બીજો ખરીદતાં આપણને વાર કેટલી! અને આ રીતથી મને ઘણી સવલત મળવા સાથે પૈસાનો મોટો ખચાવ થાય છે.”

ધારેલું બંદર આવી પુગતાં લેઝી ગુલામોને લઈ બાહાર પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૬.

અપવિત્ર જગાઓ.

“દુન્યાની અપવિત્ર જગાઓ કુરતાથી ભરપુર છે.”

ખડખચડા રસ્તા પર ચાલતાં ઝાડાં પછવાડે બાંધી લીધેલા તોમ અને તેના સાથીઓ પગે ચાલી ધસડાવા લાગ્યા.

ખુદ ઝાડામાં ફક્ત લેઝી અને એમીલાઇન હતી.

“ડીયર” રરતે સીમને ઠરીબ એમીલાઇનના ખભાંપર હાથ મુકી તેણીની તરફ ફરી બોલ્યો “ તારે કંઈ શીકર કરવી નહી ”

એમીલાઇન અત્યાર સુધી તો ખીધેલી હતી પણ તે બદમાશના હાથ તેણીના કામલ બદનપર લાગતાં તેણીનાં આખા બદનમાં ખીમારી પેદા થઈ, અને ગાડાંના એક ખુણામાં સંકોચાવા લાગી.”

“ તારા આવા સુંદર કાનો એરીંગ વગર નકામા છે ! ” વળી તે ચંડાલ પોતાના નાપાક હાથે તેણીની કાંનની ટીચકીઓ પકડી બોલ્યો. “ તે કોઇ દીવસે એરીંગ જોવી ચીજ લટકાવી છે ? ”

“ નહી સાહેબ ” “ એમીલાઇન નીચે જોતી અને ધુજતી બોલી “ ઠીક છે ત્યારે તુને એક જોડી આપવામાં આવશે. ”

“ તારે યાદ રાખવું કે તુને મારાં મકાનમાં કોઇખી રીતનું દુઃખ પડનાર નથી. હું કંઈ તારી પાસે મેહેનત કરાવનાર નથી. મારા ધરની શેઠાંણી હવેથી તુજ છે ! ”

ધર આવી પુગ્યું.

ખીસ્માર પડેલાં તે ધરના દરવાજામાં દાખલ થતાંજ શીકારી કુતરાઓ દોડી આવી ભોંસવા લાગ્યા.

“ જુવો ધ્યાન રાખો ” લેગ્રી ટોમ અને તેના મરદ સાથીઓને તે કુતરાઓ બતાવતાં બોલ્યો “ આ કુતરાઓ નાસતા ગુલામો પાછળ પડી તેઓને ચીરી નાખવાના કામમાં સઘળા ખેતરોમાં એકા ગણાય છે. ”

“ એક આંખના પલકારા સમેત એ કુતરાઓ તમારો નાસ્તો કરી નાખે એટલી એ લોકો શક્તિ ધરાવે છે. ”

૬૧૨૧૮૮૩૦ ?

“કેમ સેમ્યો ?” એક જખરદસ્ત સીધી ગુલામ તરફ ફરી તે બોલ્યો.

“આપણા ખેતરોના કેવા સમાચાર !”

“સારા સમાચાર” જવાબ મળ્યો.

“અને કવીમ્યો” તે બીજા ગુલામ તરફ ફરી બોલ્યો “મારાં સોંપેલાં બધાં કાંમ તૈયાર છે ?”

“હા સાહેબ !” બીજા ગુલામે જવાબ દીધો, જેનો બાંધો પણ પેહેલ્લાના જેવોજ કદાવર હતો.

આ બે ગુલામો સીમનના વંજીફાપર મુખ્ય કરતા કારવતા ગુલામો હતા જેઓને કુર અને ધાતકી ખવાસના બનાવવાને લેગીએ કંઈ ઓછી મહેનત લીધી ન હતી.

આ બે સખસોને નેતાંજ કોઈ કહી શકે કે હેવાન્યત ખસલતના માણસો ખુદ હેવાનોથી પણ ઉતરતા છે. જંગલી કાળાં મોટાં મોહા-ડાંઓ; ધુમતી મોટી આંખો, અર્ધ દેહકાંતી બોખરા અવાજો, અને પવનમાં ઉડતા ચીફરેલાલ નજીસ કપડાંઓ સાથેના તેઓનો દેખાવ હેવાનોથી બદતર હતો.

“અહીં આવ સેમ્યો” લેગી તેઓમાંના એકને બોલાવતાં બોલ્યો “આ પોર્ચાઓને એ લોકોના રેહકાંણુપર લઈજા. અને જો ! કબુલાત પ્રમાણે તારે વાસ્તે હું એક ઓરત પણ ખરીદ કરી લાવ્યો છું” એટલું બોલી તેને એમીલાંઈન સાથે બેડીથી બાંધેલી ઓરત તરફ આંગણી કીધી જે બાપડી ઓરતે એક આંચકા ખાધો અને એક પગલું પાછળ હઠી ગઈ.

“પણ હું એક પરણેલી ઓરત છું. મારા ધણીથી મને છુટી પાડવામાં આવી છે.” તેણી બાપોદાર બોલી.

“તેથી શું થયું ચંડાલ” પાસે પડેલો ચાખકો દયકતાં લેથી બોલ્યો.
“તેને વીસરી જા. આજ પછી સેમ્મો તારો ધણી છે. ચાલ એમીલાઈન તું મારી પછવાડે આવ.”

લેથી એમીલાઈનને લઈ અંદર જતો હતો તેટલાં એક બીજી ઓરત ખુદ ઘરમાંથી બાહાર નીકલી, લેથીને કંઈ હુકમની ધપે પણ ધીમે સાદે કેલવા લાગી.

પણ તેને તરછાડી કાઢાડી લેથી એમીલાઈનને લઈ અંદર દાખલ થયો.

ગુલાંમોનાં રેહેઠાંણાના સુશીઆણાંપણાં વિખેતો હમારાં સ્યાણાં વાંચનાંરોંઓએ આસપાસનો કારભાર જોઈ પોતાની ખાતરીજ કરી રાખી હશે. આપણી તરફ પાંજરાપોળમાં રાખવામાં આવતાં જાનવરોના કોઠારો પણ તે કોઠરાંઓ આગળ ભલાં! જેમાં ભીનાસ અને તડકાથી કંઈ પણ અટકાવના સાંધણો વગર દરેક ગુલાંમને ફક્ત ધાસના પેંડાઓપર બીઠાવું કરવું પડતું હતું.

સાંજ પડતાં, પડતાં ખડતાં, ચીઠરે હાલ સ્થિતિના મરદ ઓરત ગુલાંમો કાંમપરથી પરવારી ઉપર જણાવેલાં સુફ્યાણાં મકાનોમાં આરામ લેવા આવ્યાં.

ગુલાંમોનું બનેલું તે નાનું ગામડું જાણે શોકમાં ખડેલું હોય એવું લાગતું હતું. કાંમ પરથી આવતાંજ તેઓને કંઈ પકાવેલું બોજન

આપવાને બદલે રોટલા ખનાવવા માટે કાચો દાણો આપવામાં આવ્યો, કે જે દલી છરી તેઓ ઉપયોગમાં લેવા આખા દીવસની દાક પછી વળી કામે મંડ્યાં.

ટોમ આખા દીવસની રખડથી થાકી જઈ ઘણો લુખ્યો થયો હતો.

કીમ્બોએ એક દાંણાની પોટલી તોમને આપી—જે સાથ આઠ દીવસ સુધી ખીજે કંઈ ખોરાક આપવામાં આવશે નહીં એવી પણ ખબર મળી.

ટોમે ઘંટી ઉપર બેસી પોતાનું દળણું દળી લીધું અને તે ઉપરાંત ત્યાંની બે ગુલાંમડીઓ જેઓ દાકની મારી દલવાતે લગભગ અશક્ત હતી તેઓનું પણ દળણું પોતે દળી આપ્યું. બેલદ ઘાટકીપણાંની અસરે બનેલા સર્વ ગુલાંમોના એકલપેટા સ્વભાવપર ટોમના આ કાંમે જખરી અસર કીધી.

સર્વ ગુલાંમોએ તેને અળ્યખીથી નીહાળ્યો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

—:૦:—

કેસી.

ટોમ એક અચ્છો કામદાર હતો તે વિષે લેખીની થોડા વખતમાં ખાતરી થઈ.

એક દીવસે ખેતરમાં કાંમ કરતાં તોમની અન્નપત્ની વચ્ચે તેણે એક અન્નણી ઓરતને પોતા વચ્ચે ઉમેરાયલી જોઇ. સાદ અને સાદા પોપાકમાં સજાયલી આ ઓરત ઉંચી અને કાવલા ખાંધાની હતી. તેણીનાં સોભાયમાન હાથ પગો ઘણાજ નરમ અને ખુબસુરત હતા. તેણીનાં ચહેરા પેલા વર્ગમાં મુકી શકાયે કે જે એકવાર દીદા બાદ ફરીથી ભુલાવા મુશ્કીલ છે. તેણીનું કપાલ ઉંચું અને ભવાં વાંક-દાર હતાં. સીધું સોવામણ નાક અને ગોલ પણુ સોહારાયક્ષો ચહેરા ખતાવી આપતો હતો કે તેણી એકવાર ઘણી ખુબસુરત હોવી જોઇએ.

તેણી ક્યાંથી આવી અને તેણી કોણ હતી તેથી ટોમ અન્નજો હતો. પણ ત્યાંના બીજા ગુલામો તેણીથી કંઈ અન્નજા લામતા ન હતા.

“ચપ્તે બાઈ સાહેબ આબ્યા ખરાં” એક કંગાળ ગુલ્લામ પોતાની પડતીથી દુઃખી બનેલો બીજીની પડતી જોઇ ટકેરથી બોલ્યો “બાઈ સાહેબને જોઇ સેવક ઘણો ખુશી છે.”

“હા—હા—હા” બીજે હસી બોલ્યો “બાનું સાહેબ, હવે માલમ પડશે કે અહીંનું વહીતર કેવું છે.”

નવી આવનાર આ તાંણાં ટીક્કાઓની દરકાર કરવા વગર જાણે કંઈ સમજ્યું નહીં હોય તેમ કાંમ કરવામાં મશગુલ રહી. બપોર પડતાં તોમે પોતા સાથે આવેલી પેલી અધેર ઉમરની ઓરતને કામથી બહુ થાકેલી તાસવીસ કરતાં જોઇ. તેણીપર રહેમ લાવી કોઈ નહીં જોય તેમ તેણીની નજદીક આવી પોતાની ટોપલીમાં એકદા કીધેલા રૂમાંથી થોડો કાહાડી તેણીની ટોપલીમાં નાંખ્યો.

“અરે નહીં! નહીં!” પેલી ઓરત અન્યથા પાંખી બોલી
 “તુને મારી દયા ખાવા માટે ખમવું પડશે.”

તોમે મુંગે મોહાંડે પોતાનું કાંમ પાછું શરૂ કરીનું. પણ પેલી
 ઓરત ઠાકના છેલ્લા તબક્કામાં બેસુધ્ધ થઈ પડી.

“લુશી?” સેમ્મો આવી લાગતાં બોલ્યો. “એ શું ઢોંગ! હું
 એને હુસીઆર કરુંચું! મારી પાસે હુસ્યારી લાવવાની ઘણી દવાઓ છે.”
 એટલું કહી દમલાની બોંહેમાંથી એક ઢાંચણી કાઢાડી તે ઓરતની
 બાજુમાં બોસી દીધી. ચીચારી સાથે તેણી જમીનપરથી ઉઠી.

“ઉઠ ઓ દોર, અને કામે મંડીજ નહીં તો વળી કંઈ બીજું દવા
 અજમાવીશ” તેણે લાત મારી ઉમેર્યું. લુશી અકુદરતી જોરે અને
 જીવપર આવી પાછી કાંમે મંડી.

“અરે ખુદા ક્યાં સુધી?” તેણી બમડી “ઓ સાહેબ તું
 હુમેને મદદ કાં નથી કરતો?”

ચરીણાંમની શીકર વગર ટોમે પોતાની આખી ટોપલી તે
 ઓરતની ટોપલીમાં ખાલી કરી. “અરે નહીં” તેણી વળી બોલી
 “તુને ખબર નથી કે આ માટે મોટી શસ્ત્ર કરવામાં આવે છે.”

“હું તે ખમીશ. તારા કરતાં મારામાં ખમવાની શક્તિ વધારે
 છે.” ટોમ બોલ્યો.

એકાએક પેલી અન્યથા ઓરત ટોમના છેલ્લા શબ્દો સાંભળી કાંમ-
 માંથી અચકી જઈ પોતાની કાલી આંખો ટોમપર એક પણ સુધી ઠેડવી ઉભી.

“તુંને આ જગાની કંઈ માહીતી નથી” તેણી બોલી “નહી”
તો તું એમ કરોજ નહીં. વખત જતાં, તુંને માત્રમ પડશે કે બીજાને
મદદ કરવા કરતાં તારું પોતાનું ફેડવાનું તુંને ભારી પડશે.”

“મને ખુદ મદદ કરશે.” ટામ બોલ્યો.

“ખુદ અહીં બેઠ લેતોજ નથી!” પેલી ધણીનું કડવાસથી બોલી
અને પોતાના કાંમપર પાછી મંડી.

પણ ખેતરની પેલી બાબુએથી દેખરેખ રાખતા સેમબોએ તેણીની
આ હીલચાલ જોઈ અને ચામકો ફફડાવતો તેણીની નજદીક આવ્યો.

“વાહ! વાહ!” તે શ્તેહની ધપે બોલ્યો “કામ નહીં કરત!
ખાઈ સાહેબતો. વાતમાં વખત ગુમાવતાં દેખું! જો સંભાલ, હવેથી
તું મારા હાથ નીચે છે.”

પણ કાલી આંખોમાંથી ગોચા વીજલીક પ્રવાહ પુરી નીકળ્યો.
તેણીના હોઠો શ્દ્દી રહ્યા, અને નાંકનાં નસકારાંઓ ટુંકારા મારવા લાગ્યાં,
અને સેમબોપર એક શીટકારની નજર ફેંકી તેણી દમાંમથી બોલી.
“કુતરા!” જો તું ખરો મરદ હોયતો મને હાથ લગાડ! યાદ
રાખકે હજી મારામાં એટલી સત્તા છે કે મારો એકજ બોલ તુંને
જીવતો બાળી નાખવા, કુતરાઓ પાસ ચીરી નખાવવા તેમજ તારા
બંનના કટકે કટકા કરી નખાવવાને પુરતો છે.”

સેમબો દેખાઈતોજ ધમરાધ ગયો લાગો.

“મેં તો ફક્ત મશકેરી કીધી, બાનું કેસી!” તે બોલ્યો.

“ત્યારે દુર રહે!” કેસીએ હુકમ કીધો.

સેમો ખશી ગયો પણ પોતાને લાગેલા જમગ ફફડાટનો ખાર તેણે ટોમપર લીધો.

“સાહેબ” તે લેઝી આગલ જઈ બોલ્યો “મને લાગેય કે પેલો નવો ગુલામ ટોમ અહીં કંઈ તુફાન મચાવે ખરો. સહવારના મેં એને લુશીની ટોપલીમાં પોતે એકઠો કીધેલો રૂનાંખતા જોયો — જો એમ ચાલશે તો બધા ગુલામો આજથી બની જાય એની નવાઈ નહી.”

“કાળી સુરતનો હબસી!” લેઝી ફફડતો બોલ્યો “હીક છે જરા આ મુકકીનો સ્વાદ ચખાડશું — કેમ પોચાઓ બોલ્યા નહી.”

બંને બંદમાશ નોકરો હસવા લાગ્યા.

“નહી” તે વીચાર ફેરવી બોલ્યો “લુશીને તેણે મદદ કીધી નહી વાઈ?”

“હા” બંને જણાં બોલ્યા.

“ત્યારે હીકછે. એ કાળા ચોરને હાથેજ લુશીને શિક્ષા કરાવ્યે તો કેમ?”

— (તેણે ચંડાલ ચોકડી ખુબ હસવા પડ્યા.

સાંજ પડતાં જીવથી હારીખાઈ બેઠેલાં કાંમદારો આખા દલાડના કીધેલાં કામતું વજન દેખાડવા, ટોલ કરવાના ઓરડામાં ધીરે ધીરે દાખલ થયાં જ્યાં લેઝી બેસી જઈ ટોપલાઓનું વજન કરતો હતો.

ટોમની ટોપલીનું વજન ધારા પ્રમાણે હોવાથી તેણે કંઈપણ થપકો આપવામાં આવ્યો નહી.

નખલાથી લેપેરો ખાતી લુશી ટોમની પછી બાહર આવી, અને પોતાને ટોપલો તોલ કરવા માટે રજુ કરીધો. વજન રાખેતા જેવું પુરતું હોવા છતાં લેઝી ડોળા ધુરકવા લાગો.

“હેવાન! વળી કમતી! બાજુ ઉભી રહે! તુંને સ્વાદ ચખાડવો પડશે.” તે ગુસ્સાનો ઢોંગ કરી બુમ પાડી ઉઠ્યો. લુશી નીરાસાની ઉડી હાથ મારી એક પાટીઆં પર ધુજતી બેસી ગઇ.

“બાનું કેસી” હવે બાહાર પડી, બેદરકારપણે પોતાનો ટોપલો તોલ માટે રજુ કરીધો. તેણીનાં કામનું વજન બહુ ઓછું હોવા છતાં તેણીનાં થયેરા આગળ લેઝી દબી ગયો અને દપકાનો એક ખોલ પણ ઓચરવા પામ્યો નહીં! સર્વના કામનું વજન થવા બાદ લેઝીએ ટોમને પાસે બોલાવ્યો.”

“સાધારણ કાંમ માટે મેં તને કાંઈ ખરીદ કરીધો નથી. આખો દીવસ વહીતર કરવાના કાંમપર તુંને મેળવાનાં કરતાં તારી લુશી-આરી. જોઈ હું તુંને કાંમની દેખરેખ રાખનારાઓના ઓધ્યાપર ચઢાવા માંગું છું અને આજે આ તારા નવા ઓધ્યાની પેહેલી ફરજ બજાવ. પેલી લુશીને તારે હાથે ખાંધી માર!”

“હું માફ માગી જણાવું છું.” તોમ લુશી તરફ એક દયાની નજર ફેંકી બોલ્યો “કે મને એ કાંમ મેહેરબાંતી કરી શોંપશો નહીં. મેં એવું કાંમ કરીધું નથી અને કરવાની મારામાં શક્તિ નથી.”

“હા પણ તું મારા હાથ નીચે એ કાંમ જલદી શીખશે” લેઝી ચાખકાનો એક સખત ફટકો ટોમના મોંહોંડાપર લગાવી તે પડતો મુકી મુકકીઓ લગાવતાં બોલ્યો.

“ હવે ” તે દમ ખાવા અચકા બોલ્યો “ તું મને કેહેજે કે તારેથી એ કાંમ નહી થશે. ”

“ હા સાહેબ ” તોમ મુખપરથી નીકલતું લોહી સાફ કરતાં બોલ્યો. “ હું રાતને દીવસ તમારાં ખેતરોમાં મારાં તનમાં જીવ અને દમ છે ત્યાં સુધી કાંમ કરવાને ખુશી છું. પણ આજનું તમારું સોપેલું જખ્ખુન અને ગેરવાજખી કામ હું જીનહાર કરનાર નથી. એ કાંમ હું કદીખી કરીશ નહી, કબ્બુ નહી. ”

તોમને ખરીદ કરતાં તેનો ધીમો અને મીઠાસ બયો અવાજ અને નરમાશભરી રીતભાત જોઈ લેત્રીએ એવું અતુમાંન કીધું હતું કે તેને તાબે કરવામાં કંઈજ મેહેનત પડનાર નથી. પણ તોમના આ બોલોથી તેની તેમજ સર્વેની અજાયબીનો પાર રહ્યો નહી. • સર્વે ગુલાંમોના પેટમાં જખ્ખરો ધરકો પડ્યો. પેલી કમનસીમ ઓરતે હાથ જોડી ખુદાને યાદ કીધો જ્યારે ખીજઓ એક એકના મુખ તરફ જોઈ હવે પછી શું બનશે તેનો કંઈ ખ્યાલ કરતાં દમ બાંધી ઉભા રહ્યાં.

લેત્રી એક પળ સુધી પુરું થઈ ઉભો પણ એક પળજ !

“ કાળાં મોહોડાના ખવીશ ! ” શું તું મને કેહેવાની હીંમત કરે છે કે મારાં કામો વાજખી નથી ? તે પુકારી ઉઠ્યો.

“ હું એમ ધારૂંચ ” તોમ ધીરજ અને નરમાશથી બોલ્યો. “ એ ગરીબ ઓરત આજની અને નાતવાન છે અને તેને બાંધી મારવી એ સખત ઘાટકીપણું છે. સાહેબ, તમો જો મારો જીવ લેવા

માંગતા હોવો તો તે લેવો પણ હું કોઈપણ રવેસે એ નાવારેસ ઓરતપર મારો હાથ ઉંચકનાર નથી — પેહેલ્લાં મરવાને હું પસંદ કરીશ.”

લેઝી ગુસ્સાના દેવને વસ થઈ દાંત કચકચાવા લાગ્યો, તે એટલાં સુધી કે તેની દલાડીના વાળોપણ ગુસ્સાથી ગોચા કરચલી વળી ગયા! પણ એક ખીલાડી પોતાના શિકાર ઉંદરને મારી નાંખવા પેહેલ્લાં જોમ ગેલ કરે તે રવેસે તેણે પોતાનો ગુસ્સો થોડોવાર સુધી દબાવી આળસ કરતો બોલ્યો.

“આ પરહેઝગાર કુતરો આપણા પાપીઓ વચ્ચે આવી આપણને પાપમાંથી ઉગારવા માંગે છે. પણ એ કુતરા જો સાંભળાં ખરેઃ ધરમ શું કહે છે “તારા ઘણીને તાબે થા.” તારે શું હું તારો ધણી નથી? શું મેં ખારસો ડોલર તારા જીવ અને તન માટે આપ્યા નથી?” લેઝી તોમને પોતાના મજબુત ખુટની એક લાત મારી બોલ્યો “મને કહે!”

તનના દુઃખની તાસવીસ વચ્ચે હેવાન્યત ગુલમાંવથી જમાઈ ગયલા ટોમના જીવમાં આ સવાસે ખુસાકીનું એક કીરણ પેદા કીધું. તે આસમાન તરફ મુખ કરી ગુલમાંડીએ પડ્યો અને મોહોડાપુરથી ટપકતાં આસુ અને લોહીની ધાર વચ્ચે બાંગે ખુલંદ બોલ્યો.”

“નહી! નહી! નહી! સીમન લેઝી મારો જીવ તારો નથી. તે જીવ તો એકલા તે સાહેબનોજ છે! તેનોજ છે! તેનોજ છે! તું મારા જીવને કંઈ ઇજા કરી શકનાર નથી!”

“એમ છે?” લેઓ ધીકારથી બોલ્યો. “જોઈશું! જોઈશું!
અંહી આવો સેમણ, કવીમયો, આ કુતરાને તમારી નરમ મુઠ્ઠી
ઓતો રવાદ ચખાડો.”

દેવ જેવા કદના ખવીસો તોમને સર્વ ગુલાંમોની દયા વચ્ચે
ધસડી ગયા.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

કેસીની કાંહાની.

તેજ રાત્રે આશરે દશના અમલે એક અલાહેદા ઓરડામાં
લોહીથી ઝઝરતો ટામ અશ્વોસ કરતો પડેલો હતો. સંધું શાંત હતું.
ફક્ત તેની તાસવીસનોંજ અવાજ રાતની ચુપકીડીને તોડતો હતો.
તેણે આંખો બંધ કરીધેલી હતી; પણ નીરાધાર હાલતમાં પડેલા તે
કમ નસીબ ગુલાંમને જોઈ કોઈ દયાળુ દીવ એક દયાના કાંમ માટે
તેની તરફ ખેંચાયું. ટામને બતીની રોશની જેવું કંઈ જણાયું.

“એ કાણ?” ટામે નબળા અવાજે પુછ્યું

“ચુપ!” “ચુપ!” એક ધીમો અવાજ આવ્યો, અને તે
અજાણ તોમે તુરત ઓળખ્યો.

“બાનું ફેસી” તોમ બોલ્યો. “જરા મને પાણીનો એક ગોટ આપવાની મેહેરબાની કર! ખુદા ખાતર એક પાણીનો ગોટ!”

ફેસીએ હાથમાં પકડેલાં એક ફાંનશને જમીનપર મુક્યું અને સાથે લાવેલી એક બાટલીમાંથી ટોમના મુખમાં તેમાંનું પાણી ધીરથી ગેડ્યું.

“ઓ બાનું તારો શું ઉપકાર માંનું?” તોમ પોતાને કરાર થતાં બંને હાથો ઉંચા કરતાં બોલ્યો!

“સુપ ટોમ! મને ‘બાનું’ના એલકાબથી ના બોલાવ” ફેસી બોલી, “હું એક કંગાલ ગુલાંમડી — એક ખવીસના હવસનો ભોગ છું! ઓ ટોમ તું હજાર દરજ્જે મારેથી પવિત્ર છે!” તોમને મુંગો રહેવાની ઇસારત કરી તેણી પાછી બાહાર ગઈ અને ચોકકસ મદમની દાબડી તથા બીજવેલી ચાદર લાવી તોમના ઘાપર મલમપટો લગાડી તેને ઢીની ચાદરમાં વીટાલ્યો. ઠંડી ચાદર તોમના દીલને લાગતાંજ તેને અતિ ઘણો કરાર થયો.

તોમે તેણીનો ફરીથી ઉપકાર માન્યો. ફેસી જમીનપર ખેસી ગઈ અને પોતાના ગુફલુ આસપાસ હાથ નાખી ટોમને જોતી બેઠી. તેણીની ટોપી સરી પડી અને બાંહેના ઝુલકાં તેણીના વિચિત્ર અને ફક્તગીર ચેહેરાપર વિખરાઈ પડ્યાં.

“મારા ભોળા અને ગરીબ ભાઈ” તેણી અંતે બોલી “તારું કંઈ વસતી નથી તું એક બાહાદુર પુરૂષ છે, તેમજ સત્યતા તારી તરફેણમાં છે એ ખરું, પણ તે છતાં સત્યતાની રાહે અંહી ચાલવું એ ફેકટના ફાંફાં છે. યાદ રાખજે કે તું એક સેતાનના હાથમાં આવી પડ્યો છે, અને સેતાન ઘણો ખરો ફાવી જાય છે.”

“તુંને અંહીની રીતભાત ખબર નથી— મને ખરાખર ખબર છે. છેલ્લાં પાંચ વરસ થયાં એ પાપીના પગ તળે હું રગડોળાવું, છું, કે જેને હું ખુદ સેતાન કરતાં વધુ ધીકકાર છું.”

“એ ખવીસ જો તુંને જીવતો બાળી નાખવા ઇચ્છે— તારા બદનના દુકડા કરવા માંગે, તો તે સહેલથી કરી શકે; કારણ તેનાં એ કાંમ તારે શાક્ષી જેવું કોઇ નથી. હજારો કાળાઓની સાક્ષી એક ગોરા આગળ નકામી છે. પણ તેમાંનો કોઇ અંહી નથી અને જે છે તે પેલા બદમાશના નોકરો છે.”

“પાંચ વરસના અરસામાં મારી નજરે જોયલા બનાવોનું ખ્યાન સખખતમાં સખત હયાંને મોમ બનાવી સાંભળનારના બાલે બાલ ઉભા કરવા બસ છે.”

“અરે! સાંમે થવામાં કંઈ કાયદો નથી. મારો દાખલો લે! હું હું તેની સાથે ખુશીથી રહેવાને તૈયાર થાઉં?— હું જેણી એક વખત માબાપના લાડથી પુંજતી હતી, જેણીએ દુન્યાના દરેક સુખો જોયાં હતાં; પણ તે તકલીદી સુખો કાંહાં છે? ગયાં! ગયાં! જેઓ પાછળ હજારમણાં બદતર દુઃખોને આધીન થઈ પડી! અરે! ટોમ, મારી હકીકત સાંભળી તું તારું દુઃખ જીલી જશે. માબાપથી છુટી પાડનારા ખવીસોને હાથે હજારો હાડમારી ખમી આ ખવીસને હાથ લાગી— જેણે—જેણે—જેણે—જેર જીલમથી મારું તન બદન અપવિત્ર કરીધું.”

“તે બનાવને પાંચ વરસ વહી ગયાં છે અને હમણાં હું કેવી રીયતિમાં છું? મને ખેતીના કાંમપર લગાડતાં મારી જગા એક નવીને

અપાછ છે। એ નવી ઓરત ધર્મી લાગણીઓ ધરાવનાર માલમ પડે છે, કારણ તેની બંદગી કરવાની ચોપડીઓ અંહી રોજ વાંચે છે.”

“હા! બંદગીની ચોપડીઓ!” તે કમનસીબ ગુલાંમડી આંખો-માંથી ખરતાં આંશુઓ સાથે અકુદરતી રીતે દર્શી જે હસ્તાનો અવાજ તે જુના ખંડીયરના ગિરમાર ઓરડામાં કંઈ વિચિત્ર રીતે પડ્યા કરી રહ્યો “આહ! પણ તેણીને ખબર નથી કે તેણી ખુદ દોષખખા નાંમાં બંદગીથી મન રીજવે છે!”

“અરે! ખુદા! ઓ કીરતાર!” ટોમ કમકમી બોલ્યો “તે હમોને શા માટે વીસારી દીધાં છે”

“હું જે કંગાલ કુતરાઓ માટે” કેસીએ આગલ ચલાવ્યું” ખમે કૈં તેઓ કોણુછે? પેહેલ્લી તકમળતાં તેમાંના દરેક જણુ તારી વિરૂધ્ધ જવાને તયાર થશે. “તેઓ દરેક હર અંને ધાટકી છે.”

“જરીબ અજાનો! “ટોમ બોલ્યો” પણ તેઓને ધાટકી દોર જેવાં કોણે બનાવ્યાં? માણસ જાત દુઃખોના આજખ તજે ધાટકી થાય તે માં નવાઈ નહી, પણ હું ધાટકી થતાં શીખીશ નહી. મે ખધું ખોયું છે! પણ અંતે હું બેહેસ્તના દરવાજા મારી તરફ બંધ થાય તેવું કરીશ નહી. “બલે હું મરું! પણ પાપ કરીશ નહી!”

“પણ તે પાપો ખુદા આપણે હીસાબે ગણુશે નહી” કેસી બોલી “તે પાપોનો ખોજોતો જેઓ પાપી કામ કરવાને ફરજ પાડેછે તેઓને માંથે રેહુશે.”

“ નહીં બલી અજ્ઞાન ઓરત ! તે પાપો આપણે માથેજ નખાય, જીવ આપવો પણ પાપ કરવાને કુસલાવતાર — ફરજ પાડનારને તાપે થવું નહીં ! ”

“ તેમ બનવું મુશ્કેલ છે. આયંદે તેમાં તારી હારજ થશે. ખુદાપર વિશ્વાસ રાખવામાં કાંઈ સાર નથી. એક વખતે હું ખુદાને યાદ કરતી હતી પણ તે અહીં નથી. આ દોજખી ધામમાં સખડતા પાપીએની આશાઓ ધીમે ધીમે કરમાઈ જતાં લાંખી અને લાંખી ની-રાસામાં તેઓને મરવા સિવાય છુટક નથી. અરે ! ” તેણીએ પોતાના હાથો છાતીપર મુક્યા અને જાણે કંઈ ભારી વજન ઉંચકતી હોય તેમ દમ અંદર લેતી તોમને અચ્છી રીતે સુવાડી ત્યાંથી નીકલી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

છુટકો !

ટોમને તેના સતાવનારાઓના હાથમાં મુકી આપણી જુની દોસ્ત ઍલીઝા અને તેણીના રાહબરો તરફ એકવાર ફરીથી નજર નાંખ્યે.

ઈનામની લાલચે ઍલીઝાને પકડ્યા પુડે લાગેલા ખુન્યનને આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે જખમી થયેલી હાલતમાં ઉપાડી લઈ જવામાં આવ્યા પછી તેને ખુદા વાનના એક દોસ્તના ઘરમાં સંભાળથી લાવવામાં

આબો, જ્યાં એલીઝાની ખડે પગની સારવારથી તે થોડા દીવસમાં સાજા થયા પાંખી ફરતો હરતો થયો.

ગુલાંબોનો કટરો દુશ્મન બુન્યન એલીઝાને માટે હવે શ્રવ આપવા તૈયાર થયો, અને તેણીને કેનેડા સહી સલામત પુગાડવાનું માથે લીધું. એક અધારી રાતની ચુપકાડી વચ્ચે તે સર્વને લઈ નીકળ્યો અને ધાસ્તી બધા રસ્તાઓથી દુર રહેવાની તેની સલાહો તે વખતે અતિ કિંમતી થઈ પડી.

લાંબી મુસાફરી પછી તેઓ નાહસભાગના છેલ્લા તબક્કામાં આવી પુગ્યાં.

ખીજા ચોવીસ કલાકજ રકત ખ્રિષ્ટિય સંસ્થાન કેનેડા પુગવાની ખોટી હતી.

૧ અરે ! વિજલીક શબ્દ છુટાપણું !

અહીં આવી પુગતાં લાંબી મસલત બાદ બુન્યનની સલાહથી એલીઝાએ પોતાના સુંદર બાળો કાપી નાંખી મરદનો પોપાક પેહેર્યો, જ્યારે નાના હેરીને ખોટા વાલની ટોપી પેહેડાવી નાની ભુલકી બનાવવામાં આવી.

હેરી પોતાની માતાને આ નવા લેખાશમાં જોઈ અચરતીથી વમાંસણમાં પડ્યો અને શરમાળપણે માનાના ટોટે વળગ્યો.

“આ પ્રમાણે દગલો ઓળવજો ખેટા” બુદ્ધ વાન એલીઝાને બધાંની રમુજ વચ્ચે શીખવતાં બોલ્યો, જે રમુજમાં આપણી ચંચળ એલીઝાએ પણ મરદની કાંની લાંબી લાંબી ફક્કો મારી, જમીનપર પડે અશળી રમુજમાં માગ લીધો.

સેન્ડસફા ખાતેથી તેઓ ગાડીઓ ભાડે કરી ડકકાપર ગયાં. અને ઠગારી એલીઝા નાના હેરીને લઈ હાંમતથી બોટમાં દાખલ થઈ. દાખલ થતાં તેણીએ એ મરદોને ગુસ ગુસ કરતાં સાંભળ્યા.

છુટકપર આવેલા સવળાંને મે તપાસ્યાં છે, પણ કોઈ તેમાંનું જાણતું નથી.”

આ બોલનાર બુન્યનનો એક પારનો સાથી હાંચકારો ગઈ હતો.

એલીઝા બેળી ટીકોટ ખરીદતી હતી તેણીના હાથે જ ના બુન્યા પણ ધીરજથી પાશુ ફરી જાણે કંઈ જાણતી નહીં હોય તેમ તે વાત કાનારાઓપર નજર કરી બોટના ખીજ ભાગપર ગઈ.

અંતે તેણીની મોટી ખુશાલી વચ્ચે બોટે સીસોલી મારી જેમ થતાંજ માર્કસ અને તેનો સાથી આશા ભંગ નાની બોટમાં ફરી પડ્યા.

દહાડો અતી સુંદર હતો. એરીક સરોવરનું પાણી સુરજના તડકાના પ્રકાસમાં ઉજળતું અને ચકકતું હતું, અને કાનારાપરથી નરમ લેહેકી આવતાં સ્ટીમરે મગફળીથી લંગર ઉચકયું.

“આહા ! માનવી જાતની મુડી જેટલી છાતીમાં દુન્યા સમાયલી છે !

તે બોટના ખીજ ઉતારોએ, મરદના પોપાક તળે દંકાયલી એલીઝાની છાતીમાં શું બનતું હતું તેનો કંઈ ખ્યાલ હતો ?

અંતે તે બ્રિટિશ-કાનારો—છુટાપણાની ભુમી—કેનેડાનો કાનારો સ્ટીમરમાંથી એલીઝા અને તેણીની સાથવાલાઓને દુરથી નજરે પડ્યો.

ભરાયલી છાતી અને આંખોમાં હરખના આંખુઓ સાથ એલીઝાએ ગોયા કોઈ જાદુઈ અર્થથી અર્થાત્ તે કાનારા તરફ ટીક્યાજ કીધું.

હરખના આંખોએ તે બહારી આપી તે માહા કૃપાળુ સાહેબની બ
દગી કરતી તેણી પોતાની કેમીનમાં પાછી ફરતી હતી તેટલાં પીઠ
પછવાડેથી તેણીનાં કાંતોપર કંઈ અવાજ આવ્યો! “વાહાલી એલીઝા!”

એ અવાજ કોણનો? એ જાણીતો મીઠો સાદ કોણનો?

તેણી હરખબેર તે બોલનારનું મુંખ બેવા ફરી ગઇ. પણ એ-
કજ નજરે તે હરખને પાછો સમાવી દીધો.

તેણીની પાસે લાંબી દહાડીવાસો કોઇ અંગણો સખસ ઉભો હતો.
પણ એક પળમાં તે દાહડીવાસો સખસ ખોટા બાલની દાહાડી, માથાપર
પેહેડેલી મોગલાઇ ટોપી અને નાક પરથી ખુરૂ રંગનો ચરમો સીફતથી
ફર કરી એલીઝાની દયાયક્ષી નજર આગળ પોતાની નવજવાંન સુરત
દેખાડતો ઉભો.

“જ્યોર્જ!” એલીઝા બેભાન જેવી થઈ જઇ એક હરખની
ચીસ પાડી બોલી.

“હા!” જવાબ મળ્યો.

ઓ! તે મેલાપ!

કેનેડાના એમહસ્ટબર્ગ શહેરમાં ખોટ દાખલ થતાં, જ્યોર્જ એ-
લીઝાના હાથમાં હાથ બેરવી ઉભો. ખુશાલીની લાગણીઓથી તેનો
દમ ટુકો થયો, આંખો આગળ પાંખી ભરાઈ આવ્યાં અને એલીઝાનો
ધુજતો હાથ વગર બોલવે દાખ્યો.

કીનારે ઉતરતાં વાર તેઓ સર્વ રાહદારીઓની વચ્ચે ત્યાંજ
ગુંડણીએ પડ્યાં અને ખરાં દીલથી તે કીરતારની બંદગી કીધી.

સર્વને તેઓની કાંઠાણી સમજી દયા આવી અને છુટકારા માટે મુખારકમાંથી આપી.

એકીઝા, જીયોર્જ અને હેરીના દુઃખોનો એ પ્રીય વાંચનાર ! આજથી અંત આવેલો સમજવો.

છુટાપણાના પેહેલા દહાડાની મોજતું વર્ણન કોણ કરી શકશે ! પાંચે ઇદ્રિઓની લાગણીઓ કરતાં છુટાપણાની લાગણી શું ઉંચી નથી ? બચતી રીકર અને જસુસી વગર જ્યાં ગમે ત્યાં જવું, ફરવું અને હરવું !

પ્રકરણ ૨૩ મું.

ખુદાપર ફીદાગીરી !

ટોમના જખમે રૂઝવા પેહેલાં કુર દીક્કના લેઝીએ તેને હંમેશનાં કાંમ પર લગાડ્યો; આથી દહાડે દહાડે તેનું મજબુત બદન નખાઈ જઈ નમતું બનતું ગયું. સતાવનારાઓ તરફના અપમાન અને હક્કમાં હલકાં ગંદીલાં કામની રંજ પછીથી ઘર તરફ પાછાં ફરતાં તે બંદગીની કોશિશ કરવા જતો પણ ધણીવાર આંખોમાં તરતા ડોળાઓ અને ફરતાં મગજથી હારી ખાઈ જઈ થાકતો મારેલો બંદગી કરવા વગર સુઈ જતો.

મીશીશ શેલખી જેવી કેળવણી પાંમેલી ઓરતના હાથ નીચે ઉધરેલા ટોમના જેવો મજબુત ધાર્મિક લાગણીનો ગુલામ પણ

વખત જતાં ખુદાપરથી દીવ ઉડાડવા પાંચ્યો. તેની બેઠ બરેલી જીંદગીનો તોલ કરતાં તેણે જોયું કે ખુદા મુંગો ખેઠો હતો, અને સેવાંની શતેલ હતી; તેણે વીચાર કીધો કે ખુદાની ચાકરી બજાવવી ફાકટની છે કારણ તે ક્યાં તેને યાદ કરતો હતો? અને જો યાદ કરતો હોય તો તેનીપર આટલો જુલમ હરગીજ પડે નહીં!

એક સાંજે તે 'ધર્મનું' પુસ્તક કાઢાડી ધણે દહાડે વાંચવા લાગ્યો. પણ જે પોડીના લખાંતે એકવાર તેના જીગરમાં ખુદાઇ લાગણીઓ ઉશ્કેરી હતી તે પોડી — માહાન કવી અને ધર્મ ગુરૂઓના અમ્મર ખોલો ધરાવનારી — પોડીના ખોલો આ વખત તેના કંગાળ જીવપર અસર કરી શક્યાં નહીં. ખુદાની હસ્તિ વિષે કંઈ શક લાવી તેણે એક નીસોસ મુકી તે ચોપડી બંધ કરી પાછી ગળવામાં મુકી દીધી. અને પીઠ પાછળથી ધીકકાર બર્ધા હસ્તાનો એક અવાજ આવતાં અને ઉંચે જોતાં લેચી તેની નજરે પડ્યો.

“કેમ ધરમ ગુરૂ સાહેબ” તે ઠેકડી કરતાં બોલ્યો “હું ધારૂંય કે તમારી ધરમ પોડી તમોને મદદ કરતી જણાતી નથી.”

ટોમ મુંગો ખેઠો.

“અરે મુરખ!” લેચી બોલ્યો “મેં તો તારૂં બહુજ કરવાનો ધરાદો રાખ્યો હતો. ખેતરમાં ખેગારીઓની માફક વહીતરૂં કરવા કરતાં તેઓનો ઉપરી થઇ તેઓની આગશ્ચર્ષ માટે તેઓને ખાંધી માર ચારવાનું કામ કેટલું સહેલ અને નજીવું છે? ટોમ હજુબી સમજ! તારા

મજબામાંની પેલી ધર્મ પોડી આ બજાતાંમાં ફેંકી દઈ મને તારો ખુદા તરીકે માન ! ”.

“ આ સાંભળ્યા માટે ખુદા મને માર કરે ” ટોમ એકવાર ફરી ખુદાપર શીદા થઈ બોલ્યો.

“ પણ તું જો કે ખુદા તુને મદદ કરતો નથી. જો તે મદદજ કરનાર હોતો તો તુંને મારા હાથમાં આવવાજ કેમ દેતો ? ”

“ તે ગમે તે હોય ” ટોમ બોલ્યો “ તે મને મદદ કરે યા નહીં તોણી હું મેલેથી માફ શર ફેરવનાર નથી. ”

“ ઠીક છે ! ” લેથી ટોમપર યુદ્ધી એક લાત લગાવી ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ખમવાની શક્તિના છેક છેલ્લામાં છેલ્લા તમકકામાં જ્યારે જીવન પર એક મજબુત ભાર આવી પડે છે, ત્યારે યાદ રાખવું પ્રીય વાંચનાર ! કે તે કચડાઈ ગયલા જીવનાં તંતુઓ જીવપર આવી તે ભારને ફેંકી દેવાને કોશિશ કરે છે; અને તેથી બને છે એમકે કચડાયલાં જીવરની કડખી લાગણીપર હોંમત વારંવાર અસાધારણ રીતે ફાંવી જાય છે.

ટોમના બાબમાંથી તેવુંજ બન્યું. નાસ્તિક લેથીના ખુદાને હનકાર કરવાના કંપારી છુટાવનારા બોલોએ તેનાં કચડાયલાં જીવરની છેક સપાડી સુધી અસર ફાંવી. તે બેબાખરો જેવો થઈ સઘડી આગળ બેસી રહ્યો. અને ખુદાની સર્વથી ઉત્તમ પેદાયશોમાંની એક પેદાયશ બજાતા આતસપર તેની નજર થડી રહી, જે નુરી ચીજની તુરાંનીથી તેની પર કંઈ અજબ અસર થવા લાગી.

એકાએક તેની નજર અગળ સર્વ જાંખું મારી ગયું, જે જાંખાના કાળાસમાં તેની નજરે કાંટાઓથી સળયડા એક પુરપને લોહી લુવાન હાલતમાં જોયો.

કાંટાના પોપાકમાં છતાં — ભોંહીમાં ગરકાવ છતાં, તેના મુખપરની શાંતી અને શ્વેતોપે ટાંમપર કંઈ અજાણ અસર કીધી.

તે આકારની ઉંડી અને દયાજળુક આંખોએ ટાંમના જીગરમાં ખુદાઈ લાગણીઓ ઉશ્કેરી અને હાથો લાંબાવી તે ગુટણીએ પડ્યો.

ધીમે ધીમે પેલો દેખાવ બદલાવા લાગ્યો.

કાંટાઓની અળીઓ સુરજના કીરણો માફક પ્રકાશી રહી અને ભબુકદાર અજવાળાં વચ્ચે પેલો માદનપુરૂષ બોલતાં સંભળાયો. “જે ખુદા ખોતર ખમશે, જે તેને માહાબાનત દુઃખો વચ્ચે પણ યાદ કરશે તે અતે સુખીજ થશે — અગર આ દુન્યામાં નહીં તો પેલી જહાનમાં”

ટાંમ ત્યાં કેટલો વખત પડી રહ્યો તેની તેને ખબર રહી નહીં. જંગી જોતાં તેણે જોયું કે તુરી આતશ ખુલ્લો ગયો હતો, અને આંગપરના કપડાં દવથી ભીંજીઈ ગયા હતાં. પણ તેને જોયલા પેલા દેખાવની યાદની ખુશાલીમાં, ભુખમરો થંડી, વીપત્તી અને કંગાળપણ એ સર્વ ચીજ તેને મનથી વીસરાઈ ગયાં.

જ્યારે બામદાદના ઝઝકલાંએ ખેતરોમાં જવા માટે ઉંઘતાં કંગાલોને ઉઠાડ્યાં, ત્યારે થંડીથી થથરતા ચીકડેહાલ કંગાલોમાં એક માનવિ છાતી કાઢાડી ચાલતો માલમ પડ્યો. કારણે તે ચાલનાર માનવિ

જે ધરતીપર ચાલતો હતો તે ધરતીનાં મજબુત પણાં કરતાંબી ખુદા તરફનો વિશ્વાસ તેના જીગરમાં મજબુત વસી રહ્યો હતો.

આહા ! ચંડાલ લેખી, તારે ગમે એટલા જુલંમોનો વરસાદ ટોમપર વરસાવ ! તારી તરફથી પાડવામાં આવતાં દુઃખો ફક્ત તે આ-હાદુર પુરખને ખુદાના હાથમાં મુકવા ઉતાવળ કરશે !

આ વખતથી જુલંમત ખમનાર તે ગુલામના જીગરમાં સખુરી-એ ધર કાધું—ગોચા શાંતીએ તેનાં જીગરને પોતાનું થાંનક બનાવ્યું !

ટોમની ફેરવાયલી હાલત સર્વનાં જોવામાં આવી.

“ ટોમમાં આટલો બધો ફેરફાર કેમ ? ” એક સાંજે લેખી અજબબ થઈ બોલ્યો.

પણ તે સવાલ પુરો કરે તેટલાં દુરના એક ખુણાંમાંથી બંદગી-ના અવાજે તેણે કાંતે પડ્યા. તપાસ કરતાં બંદગી કરનાર તરીકે ટોમ માલમ પડ્યો.

“ એ શું ગોંગાટ ! ” લેખી ટોમને બંદગી કરતાં અટકાવી બો-લ્યો. “ એકદમ બીજાંને જ ”

“ હા, સાહેબ ” ટોમ શાંતીથી બેસીકરે દીલે બોલ્યો.

ટોમના દેખાઈતાં આનંદપણાથી લેખાનું બહુજ પાકી ગયું, અને ગુસ્સાના બવાં ચહાડવી તેને લાત મુકકીથી ગુંદી નાંખ્યો.

“ નાચીજ કુતરા ! ” તે દાંત પીસી બોલ્યો “ હવેથી હું જોઈએ કે તું કેમ ખુશાલીમાં ફરેય. ”

પણ ભાત મુકકીતો ચટ્ટો આગળની માંદક તે ગુલામના જીગ-
રમાં લાગો નહીં. ટોમ બહુજ નમનવાદથી દુઃખની જરાપણ તાસવીસ
વગર ગંભીર એહેરે ઉભો, અને સીમન લેમી પોતાથી એ વાત છુપાવી
‘નહીં’ શક્યો કે તેણે કંઈ નહીં તો એક ગુલામ પરથી પોતાનો કાબુ
ખોદ્યો હતો, અને તેનું કારણ તે સહેલથી જાણી શક્યો, અને તે
કારણ એજ હતું કે તેની અને ટોમની વચ્ચે તે કીરતાર હતો.

*

*

*

*

*

*

“ટોમ!”

અવાજ કેસીનો હતો

“કોણ કેસી?” ટોમે પુછ્યું.

“હા” કેસી બોલી “મારે તારી સાથ એક ચોકકસ બાબદપર
વાત કરવી છે. ખરું કહે ટોમ કે તું શું છુટાપણું પસંદ કરતો નથી?
મેં નાહાસ્વાની સંઘળી ગોઠવણ કરી રાખી છે. ટોમ તું મારી અને
એમીલાઇનની સાથ કરી આ પાપી ધાંમમાંથી નીકળી જશે?”

“નહીં! નહીં!” ટોમ બોલ્યો “હું અહીંની નારી જઈ ખુ-
દા સાંમે પાપ કરીશ નહીં. હું કોઈપણ ખોટું કાંમ કરવા રાજી નથી.
તે છતાં તું અને એમીલાઇન જો નાહસી જતો તો હું તેમાં કાંઈ
ધણું ખોટું જોતો નથી. જતો—પણ હા! તમો કેવી રીતે છટકવા
પામશો?”

“જો સાંભળ ટોમ” કેસી ટોમના ખમાંપર હાથ મુકી બોલી

“પાંચ પાંચ વરસ થયાં હું અહીંથી નાહસી જવાની કોઈ ચુકિત શોધવાની પેરવીમાં છું જેમાં ફક્ત આજેજ હું ફતેહ પામીશું.”

“આશરે ત્રણ વરસની વાનપર આ મકાનનાં કાતરીયાંપર ઘાટકી લેખીએ એક ગુલામ-ઔરતને બાંધી મારતાં તેણીનું મરણ નીપજવું હતું. ખુનના તે દીવસથી તે જગા બંધ કરી લીધાંમાં આવી છે, કારણ તે ઔરતનો ભુત કાતરીયાંપર વસે છે એવો વેહેમ અત્રેના સર્વ લોકને—”

પણ કેસી પોતાની ગોઠવણ ટોમ આગળ સંપૂર્ણ રજુ કરે તેટલાં લેખીનો સંસારો સમજતાં તેઓ જુદાં પડી ગયાં. પણ ટોમની એટલી-તો ખાત્રી થઈકે વખત જતાં એમીનાઈન અને કેસીના નામની ખુમ પડવાનીજ !

કેસીનો આરામ લેવાનો ઔરડો ઉપર જણાવેલાં કાતરીયાંની બરાબર નીચે હતો. એક દીવસે લેખીની રખ વગર કેસીએ નોકર ગુલામોને પોતાનો ઔરડો ખાલી કરવાનો હુકમ આપ્યો, જે કાંમનાં અરસામાં લેખી આવી પુગતાં તેણે કેસી પાસથી ઔરડો ખાલી કરવાનું કારણ જણવા માંગ્યું.

“હમણાં હમણાં મને આએ જગાપર ઉંઘ આવતી નથી” કેસીએ પાખંડ ચલાવ્યાં “કાતરીઆંપરથી મધરાતને સુમારે કોઈ ઔરતની દરાંમણી મીચારીઓ હવેતોખા મારેથી સંભળાતી નથી”

પાપી અને હીચકારો લેખી ધબરાટમાં પડ્યો. પ્રીય વાંચનાર! તારે

સદા યાદ રાખવું કે ખુદાઈ દરમાંનોથી હિલ્લા ચાલનાર નારિતકો હમેશાં વેહેમી હોય છે.

કેસીએ પોતાના બોલોની અસર જોઈ લીધી અને તે દીવસથી દર ટકે એ વાત છેડી લેખીને હમતાવી મેલવા લાગી.

પોતાના બોલવાને વધુ ટેકો આપવા ખાનર કાતરીયાપર ચહડી છાપરાનાં એક બાકાંમાં બાંગેલી બાટલીનું ડોકું તેણીએ એવી સીફતથી ગોઠવ્યું કે રહેજ પણ પવન આવતાં આરતની ચીસોને મલતો ચોકકસ અવાજ ધરતા તે ભાગમાં રાતની વેળાએ ફેળાઈ રહેતો.

લેખીએ સર્વ ગુલાંમોને તાપીદ કીધી કે તે ભાગમાં કોઈએ પણ ફડકવું નહીં.

ગુલાંમોના આવજાવની નડતળ દુર થતાં કેસીએ હવે પોતાની ગોકવણો પુર છુટથી કરવા માંડી. મહીનાઓ સુધી ચાલે એટલો જુકકો ખોરાક, કપડાં અને જીંદગીના ખપની સર્વ ચીજ તેણી આસ્તે આસ્તે તે કાતરીયાંપર સીંચવા લાગી અને સઘલી ચીજની તૈયારી બાદ એક દીવસ લાગ જોઈ એમીલાઈનની સાથે કાતરીયાંમાં દાખલ થઈ અંદરથી દરવાજા ખંધ કીધાં.

અરધા કલાકમાં તેઓના ગુમ થવાની વાતની ખુબ પડી રહી અને લેખી છેડાયલા સિંહની માફક, તેનાં ધારવા પ્રમાણે, નાહાસ્તી ગુલાંમહીની પુઠ પકડવા માટે, સેમ્બો, કીમ્બો, ગુલાંમો, અને શીકારી કુતરાઓ લઈ દુબાસે નીકલ્યો.

“ખંડુકની ઝાલીઓથી તેઓને ઠાર કરયે કે કેમ?” સેમ્બોએ દયાલુ ધણીનું મત પુછ્યું.

“કેસીથી હું કંટાલી ગયો છું, વાસ્તે ગુલામોપર દાખમો બેસાડવા માટે જો તેને ચાર કરવામાં આવે તો હું વાંધો લેનાર નથી. પણ પેલી એમીલાઇનના એક બાલને પણ ધમ્મ કરનારને હું મોટી શિક્ષા કરીશ.”

પણ કલાકોની જેહેમત મીથ્યા ગઇ.

આંની તરફ આંખુ ધર ખાતી જોતાં કેસી છુપાવાની જગાએથી નીચે આવી અને પોતા પાસની કુચીઓની મદદે લેમીની તીજેરી ઉઘાડી નોટના બંડો કાઢાડી લઇ એમીલાઇન પાસે પાછી આવી. તેમ કરવાનાં કારણમાં તેણીએ એમીલાઇનને જણાવ્યું કે નાંણાંની મદદથી તેઓ સહેલાઇથી નાદારવા પાંમશે.

થાકથી હાંફતો, હારથી જળતો, અને ગુસ્સાથી ધુનતો લેમી મોડી રાત્રે બીહાંને ગયો.

મધરાતને સમય નવરે જોઇ કેસી અને એમીલાઇન છુપાવાની એ જગાએથી બહાર પડ્યાં અને સહવાર પડતાં સલામતી ભરી જગાએ આવી પુગી, બરેલી ઠેલીની મદદે અતે છુટાંપણાંના સંસ્થાન કેનેડામાં જઈ પુગાં.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

છેલ્લી કુચ !

“કવિમ્મો” સહવારના છઠ્ઠાંને વાર લેત્રીએ એક ખરાડ ખારી.
“જા! અને પેલા ટામને આંહીં લઈ આવ, તે નાપાકેજ ખારી બે
ગુલાંમડીઓને નહસાડી મુંઝી છે”

ટામે તે સંધેસો ધપકતાં જીગરે સાંભળ્યો, અને તેને કેવા સં-
જેગો વચ્ચે અને કેવી જાતના ખવીસ સાથે કાંમ લેવાનું હતું તે તે
ખરાખર જાણતો હતો.

“ખુદ તારા હાથમાં હું મારો જાન સોંપું” તે ખુદખીચે
પડી બબડ્યો.

“તું જો તો ખરો કે ગુલાંમડીઓને નહસાડી મુકવાના ફોલો
તુને કેવાં ચાખવા પડશે તે” કવિમ્મો ખડતલ હાથોપરી ટામને ધ-
સડતાં બોલ્યો.

પણ તે જંગલીના બોલો ટામને કાંને પડ્યા નહીં. તેઓને ખલે
કંઈ શીરેસ્તાઈ શબ્દો તેને સંભળાવા લાગ્યા. “જેઓ તનનું ખુન
કરેછે તેઓથી ખીલીવું નહીં, કારણ તેવાઓ જીવને હાંણી પુઝાડી શક-
તા નથી” અને જાણે ખુદાની પવિત્ર આંગલી તેના દીલને લાગી હોય

તેમ તે મરીય પુરૂષના બદનના હાઠકાંઓ આ બોલોથી ફૂડકવા લાગ્યાં અને તેને તેના એકજ જીવમાં હામરો જીવો જેટલું જોર માલમ પડ્યું !”

“ટામ” લેત્રી તેને ગલચીમાંથી પકડી ચીસવાઈ બોલો. તેની આંખોમાં ખુન હતું “તું જાણુકે આજ તારો જીવ લેવાનો મેં ઠરાવ કીધો છે.”

“જેવી મરજી સાહેબ” ટામ ધીમેથી બોલો.

“હા મેં પકડો ઠરાવ કીધો છે” લેત્રી બોલ્યો “બોલ જોડું. પેલી ગુલામીઓ કેવી રીતે અહીંથી નાશી જવા પામી છે?” ટામ મુંઝો હતો “તું સાંભળે કે નહીં? “લેત્રી પગ અદ્રાલી ખાંગ મારી બોલ્યો “બોલ !”

“સાહેબને મારે કંઈ કેહેવું નથી” ટામ ધીરજ અને થસા થી બોલ્યો.

“ઠાળાં મુખના ખવીસ” લેત્રીએ એક સખત મુકડી લગાવી. “તું શું એવું કેહેવાની હીમત કરેય કે તું એ વાત જાણતો નથી ?”

“હું થોડું બધું જાણું છું” ટામ બોલ્યો “પણ તે હું કહી શકતો નથી. મરવાને હું તૈયાર છું.”

લેત્રીએ એક કુદકો મારી ટામને જમીનપર નાંખ્યો.

* * * *

પુનઃપ્રાર કરમોનાં ખ્યાન આપણા કાન અને જીગરને કમકમાવ-

નારાં છે, એક માણસ જે ખુનખાર કરમ અમલમાં મેલે છે, તેનું ખ્યાન ખીજે સાંભળવાને વરીક કમકમે છે, માટે લેઝીના ઘોર કરતુકતું બારીક ખ્યાન અત્રે આપવાની હમારી મરજી નથી.

“પુરો થયલો લાગેછે” કવિમ્મો લેઝીના ભોગની સખુરી જોઈ દયાનો રહેજ અંસ લાવી બોલ્યો.

“ફટકાવ! ફટકાવ!” ખુનપર આવેલો લેઝી કવિમ્મોની ગલચી પકડી બોલ્યો. “એના હાડકાંનો ચુરો કર!”

ટામે આંખો ઉગાડી લેઝી તરફ જોયું “અજ્ઞાન, અનધડ, નાસ્તિક પુરુષ” તે બોલ્યો. “વધુ આજ્ઞાળ હવે તું મારી પર પાડી શકનાર નથી. મારાં ભોહીમાં લાય બોળવા છતાં હું તુંને માફ કરું છું.” અને તે તરફન બેસુધ્ધ થઈ દુરી પડ્યો.

લેઝી ત્યાંથી જતો રહ્યો.

ટામના અદ્ભુત અને પવિત્ર બોલોએ સેમ્મો અને કવિમ્મો જેવા અજ્ઞાન જંગલીઓના જીગરમાં પણ અસર કરીધી. લેઝીની પીઠ ફરતાં તેવો એકમેકના કાંનપર પડી ગુસ ગુસ કરવા લાગ્યા.

“આપણે ઘણું ખોટું કાંમ કરીધું” સેમ્મો બોલ્યો “આપણને એ કાંમનો જવાબ નહીં આપવો પડે તો સાફ!”

મારાં ખુનનો જવાબ તમારા શેઠ સીમન લેઝીને આપવો પડશે”, ટામ રહેજ હુશીઆરીમાં આવી બોલ્યો “મારી તરફની મારી પછી ખુદા તમોને માફ કરશે”

“ખુદા? ખુદા કાણ છે તે હમોને સમજાવ?” અને જંગલી-ઓએ તોમને પુછ્યું.

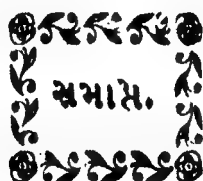
તે બોલોએ જુમાઈ જતા—જુદાં પડતાં જીવને એકંવાર પાછો સજીવન કીધો.

થોડાક બોલોમાં—ભાંગી દુડી જાનમાં—તે કીરતારની કરામત અને તે સાહેબની ગેમી શક્તિઓનું તેણે વિવેચન કીધું. જ્યારે સાંભળનારાઓ રડવા પડ્યા—અને જંગલીઓ!

“આપણને શા માટે ખુદાથી અંજાણુ રાખવામાં આવી” સેમ્મો કંગલી બોલ્યો “ઓ ખુદા હમોને માર કર!”

“આમીન!” ટોમે મરતાં મરતાં પડ્યા કીધો.

અને આ પ્રમાણે ટોમ જેવો એક અદના ગુલાંમ પણ ખુદાપર વિશ્વાસ રાખી, છેલ્લી ઘડીએ બે જંગલી જીગરોમા તે કીરતારની હસ્તિનો સંસ્કાર નાખી ગુજર પાંખ્યો, જેને માટે ખચ્ચીત કેહેવાઈ શકાય કે બેહસ્તનાં ફરવાળ વગર અચકવે ખુદા મેલાયા હશે.

સસતું સોજી અને નનપસંડ કાપડ લેવું હોય અથવા લેતેસત ફેશનના તેમજ સરુતાં અને વાયદા સર કપડાં સીવાડવા હોય તો કો-ટમાં દેવલના મોદલામાં આવેલી મેસરસ મેહેતા પ્રધરસની દુકાનની હમો બલામણુ કરીએ છીએ.

VACHA BROTHER'S

CYCLE WORKS.

620, GIRGAUM ROAD,

BOMBAY.

સાધકલીસો! જો તમોને તમારી
જીંદગી બહાલી હોય તો

રોયલ ઇન્ડિયન

બાઈસીકલો

યા

રોયલ ઇન્ડિયન બ્રાંડ

સાધકલો

ખરીદજો, જે સઉથી સરસ બાઈસીકલો
દાખલ ગણાયલી છે. દરેક સોજી બાઈ-
સીકલો પર ROYAL INDIAN
શબ્દો આવે છે. વર્તમાન પત્રોના મતો
જુઓ. સઉથી સરસ સાધકલને લગતો
સંમાન પણ મળશે.

વાછા બ્રદર્સ,

ફ્રેંચ પુલ નજદીક, ૬૨૦, ગીરગામ રોડ, —મુંબઈ.

અરે ત્યારે એમ ભસી મરની!

(શેઠ અને બાઈ રાતના જમવા બેઠાં છે.)

“ગુડી, હમણું બોણું કાવડોજ રાંધેછ કે?”

“ઓ વાવ! કાવડો નહીં તો ખીંતે કાણ મુવો રાંધવા અપવતોવો?”

“એને હમણાં વરી કાંઈ અજળ લાડરો આપોછ. તું જ બેતની ગુડી, અગાઉ તો એ પેટમાં હબક આવે તેવું રાંધતોતો. ટેબલપર એ ખાવાનું લાવે કે તે જૂંતાં ને વાર મારા પેટમાં કાંઈ ચુંપાઈ આવતુંતું. હવે તો બોણું જરા મોડના ગમળી કરવા ગમેછ. સાંજના મારે વાસ્તે એ આજે ચાહે ફરી લાવો તેળી મેં હોસે હોસે પીધી.”

“હા, એમ છે ખરું. કોણ જાણે એને વરી શું ધખારો આપોછ? જરા બોલાવીને પુછી જુઓની.”

શેઠે હાંક મારી, “કાવલા! કાવલા!”

કાવડો—(આવીને) શેઠ, મને બોલાવ્યો?

“જરૂર, બે ચાર દહાડા થયા તું એમ એકદમ ખીડી ગયોછ તેનું કારણ શું? મને ને બાઈને આજની મરઘીનો સ્વાદ ધોણોજ ગમેછ. આજે ભુમલાના પાટીયાનો સોડરમ બધો નાકમાં ચાલી નયછ. જરૂર, વેલાતી દારૂખાઈ અંદર નાખેછ કે શું?”

“નહીરે સાહેબ, વેલાતી દારૂ કાંઈ નાખવા જઈ? એ તો અંદર હારવરનો મસાલો નાખેલો.”

“વાહ, મનનો મસાલો છે. કાંઈ, પેલી ધોણીતળાવ દુકાન છે ત્યાંથી લાવો કે?”

“હાહ.”

“ને ચાહે?—ચાહેમાંની હારવરનો મસાલો નાખી મરેછ કે?”

“એમ શું બોલોછ, સાહેબ? સુક્રી ચાહેતું એક પરીકુંબી આજે હારવરને ત્યાંથીજ લઈ આવેલો.”

“ત્યારે એમ ભસીમરની! હું તેજ બેઠેલ કે એવી સરસ ચાહે કેમ થાયછ? ખરેખર ગુડી, હારવરની ચાહેતી તો બધા તારીફ કરેછ. બે કાવલા, મસાલો ને ચાહે બસ હવેથી હારવરને ત્યાંથીજ લાવજે. સમજ્યો કે?”

“હાહ, ત્યાંથી લાવા. હારવરનો લાવખી ધોણોજ સસતો છે, સાહેબ.”

આ જમાનાની નવાઈ. ફોનોગ્રાફ તથા ગ્રેફોફોન.

એ ફોનો-
ગ્રાફમાં જેથી
કંઈ ગોઠ્યે,
ગાઈયે અથ-
વા વગડયે
તે પાછું આ-
મેલુખ તેવા-
જ અવાજ-
માં સંભળાય
છે. આપણાં
નાનાં બુલકાં
પોતાની મ-
ધુર અને ર-
મુજી બાપામાં

જે ખેલે તે, તેમજ આપણા બુજરગોની શીખામણ, અવાજ ઈં
વંશપરંપરા ખુદ તેમનાજ સાદમાં એમાં જન્મી રાખી શકાય છે અને
જ્યારે મરજી પડે ત્યારે તે પાછાંસાંભળી શકાય છે.

એ ફોનોગ્રાફ તથા ગ્રેફોફોન મુખર્ષવાળા મીઠ શેરીયાર અ-
સપંદીઆર ખુદ પોતે અમેરીકાથી લાવ્યા છે, અને તેથી આખી
મુખર્ષમાં સર્વેથી રસ્તા વેચે છે. ધવીનીંગ પાર્ટી, લગનસરા ઇં માં
એ ઘણુંજ આવકારદાયક રમુજનું સાધન છે. એડીસનના મોટા “એમ”
ફોનોગ્રાફ, હોમ ફોનોગ્રાફ, તથા મોટા ગ્રેફોફોન વગેરેનું કેટલગ મંગા-
વ્યાથી તુરત મોકલવામાં આવશે.

રામ તથા સર્વે સામાન

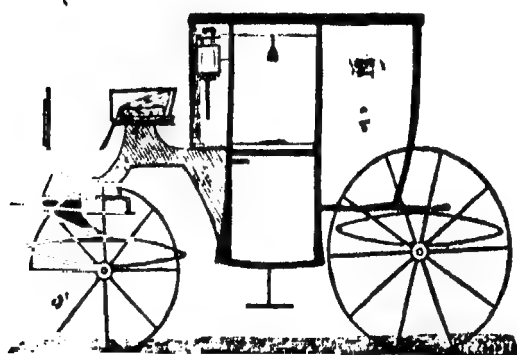
સાથે કપલીટ રૂ ૭૫

શેરીયાર અસપંદીઆર, કાલબાઝેવા રોડ, મુખર્ષ.

અમેરીકન બાઈસીકલો ઘણુંજ કીફાયત બાવે વેચાય છે.

કોટનું ગાડીનું કારખાનું

· ક્રીયર રોડ—મોડી બે.

FORT COACH FACTORY, MODY BAY.

જ્યાં નવી ગાડીઓ ઘણીજ સારી રીતે બનાવવામાં તેમજ જુની ગાડીઓ ખાતરીપૂર્વક રીપેર કરી આપવામાં આવે છે.

જ્યાં નામદાર ગવરનર પણ પોતાની ખાસ સરવે ગાડીઓનું કામ મોકલે છે.

વધુ ખુલાસો માલેક મી. પેસનનજ બેહરામજ પ્રેસને મલવાથી થશે.

B. L. BATLIBOI & CO.,
HIGH-CLASS TAILORS & SHIRT-MAKERS,
PIONEERS OF CHEAP PRICES,
103, Meadows Street, Fort, BOMBAY.

LATEST NOVELTIES
IN
TIES AND SCARVES
AS DISPLAYED
IN BURLINGTON ARCADE.

A VERY LARGE VARIETY OF FLANNELS AND
LIGHT SCOTCH
TWEEDS

IN UP-TO-DATE AND POPULAR COLOUR-
INGS KEPT IN STOCK, SUITABLE
FOR CYCLING WEAR.

Up-Country Constituents Please write
for New Samples.

SELF MEASUREMENT FORMS
FORWARDED IMMEDIATELY ON
APPLICATION.

Every Suit its own advocate.

હોરમજી ખરસેદજી બખની કંપના

ફેંટા, પોશાક, કાપડ તથા પરચુટણ માલના વેપારીઓ તથા હકસારના આડત્યા.

નાં ૧૨૫-૧૨૭ હોરનખી રોડ કોટે કોટ, —મુંબઈ.

માલની પરખ કે ભાવની ખબર ન હોય એવાં પણ ધરાકોને ઠગાવાની ધારતી વીના વહેવાર પાડવા લાયક ખાતું.

તરેહવાર જાતનું સુતરાઉ તથા ગરમ કાપડ, મુખમલ, સ્કાર્ફ અગણીત જાતની વેસાતી ગામડી મેળાલ તથા કોટીંગની ટોપી, ચારસા, ભરૂચી રમઘ, દુવાલ, નાપકીત, મોખા, રેશમી તથા સુતરાઉ રમાલ, કોલર, બો, તાઈ, નોટ, ગંજીકરાક શાલદરાજ, પારસી પુરપના સરવ તઘયાર કપડાં, બરેલા સદરા, ફેંટા, ઘણી જાતની ગામડી, ચીનાઈ સલીપર તથા સપાટ, હમે વેચીએ છીએ. શીરંગી તથા ગામડી દરજી ખાતું ધણું સરસ છે;

ફેંટા-ઘણા કીકાયત ભાવે તરેહવાર જાતના સ્કાર્ફ તથા શીયાલની પતીના, તથા શીયાલ બાંધેલા તરેહવાર રંગના તઘયાર મલશે, તથા ગમે તેવા બનાવી આપવામાં આવશે, તેમજ જુના ફેંટાઓ સજાઈથી સાફ કરી રીપર કરી આપવામાં આવશે. ફેંટાના સ્કાર્ફ તથા વીંડસર સ્કાર્ફ રેશમી અને સુતરાઉ છુટા પણ મલશે.

તઘયાર કપડાં-સદરા બરેલા, તથા સાદા, લેંઘા, બદી-આન, સુતરાઉ તથા ગરમ દગલા, પાટલુન, કોટ, જેકેટ, ખમીસ, જામા તથા પીછોડી વીગેરે મલશે.

સીવવાનું ખાતું-શીરંગી તેમજ ગુજરાતી દરજીઓને એક સારા મીસતરીની દેખરેખ હોયલ રાખીને મનમાનતું દરેક જાતનું કામ પરવરતે ભાવે ટુક મુદતમાં કરી આપવામાં આવશે.

ભરતકામ-કેનવાસ તથા મખમલપર બરેલા ગાડીના તક્યા, ચાર-સીમાં જડવાના કેનવાસપર બરેલાં પીકચર, અને સલીપરના તથા સપાટના પંજા મલશે. હમણાં સીલીપરના વેસાતી પંજા ઘણાજ સરસ આવેલા છે. વરદીથી બેઈતું ભરતકામ કરી આપીશું.

બહારમામ માલ વેચુપેએબલ તાકીદે મોકલીએ છીએ.

TEA! TEA!! TEA!!!

ચાહા! ચાહા!! ચાહા!!!

Dukes Tea Depôt.

કચુક કું. નું ચાહનું મથક.

થોડે નફે બોહોલો વેપાર કરવાની તેમજ મુંબઈનાં તેમજ બહાર રે-
સાવર ખાતેનાં ધરાકોને સરસમાં સરસ ચાહા તેઓના તેસ્ત મુજબ પુરી
પાડવાની મકસદથી ઉપલો-ટી-ટીપો ઉધાડ્યો છે જ્યાં ફક્ત ચાહા અને દલેલી
કોફી મલે છે.

હમારી ખાશ ચાહ એક રતલી દીનમાં નીચલા આવથી મલશે.

૩. આ. પૈ.

કચુકશ ટી. નં ૧) ૧—૦—૦

„ „ ૨ ૦—૧૪—૦

કચુકશ મીકચર ૦—૧૨—૦

ફલાવરી પીકો દસ્ત. ૦—૧૦—૦

ઓરંજ પીકો દસ્ત. ૦—૮—૦

પીકો દસ્ત. ... ૦—૬—૦

સીલોન, કાંગરાવેલી, નીલગરી અને દારજીલીંગની ચાહા તથા જુકી
હકખંધ પેટીઓ તેમજ છુટક બળર આવથી કીફાયતે આપીએ છઈએ
દેશાવર ખાતેના વેપારીઓ તેમજ ધરાકો જેવો એકવાર હમારી ચાહા
મંગાવે છે, તેવો હમેશાં સંતોષ પામે છે.

ટો.—કાર્ડમારકીટની સાંમે, રંગારી મોહોલામાં, પીબર
મશીને નાઉ.—મુંબઈ.

સીંગરના સીવવાના સંચા.

કુટુંબો, મોચીઓ, દરજીઓ, રેજીમેન્ટ વગરે દરેકના
હામને લાયકનાં સંચા.

રોકડે તથા ભાડે મળશે.

નકલી માલથી સાવચેત રહેજો.

પહેલાં સોંધો તે પાછલથી મોંઘો.

દરેક સંચા ઉપર અમારું નામ “સીંગર” જોજો.

હીદુસ્થાનમાં અમારી ૧૦૦) દુકાનો છે..

અમારા સંચાને લગતો ખર્ચો સામાન જોવોફે સોય

દોરો તેલ વગેરે મલી શકશે.

અમે દરેક જાતના સાંચા રીપેર કરીએ છે ને ઘેર બેઠા મફત શીખવીએ છીએ.

સંચાના બાદરના દેખાવથી અંજાઈ જાતા નહીં, ને લેતી

વખતે બનાવનારનું નામ પુછજો.

ગરીબોને દર મહીને રૂ ૫) લર્યામી અમારો સંચો મલશે.

સીંગરના સાંચાને ચીકાગોના પ્રદરશણમાં ૫૪ પેહલા ઇનામો તથા ૮
ચાંન મલ્યાછે ને તે કહી આપે છે કે અમારા સંચા એટલા સરસ કાંચછે.

ધી સીંગર મેન્યુફેક્ચરીંગ કું.

નાં ૫ દેવળનો મોહલો,—મુંબઈ.

એમ. વીઠલદાસની કુંપની, સુતરાઉ તથા ગરમ કાપડના વેપારી.

૬૦ ફાટ, બજારગેટ સ્ટ્રીટમાં ઘડીઆળની સામે.

મરહુમ ભાઈ કે. બ. નીકલસનવાળી

દુકાન. ના. ૪૭

સોડીન ખાનુઓ, ગ્રહસ્થો તથા બગ્યાઓને બરનું
દરેક જાતનું સુતરાઉ. ગરમ તેમજ ફેનસી કાપડ.

થોડે નફે બોહલો વેપાર કરવાના નીયમે બહુજ કી-
ફાયત ભાવે વેચવામાં આવે છે.

એકવાર દુકાનની ભેટ લઈ ખાત્રી કરો.

સસતું અને સંતોષકારક સીવવાનું ખાતું ઘણા જીન
અનુભવી કટરની દેખરેખ હેડળ ચાલુ છે.

તા. ૦ ક. ૦—બાહર ગામના ઓરડરપર ખાસ ધ્યાન
આપી તુરત બજાવવામાં આવશે.

પોરેયાની કુપની.

ઠેકાણું ઠાટ બજારગેટ. સ્ટ્રીટ મીં એસ. ખી. મોદીની બેડમાં
આજે અનાજ જેવી ખોરાકીની ચીજ, જે માણસ
જાતની તનદરેસ્તીની ખાખદ સાથે મોટી અગત ધરાવે
છે, તેવી ચીજમાં પણ નફો મેળવવાની લાલચે, અનાજ
વેચનારઓ વગર અચકાવે લેલસેલ કરે છે. આ જાતની
મુંબાઈની પ્રજાની મોટી અગવડ દુર કરવા વાશતે હુમોએ
તદન વગર લેલસેલનો ચોખ્ખો અનાજ વેચવાનું ખાતુ
ઉપલે ઠેકાણે ઉઘાડ્યું છે.

ન્યાંથી ક્લીયાણી ભીમડીના શરવે જાતના સરસ
ચોખ્ખા સુરતી તુવર-દાર-થાણેની-પટણી-ધઉ-વગેરે શરવે
જાતના અનાજ તથા ઘોડાઓ માટે ભરડેલા, તેમજ
આખ્યા ચણા, જવ, ઝોટ, જુસું, વગેરે કીંકાર્યત ભાવે
મલી શકશે. હમારે ત્યાં છેટરાવાની કે માલની જાતના
ફેર પડવાની કાર્યએ ધારતી રાખવી નહી. હુમોએ એકજ
ભાવ રાખ્યો છે. કાર્ડ લખ્યાથી મુંબાઈનાકોઈખી લેતામાં
યા બહારગામ માલ તરતજ પોહોચતો કરી આપીશું.

મોતીરામ બાળકૃષ્ણ ડ્રેસમેકર. ખરીદનારાઓને સારીતક. ફ્રેન્સી ડ્રેસ.

સરવે સદ ગૃહસ્થોને તેમજ પારસી બાનુઓને આ બહુર ખખરથી જણાવવામાં આવેછે કે અમારી દુકાને જાત જાતનું કાપડ તથા ફ્રેન્સી ડ્રેસો છોકરાઓનાં સેલર સુટ, બેલ્ટસુટ, છોકરાઓના ક્રાકસ પેટ્રીકોટ પોલકા તથા બચાઓની ખુલ અને જાત જાતની ફ્રેન્સીટાપીઓ વગેરે માલ હમારે દુકાને તથયાર મળશે.

હીંદુસ્થાનના અનુભવી કારીગરો પાસે અમારી દેખરેખ નીચે તથયાર કરેલો માલ વેચવામાં આવેછે. જેવાકે બીક, ચલક, ડીડી, કાંચરી, સોનેરી તથા રૂપેરી ભરત કામ કોટ, પાટલુન, પોલકા, જાતજાતની ટાપીઓ, સાડીની તથા પોલકાની કોરો ચોરડરથી ચા તથયાર મળશે. હમારી કારીગરીની વખાણુ અમે જાતે કરવા કરતાં એકવાર અમારી દુકાનસાથે કામ પાડી જોવાની સરવે સદ ગૃહસ્થોને તેમજ પારસી બાનુઓને વીનંતી કરેવામાં આવેછે.

હુપર લખેલો માલ માપ અને હમરજખી મોકલવાથી બાહર માંમવાલા સાહેબોને મોકલી આપવામાં આવશે.

શરનામુ—મોતીરામ બાળકૃષ્ણ ડ્રેસમેકર, કાવજી પટેલ ટંકરોડ-મુંબઈ,

હીરા, માણેક અને મોતી તથા ગામડી સોનાના દાગીનાની દુકાન.

એકવાર ભેટ લઈ ખાત્રી કરો?

મનપસંદ જીવેલરી

દિલપસંદ બનાવટના દાગીનાઓ.

અમારી દુકાને પારસી ટેસટના, નવી ફેશ-
નના, ખરા ગામડીસોનામાં બનાવેલા દાગી
નાઓ, જેવા કે હીરા, માણેક અને મોતીઓથી
જડેલી બ્રેસલેટો, તથા સતાણાનાં અને ગીનીના
સોનાની બનાવેલી સેલફ ક્લોઝીંગ એટલે પો-
તાની મેળે હાંધાડ બંધ થાય એવી યાને સ-
પ્રીંગની બ્રેસલેટો વેલાતની માફક બનાવી આ-
પયે છીયે તેમજ વેલાતથી મંગાવી પણ
આપયે છીયે. ગળાંમાં પહેરવાની સોના, મોતી
તેમજ હીરાની નેકલેસો, સોનાની પાંગડીઓ,
લાકીટો તથા કાનમાં પહેરવાની બુટ્ટીઓ

અને એરીઓ, જાત જાતની વીટીઓ, ધડીઆળોના છેડાઓ, બરૂઓ,
કેક દાલરના બટનો, અશ્વમાની સોનાની ફેરેમો વેલાતના જેવી તથા-
યાર તેમજ વરદી મુજબ થોડા વખતમાં બનાવી આપવામાં આવશે.

દાગીનાની બનાવટ તથા સફાઈ વેલાતની બરાબર આવે છે.
દાગીનાની ફેશન જેવા માટે ખાસ સોનાના નમુના રાખ્યા છે અને
પકે પાયે ચોક્કસ કરી છે કે એકજ ટાઇમે બનાવી આપવામાં આવશે.
દેશાવરનાં ઘરાકોને વેલચુપેએબલથી મોકલીશું. મજૂરીના ભાવ અગાઉ
કરતાં કમતી રાખ્યા છે માટે અમારી દુકાને એકવાર આવી ખાત્રી કરવી.

સોની કાનજી તથા દેવજી માલજી, જીવેલર.

ટૅકાણું—બાહેરકાટ અમદાવાદ રહેમાન સ્ટ્રીટ મુ'અંધ,

Pallonjee Heerjibhoy & Sons.

Manufacturers of Aerated Waters

71, MEDOWS STREET, FORT, BOMBAY.

Messrs PALLONJEE HIRJEEBHOY & SONS beg most respectfully to announce to the General Public of Bombay that they manufacture under an experienced and skilfull Manager of long standing all sorts of superior Aerated and Mineral waters

They also beg to assure the Public that the waters they make are of the Highest Pressure and manufacture from the purest filtered waters. For purity and pressure they stand unrivalled. The ingredients used therein are of the best Makers: All waters manufactured are not liable to spoil in taste, for a considerable time

Their rates are very moderate, and the quality can be compared with any of the First Class Manufacturers in Bombay. Liberal discounts will be allowed to Hotels, Clubs. Messes, Wedding and other Parties taking large quantities.

In soliciting patronage and trial orders (they beg to quote the following price list for the same.

P. T. O,

PRICE LIST.

		As. p.
Soda Water	... of very high pressure.....	0 6
Lemonade	... most delicious & flavoured.	0 6
Potash Water	of pure carb, of Potash 6 gr...	0 9
Lithia Water	of pure carb. of Lithia 7 gr...	0 9
Tonic	... a speciality ...	0 9
Gingerade	... finest aromatic ...	0 9
Gingerale	... (Belfast), Sparkling ...	0 9
Raspberryade	} guaranteed to be made from the pure fruit.	0 9
Orange Champagne		0 9
Raspterry Champagne		0 9
Pineapple Champagne		0 9
Empty Cork Bottles	} ...	2 0
Pick me up Ball		0 12

એશ. આર. યુનાનીનો સુગંધી

(એકજ શીશીનો કલક)

ઘણો અભ્યાસ કરવાથી તેમજ શરીર નબળું
અથવા રોગીસ્ત રહેવાથી અથવા તો નજલાની અ-
શરથી જે ખાલ ઉતાવલા ઉજલા થઇ જાય છે તેને
આ કલક લગાડવાથી અસલ જેવા કાલા કરે છે,
એટલુંજ નહીં પણ જેમ ખીજ કલક લગાડવાથી
જતે દીવસે ખાલ ઝાંખા દેખાય છે તેમ આ કલ-
કથી ખાલ વધારે કાલા અને ચલકતા થાય છે.

ખાલ કાલા કરવા સારૂ મેહંદી તથા ખીજ
એવીજ થંડી મેલવનીના બજારમાં વેચાતા કલક
લગાડવાથી “લકવા” જેવા દરદોનો જનમ થાય
છે તેમ આ કલકમાં ખીલકુલ થતું નથી. કલકના
શોકીને ગ્રેહસ્થોએ આ કલકનો એકજ વખત ઉપયોગ કરી પુરી
ખાત્રી કરવી.

કોમત શીશી ૧ ના ના- આના.

એસ. આર. યુનાની સ્પેસીયીક.

ગરમીના દરદો (venereal diseases) પર ખાસ દવા.

યાદ રાખવું કે આ દવા.

જાડુની માફક અસર કરે છે !

હુકીમ સુલેમાનજી રેહમતુલ્લા.

મુબરક

પાયધોની તાંબાકાંતા,

મુરત.

બેગમપુરા બાજવાલી પોલ.

इसतम जोदाभुराह धरानी

अने सन्स.

गीरगाभ ज्याकरोड अज्यारी मोक्षाने नांके मुंअध.

शरवे जतनो दरेलो भसालो अय्यार तथा शरको

अनावनार तथा वेयनार.

भसालो.

दरेक जतनो दरेलो धरधदु भरी, भसालो. तरेहवार जतनां
लगनसराने भरनां प्रभाशु व्यववनां अय्यार तथा आहुतो रेयो.
लीयुनां, राधनां, गोण्डरीनां पाणी वीगेरेनां अय्यार शुध शेरडीनां
पोतानो अनावेलो वसाधनो सरको तरेहवार जतना उपयोगने भाटे
वीगेरे वीगेरे.

आहु.

तरेहवार जतनी अने जुद्ध जुद्ध सवध पडता भावनी कांग.
रावेली, सीखाननी अने यीनार्ध आहु आप्पी तथा लुको. सीखाननी
उंची दरेली काशी छुटी तथा रतली टीनभां. भावना कागज्यां मुश्त
भंगावी बेवां प्रभाशु पढेलनी करीनो मुरंयो ३ १ नो. ४ सेर अ-
कवार भंगावी तपासो.

जथाअध देनार वेपारीओने साइं डीसकाजिंट

आपवामां आवरो.

कांधिपणु भाख भंगावती वअते भाखपर धरानी
अने सन्सनो आप जेदाने लुलवुं नही.

સિતમે સાધખિરિઆ.

—૦૦૦૦—

લખનાર—મેહુરવાંન બેજનજી ઘડીઆલી

તે

ગુલાંમી ખાઝારના કર્તા,

ઝમદાર ભાપામાં લખાયલી આ
અતિ રશીલી વાર્તામાં નીચલી ખાખદો
રાખાવી છે.

પીતા તરફની ફીદાગીરી ખાતર
કચે ચાહુદન અબલાએ ખમેલાં સંક-
ટોનો ચાનક આપનારો હેવાલ !

ફશીઆ દેશમાં ચાલતા અંધેર
કારભારનો એક ચીતાર !

દેશ નીકલ થયલાં કેદીઓની સા-
ધખિરિઆ તરફની કુચ વખતના દયા-
મણા દેખાવોનું અતિ ગમખાર ખ્યાન.

ફશયન ખિસ્તીઓએ પોતાના
દીન-દુશમન ચાહુદીઓ સામે બંગા-
વેલાં હુલ્લડ-વેલા એક ખુઝોર્ગ ચાહુદીએ
ખતાવેલી તારીફ લાયક હીમતની નોંધ.

તેની તપાસ !

ઘનસાફનો નમુનો ! એક ઓરતનો કીનો !

સાચ્યો નિર્દોષ પ્યાર

અને

દયાહુ ઇંજાન સરકારના અમલ સાથે ખીજ રાજ્યના

કારોખારનો મુકાબલો વીગેરે વીગેરે.

સર્વ આખરફદાર ખુક સેલરોને લાંથી અને કર્તા પાસેથી નાં ૩૦
એસપલેનેડ રોડ, ત્રીચર ખીલડીંગસમાંથી મળશે. કીંમત રૂ. ૧.

મ્યુઝીકના શોખીનોને ખાસ ખખર.

ફેમીલીઝ સર્વિફીકેટસ ધરાવનાર એક આખરફદાર અને ખંતીલો ગ્રહસ્થ
કુટુંબમાં હારમોન્યમ તેમજ ફીડલપર ગાતાં વગાડતા શીખવે છે. “જી” ને
નાં ૬, હોરનખી રો, મીંખીં બેરાંમજી, હાફસ એન્ટની કેરમાં લખો યા મલો.

